

**STRATEGIA
ROZWIĄZYWANIA
PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH
GMINY BUKOWSKO
NA LATA 2019-2023**

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE.....	3
I. UWARUNKOWANIA TWORZENIA STRATEGII	5
1. PODSTAWY PRAWNE	5
2. UWARUNKOWANIA STRATEGICZNE I PROGRAMOWE.....	6
II. DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNEJ W GMINIE	14
1. DANE PODSTAWOWE O GMINIE	14
2. TRANSPORT I KOMUNIKACJA	14
3. SYTUACJA DEMOGRAFICZNA I ZASOBY MIESZKANIOWE	15
4. GOSPODARKA I SYTUACJA NA RYNKU PRACY	18
5. EDUKACJA I WYCHOWANIE	24
6. KULTURA, SPORT I REKREACJA	25
7. ZDROWIE I PROBLEM NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI	28
8. UZALEŻNIENIA I PRZEMOC W RODZINIE	32
9. PROBLEM BEZDOMNOŚCI	37
10. PRZESTĘPCZOŚĆ.....	38
11. POMOC SPOŁECZNA	39
12. ORGANIZACJE POZARZĄDOWE.....	51
13. WYNIKI BADAŃ ANKIETOWYCH „PROBLEMY SPOŁECZNE W ŚRODOWISKU LOKALNYM” ...	54
14. ANALIZA SWOT	69
15. WNIOSKI Z DIAGNOZY	73
III. MISJA, CELE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	75
IV. PROGRAMY I PROJEKTY.....	84
V. WDROŻENIE, MONITOROWANIE I EWALUACJA STRATEGII	85
SPIS TABEL I WYKRESÓW	89

WPROWADZENIE

Polityka społeczna oznacza racjonalną działalność państwa i innych podmiotów zmierzającą do kształtowania ogólnych warunków pracy i bytu ludności, pożądanych struktur społecznych i stosunków społeczno-kulturowych, służących efektywnemu i sprawiedliwemu zaspokojeniu potrzeb społeczeństwa. Na poziomie lokalnym jednym z podstawowych narzędzi służących jej realizacji jest strategia rozwiązywania problemów społecznych.

Strategia rozwiązywania problemów społecznych to dokument przedstawiający koncepcję działań zmierzających do racjonalizacji lokalnej polityki społecznej, szczególnie w aspekcie rozpoznawania zagrożeń społecznych, ich profilaktyki i minimalizowania negatywnych skutków występujących problemów społecznych. Strategia stanowi podstawę do realizacji stosunkowo trwałych wzorów interwencji społecznych w obliczu zagrożeń dla prawidłowego funkcjonowania lokalnej społeczności.

Niniejsza strategia została opracowana w Gminnym Ośrodku Pomocy Społecznej w Bukowsku. Powstała w procesie partycypacyjnym z uwzględnieniem interesów różnych grup społecznych i przy szerokich konsultacjach społecznych. W pracach nad dokumentem uczestniczyli przedstawiciele samorządu lokalnego, w tym sektora pomocy społecznej, oświaty, kultury, sportu i rekreacji, rynku pracy, ochrony zdrowia, a także policji, organizacji pozarządowych, kościoła oraz mieszkańcy gminy. Moderatorem prac nad dokumentem było Centrum Wspierania Służb Społecznych w Częstochowie.

Strategia została przygotowana na lata 2019-2023. Ma umocowanie w dokumentach strategicznych z zakresu polityki społecznej przygotowanych na poziomie europejskim, ogólnopolskim i samorządowym skąd, stosownie do potrzeb mieszkańców, przenosi priorytetowe cele i kierunki działań na poziom lokalny. Dokument umożliwia ubieganie się o środki zewnętrzne, m.in. z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej, i stanowi materiał wyjściowy do opracowania szczegółowych programów i projektów pomocy społecznej.

Strategia składa się z pięciu części. W pierwszej z nich zostały przedstawione podstawy prawne tworzenia dokumentu oraz jego uwarunkowania strategiczne i programowe.

Druga część strategii obejmuje podstawowe informacje na temat gminy oraz diagnozę sytuacji społecznej w gminie, która została przygotowana w oparciu o dane pozyskane z instytucji i organizacji działających w gminie bądź obejmujących zasięgiem

działania jej mieszkańców, identyfikację mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń lokalnego systemu polityki społecznej (analiza SWOT), a także analizę ankiet skierowanych do mieszkańców gminy, w tym przedstawicieli samorządu lokalnego. Diagnoza została przeprowadzona w następujących obszarach: *Transport i komunikacja; Sytuacja demograficzna i zasoby mieszkaniowe; Gospodarka i sytuacja na rynku pracy; Edukacja i wychowanie; Kultura, sport i rekreacja; Zdrowie i problem niepełnosprawności; Uzależnienia i przemoc w rodzinie; Problem bezdomności; Przestępczość; Pomoc społeczna i Organizacje pozarządowe.*

W trzeciej części strategii, na podstawie wniosków płynących z przeprowadzonej diagnozy oraz przy uwzględnieniu kompetencji samorządu gminnego, zostały sformułowane: misja, cele strategiczne i operacyjne oraz kierunki działań niezbędnych do podjęcia w okresie programowania dokumentu. Zostali również wskazani realizatorzy strategii, przedstawione źródła finansowania dokumentu i czas realizacji wyznaczonych w nim kierunków działań, ramy finansowe strategii oraz prognoza zmian.

W czwartej części dokumentu wskazane są programy oraz przedstawiona jest informacja na temat projektów mogących służyć realizacji strategii.

Piąta część strategii zawiera informacje na temat sposobu realizacji dokumentu oraz prowadzenia jego monitoringu i ewaluacji przy wykorzystaniu przygotowanego zestawu wskaźników monitoringowych.

Przy istniejącym obecnie ogromnym zapotrzebowaniu na myślenie i działanie strategiczne należy pamiętać, że sam fakt przygotowania strategii to dopiero część teoretyczna procesu, którą należy uzupełnić praktyką i działaniem, czyli wdrożeniem dokumentu. Tutaj, odpowiedzialność spada na lokalnych polityków, działaczy, przedstawicieli różnych instytucji, zarówno administracji samorządowej, jak i organizacji pozarządowych. I tylko ich skoordynowana współpraca, wola i determinacja w przeznaczaniu i pozyskiwaniu środków finansowych przełoży się na skuteczność realizacji strategii.

I. UWARUNKOWANIA TWORZENIA STRATEGII

1. PODSTAWY PRAWNE

Obowiązek opracowania Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Bukowsko na lata 2019-2023 wynika z art. 17 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, który w ramach zadań własnych gminy przewiduje „opracowanie i realizację gminnej strategii rozwiązywania problemów społecznych ze szczególnym uwzględnieniem programów pomocy społecznej, profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych i innych, których celem jest integracja osób i rodzin z grup szczególnego ryzyka”.

Do aktów prawnych regulujących treść strategii oraz wpływających na jej realizację należą również m.in.:

- ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym,
- ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi,
- ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej,
- ustawa z 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych,
- ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów,
- ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie,
- ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii,
- ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy,
- ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym,
- ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych,
- ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci,
- ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych,
- ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych,
- ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej,
- ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego,

- ustawa z dnia 8 grudnia 2006 r. o finansowym wsparciu tworzenia lokali socjalnych, mieszkań chronionych, noclegowni i domów dla bezdomnych,
- ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego,
- ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o dodatkach mieszkaniowych,
- ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o Karcie Dużej Rodziny,
- ustawa z dnia 4 listopada 2016 r. o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem”,
- ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie,
- ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty,
- ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe.

2. UWARUNKOWANIA STRATEGICZNE I PROGRAMOWE

Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Bukowsko na lata 2019-2023 pozostaje w zgodności z dokumentami strategicznymi i programowymi, które opracowano na szczeblu europejskim, krajowym i samorządowym. Należą do nich:

- Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu,
- Strategia Rozwoju Kraju 2020 – Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo,
- Umowa Partnerstwa – Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020,
- Program Operacyjny Wiedza, Edukacja, Rozwój 2014-2020,
- Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020,
- Wojewódzki Program Pomocy Społecznej na lata 2016-2023,
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Powiatu Sanockiego na lata 2013-2020.

Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu jest dokumentem, którego głównym celem jest wyjście z kryzysu, w jakim w ostatnich latach znalazła się gospodarka europejska, powrót na ścieżkę rozwoju, a następnie na niej pozostanie. Strategia, której założeniem jest stworzenie większej liczby miejsc pracy i podniesienie standardu życia, obejmuje trzy wzajemnie ze sobą powiązane priorytety:

1. Rozwój inteligentny – rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji;

2. Rozwój zrównoważony – wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej;
3. Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu – wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną.

W ramach trzech priorytetów tematycznych przygotowano siedem projektów przewodnich. Projekt „*Unia innowacji*” ma na celu poprawę warunków ramowych i dostępu do finansowania badań i innowacji, co powinno wzmocnić rolę łańcucha innowacji i zwiększyć poziom inwestycji w całej Unii. Z kolei projekt „*Młodość w drodze*” służy poprawie wyników systemów kształcenia oraz podniesieniu atrakcyjności europejskiego szkolnictwa wyższego na arenie międzynarodowej, a projekt „*Europejska agenda cyfrowa*” zakłada upowszechnienie szybkiego Internetu oraz umożliwienie gospodarstwom domowym i przedsiębiorstwom czerpanie korzyści z jednolitego rynku cyfrowego.

Projekt „*Europa efektywnie korzystająca z zasobów*” ma na celu uniezależnienie wzrostu gospodarczego od wykorzystania zasobów poprzez zmniejszenie udziału emisji węgla w europejskiej gospodarce, większe wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, modernizację transportu i propagowanie efektywności energetycznej, natomiast projekt „*Polityka przemysłowa w erze globalizacji*” służy poprawie otoczenia biznesu, szczególnie w odniesieniu do Małych i Średnich Przedsiębiorstw, oraz wspieraniu rozwoju silnej i zrównoważonej bazy przemysłowej, przygotowanej do konkurencyjności na rynkach światowych.

Celem projektu „*Program na rzecz nowych umiejętności i zatrudnienia*” jest modernizacja rynków pracy poprzez zwiększanie mobilności siły roboczej oraz rozwijanie kwalifikacji przez całe życie, co powinno podnieść współczynnik aktywności zawodowej i lepiej dopasować do siebie popyt i podaż na rynku pracy, a projekt „*Europejski program walki z ubóstwem*” zakłada zapewnienie spójności społecznej i terytorialnej, tak aby korzyści płynące ze wzrostu gospodarczego i zatrudnienia były szeroko dostępne, a osoby ubogie i wykluczone społecznie mogły żyć godnie i aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym.

Strategia Rozwoju Kraju 2020 to z kolei najważniejszy średniookresowy dokument rozwojowy na szczeblu krajowym, określający cele strategiczne do 2020 roku. Wyznacza on trzy obszary strategiczne: *Sprawne i efektywne państwo*, *Konkurencyjna gospodarka*, *Spójność społeczna i terytorialna*, w których koncentrują się główne działania, oraz określa, jakie interwencje są niezbędne w celu przyspieszenia procesów rozwojowych.

Celem głównym Strategii jest wzmocnienie i wykorzystanie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę jakości życia ludności. Dokument z jednej strony wyznacza działania służące usuwaniu barier rozwojowych, w tym ujawnionych przez kryzys gospodarczy słabości polskiej gospodarki, a z drugiej skupia się na wspomnianych powyżej potencjałach, które będą stymulowały rozwój kraju.

Strategia stanowi bazę dla 9 strategii zintegrowanych (Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki, Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego, Strategia Rozwoju Transportu, Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko, Sprawne Państwo, Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego, Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie, Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP, Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa), które powinny przyczyniać się do realizacji założonych w niej celów, a zaprojektowane w nich działania rozwijać i uszczegóławiać reformy w niej wskazane. Dokument skierowany jest nie tylko do administracji publicznej, ale także do środowisk społecznych i gospodarczych, które uczestniczą w procesach rozwojowych i mogą je wspomagać zarówno na szczeblu centralnym, jak i regionalnym.

Strategia Rozwoju Kraju 2020 jest również odniesieniem na gruncie krajowym dla dokumentów strategicznych przygotowywanych w kraju na potrzeby programowania środków Unii Europejskiej na lata 2014-2020, tj. Umowy Partnerstwa i programów operacyjnych (uwzględniających środki z polityki spójności, wspólnej polityki rolnej i wspólnej polityki rybołówstwa). Wskazane w strategii cele rozwojowe i priorytety w znaczącym zakresie wpisują się w cele strategii unijnej „Europa 2020” i są z nią spójne.

Umowa Partnerstwa jest dokumentem określającym strategię interwencji funduszy europejskich w Polsce w latach 2014-2020 w ramach trzech polityk unijnych: polityki spójności, wspólnej polityki rolnej i wspólnej polityki rybołówstwa. Instrumentami realizacji Umowy są krajowe programy operacyjne i regionalne programy operacyjne. Dokumenty te wraz z Umową tworzą spójny system dokumentów strategicznych i programowych na nową perspektywę finansową.

Umowa ściśle wiąże strategię wykorzystania środków europejskich z realizacją Strategii Rozwoju Kraju 2020 i Strategii Europa 2020. Celem konsekwentnie realizowanym

w ramach nowej perspektywy finansowej 2014-2020 jest, zgodnie ze Strategią Rozwoju Kraju, oparcie rozwoju na dalszym zwiększaniu konkurencyjności gospodarki, poprawie spójności społecznej i terytorialnej oraz podnoszeniu sprawności i efektywności państwa. Biorąc pod uwagę wskazane powyżej cele rozwojowe kraju, w Umowie wyróżniono cztery priorytety finansowania ze środków europejskich, do których zaliczono: otoczenie sprzyjające przedsiębiorczości i innowacjom, spójność społeczną i aktywność zawodową, infrastrukturę sieciową na rzecz wzrostu i zatrudnienia oraz środowisko i efektywne gospodarowanie zasobami. Priorytety te będą realizowane w ramach właściwych celów tematycznych, wskazanych w projektach rozporządzeń Unii Europejskiej.

Umowa wskazuje m.in. rodzaje inwestycji, mogących liczyć na dofinansowanie, proponuje układ programów operacyjnych, prezentuje zarys systemu ich wdrażania, a także przedstawia ogólne założenia opartego na zasadzie subsydiarności podziału interwencji pomiędzy poziom krajowy i regionalny. Zapewnieniu koordynacji pomiędzy funduszami polityki spójności na poziomie regionalnym służyć ma, umożliwiona po raz pierwszy w okresie programowania 2014-2020, realizacja przez samorządy województw programów dwufunduszowych (Europejski Fundusz Społeczny i Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego). Instrumentem zapewniającym komplementarność interwencji realizowanych przez rząd i samorząd terytorialny będzie kontrakt terytorialny.

Zgodnie z Umową Partnerstwa w latach 2014-2020 Europejski Fundusz Społeczny będzie współfinansował krajowy **Program Operacyjny Wiedza, Edukacja, Rozwój 2014-2020**, dotyczący rozwoju kompetencji i umiejętności, włączenia społecznego i dobrego rządzenia oraz 16 regionalnych programów operacyjnych. Krajowy program (zasili go 28% środków funduszu) będzie się koncentrował na zmianach strukturalnych poszczególnych polityk sektorowych, a także na takich przedsięwzięciach, które mają charakter ogólnopolski i są priorytetowe z punktu widzenia polityki państwa, natomiast na poziomie regionalnym interwencja Europejskiego Funduszu Społecznego (72% środków funduszu) będzie dotyczyła bezpośredniego wsparcia osób w celu poprawy ich sytuacji na rynku.

Program Operacyjny Wiedza, Edukacja, Rozwój obejmuje pięć następujących osi priorytetowych: I. Osoby młode na rynku pracy, II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji, III. Szkolnictwo wyższe dla gospodarki i rozwoju, IV. Innowacje społeczne i współpraca ponadnarodowa oraz V. Pomoc Techniczna.

Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020 przewiduje utworzenie 10 osi priorytetowych. Problematykę społeczną ujęto głównie w ramach osi priorytetowych 6. Spójność przestrzenna i społeczna, 7. Regionalny rynek pracy i 8. Integracja społeczna.

Za cele osi priorytetowej 6. przyjęto „promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników”, „promowanie włączenia społecznego, walkę z ubóstwem i wszelką dyskryminacją” oraz „inwestowanie w kształcenie, szkolenie oraz szkolenie zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój infrastruktury edukacyjnej i szkoleniowej”. Ich osiągnięcie uzależniono od realizacji priorytetów zakładających: wspieranie wzrostu gospodarczego sprzyjającego zatrudnieniu poprzez rozwój potencjału endogenicznego jako elementu strategii terytorialnej dla określonych obszarów, w tym poprzez przekształcenie upadających regionów przemysłowych i zwiększenie dostępu do określonych zasobów naturalnych i kulturalnych oraz ich rozwój, inwestowanie w infrastrukturę zdrowotną i społeczną, co przyczyni się do rozwoju krajowego, regionalnego i lokalnego, zmniejszania nierówności w zakresie stanu zdrowia, promowanie włączenia społecznego poprzez lepszy dostęp do usług społecznych, kulturalnych i rekreacyjnych oraz przejścia z usług instytucjonalnych na usługi na poziomie społeczności lokalnych, wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich oraz inwestowanie w kształcenie, szkolenie oraz szkolenie zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój infrastruktury edukacyjnej i szkoleniowej.

Z kolei priorytety wyznaczone w ramach osi priorytetowej 7., której celem jest „promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników”, zakładają: zapewnienie dostępu do zatrudnienia dla osób poszukujących pracy i osób biernych zawodowo, w tym długotrwale bezrobotnych oraz oddalonych od rynku pracy, m.in. poprzez lokalne inicjatywy na rzecz zatrudnienia oraz wspieranie mobilności pracowników, udzielenie pomocy w podjęciu pracy na własny rachunek, wspieranie przedsiębiorczości i tworzenie przedsiębiorstw (w tym innowacyjnych mikro-, małych i średnich), wyrównywanie szans mężczyzn i kobiet m.in. na rynku pracy (w zakresie dostępu do zatrudnienia, robienia kariery, godzenia życia zawodowego i prywatnego oraz wyrównywania wynagrodzeń za taką samą pracę), przystosowanie pracowników,

przedsiębiorstw i przedsiębiorców do zmian gospodarczych oraz utrzymanie pracowników w jak najlepszej kondycji psychofizycznej na rynku pracy przy jednoczesnym ułatwieniu powrotu do pracy osobom w wieku aktywności zawodowej, które zostały zdiagnozowane jako czasowo niezdolne do pracy.

Za cel osi priorytetowej 8. uznano „promowanie włączenia społecznego, walkę z ubóstwem i wszelką dyskryminacją”, a jego osiągnięcie uzależniono od realizacji priorytetów zakładających: aktywne włączenie, w tym z myślą o promowaniu równych szans oraz aktywnego uczestnictwa i zwiększaniu szans na zatrudnienie, ułatwianie dostępu do przystępnych cenowo trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług socjalnych świadczonych w interesie ogólnym, wspieranie przedsiębiorczości społecznej i integracji zawodowej w przedsiębiorstwach społecznych oraz ekonomii społecznej i solidarnej w celu ułatwienia dostępu do zatrudnienia.

Wojewódzki Program Pomocy Społecznej na lata 2016-2023 jest dokumentem, który wyznacza główne kierunki działań samorządu województwa podkarpackiego w zakresie polityki społecznej. Za cel główny Programu uznano „zwiększenie efektywności systemu pomocy społecznej i integracji w województwie”.

W ramach celu operacyjnego 1. „Ograniczenie zjawiska wykluczenia społecznego” wyznaczono działania, które zakładają: wdrażanie nowych rozwiązań w zakresie integracji i reintegracji osób zagrożonych bądź dotkniętych wykluczeniem społecznym, wspieranie działań na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, wspieranie programów i inicjatyw na rzecz pomocy osobom zagrożonym bądź dotkniętym wykluczeniem społecznym, wzmocnienie i skoordynowanie współpracy podmiotów działających na rzecz osób wykluczonych społecznie oraz zwiększenie dostępu do poradnictwa specjalistycznego na rzecz tych osób.

Działania zaplanowane w obrębie celu operacyjnego 2. „Wspieranie rodzin w realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczej” zakładają z kolei wdrażanie i promowanie różnorodnych form wsparcia rodziny (np. streetworking, asystentura rodziny itp.), wspieranie działań organizacji prowadzących placówki wsparcia dziennego, wspieranie działań pomocowych realizowanych w placówkach stacjonarnych i dziennych, ogniskach wychowawczych, świetlicach i klubach środowiskowych dla dzieci i młodzieży, promowanie zdrowego modelu życia i pozytywnych wzorców rodziny, wspieranie działań profilaktycznych

i wczesnej interwencji w rodzinie oraz rozwijanie modelowego systemu poradnictwa i edukacji dla rodziców w zakresie rozpoznawania zagrożeń opiekuńczo-wychowawczych.

Cel operacyjny 3. „Zwiększenie i rozwój oferty świadczeń pomocy społecznej dla seniorów” będzie natomiast realizowany poprzez: wspieranie organizowania grup samopomocowych osób starszych oraz inicjowanie pomocy sąsiedzkiej w środowisku lokalnym, włączenie wolontariuszy i innych grup społecznych w niesienie pomocy osobom starszym, rozwój form pomocy środowiskowej, dziennej i usług opiekuńczych skierowanych do ludzi starszych, wspieranie działań wzmacniających więzi międzypokoleniowe, inicjowanie współpracy instytucji pomocy społecznej i organizacji pozarządowych na rzecz świadczenia usług socjalnych dla osób starszych, wzbogacenie oferty w zakresie aktywizacji i organizacji czasu wolnego seniorów, edukowanie członków rodzin zajmujących się opieką nad osobami starszymi i przewlekle chorymi, promowanie zdrowego stylu życia i kreowanie pozytywnego wizerunku starości oraz prowadzenie kampanii medialnych i przeciwdziałanie dyskryminacji.

W ramach celów operacyjnych 4. „Promowanie rozwoju infrastruktury pomocy społecznej” i 5. „Doskonalenie kompetencji zawodowych kadry pomocy społecznej i podmiotów działających w obszarze pomocy społecznej” wyznaczono działania, które zakładają: promowanie tworzenia i rozwoju instytucjonalnych i pozainstytucjonalnych form pomocy dziennej, wspieranie idei budowy i rozbudowy instytucji opiekuńczo-wychowawczych, socjalnych poprzez wskazywanie możliwości pozyskiwania środków, inicjowanie i wspieranie tworzonych placówek pomocy społecznej w szczególności na terenach wiejskich, wspieranie tworzenia sieci poradnictwa specjalistycznego, opracowanie programów szkoleniowych dla kadry pomocy społecznej i podmiotów działających w obszarze pomocy społecznej, organizowanie szkoleń, kursów, warsztatów w szczególności w zakresie pozyskiwania funduszy oraz podejmowanie współpracy ze szkołami i uczelniami.

Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Powiatu Sanockiego na lata 2013-2020 jest podstawowym dokumentem programowym wyznaczającym cele polityki społecznej w powiecie. Na podstawie diagnozy problemów społecznych występujących w powiecie, sformułowano wizję powiatu w zakresie polityki społecznej oraz wyznaczono cele strategiczne, cele operacyjne i działania.

Do celów operacyjnych zaliczono: upowszechnianie wiedzy i informacji o ekonomii społecznej oraz dobrych praktyk, zwiększenie świadomości organizacji pozarządowych

w zakresie ekonomii społecznej, budowanie więzi pomiędzy ekonomią społeczną a biznesem, tworzenie nowych i zwiększenie liczby podmiotów ekonomii społecznej, usamodzielnienie się przedsiębiorstw społecznych i podniesienie jakości działań, wzmocnienie istniejących i tworzenie nowych podmiotów ekonomii społecznej, podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej rodziny, zwiększenie pomocy rodzinom będącym w trudnej sytuacji, sprawowanie opieki nad dziećmi i młodzieżą, wspieranie rodzin zagrożonych dysfunkcjami, podejmowanie działań na rzecz aktywizacji zawodowej i społecznej osób bezrobotnych, wspieranie osób oraz rodzin ubogich i zagrożonych ubóstwem, wzmocnienie systemu wsparcia dla organizacji pozarządowych, wspieranie organizacji pozarządowych w ubieganiu się o środki zewnętrzne, wspieranie doskonalenia zawodowego kadr pomocy społecznej oraz podejmowanie działań na rzecz poprawy jakości usług społecznych.

W ramach strategii opracowano również dwa programy obszarowe, tj. powiatowy program rozwoju pieczy zastępczej oraz powiatowy program działań na rzecz osób niepełnosprawnych.

II. DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNEJ W GMINIE

1. DANE PODSTAWOWE O GMINIE

Gmina Bukowsko jest gminą wiejską, położoną w województwie podkarpackim, w powiecie sanockim. Graniczy z 4 gminami z powiatu sanockiego: Komańczą, Sanokiem, Zagórzem i Zarszynem oraz gminą Rymanów z powiatu krośnieńskiego.

Gmina zajmuje powierzchnię 138,2 km², co stanowi 11,28% powierzchni powiatu, a w jej skład wchodzi 12 sołectw: Bukowsko, Dudyńce, Karlików, Nadolany, Nagórzany, Nowotaniec, Pobiedno, Tokarnia, Wola Piotrowa, Wola Sękowa, Wolica, Zboiska. Siedziba władz gminy znajduje się w miejscowości Bukowsko.

Gmina Bukowsko leży na Pogórzu Bukowskim, między Kotliną Jasielsko-Krośnieńską na północy a Beskidem Niskim na południu. W krajobrazie gminy dominują lasy i użytki rolne; urozmaicheniem jest farma wiatrowa – Bukowsko.

Historię gminy dokumentują zachowane zabytki, świadczące o jej wielokulturowym rodowodzie. Są to głównie zabytki sakralne, m.in. kościół Podwyższenia Krzyża Świętego w Bukowsku, kościół parafialny Wszystkich Świętych w Dudyńcach, ruiny cerkwi w Nagórzanach i Płonnej, murowana dzwonnica cerkiewna w Woli Sękowej, cerkiew z dzwonnica w Wolicy, cmentarz żydowski koło Bukowska oraz dwór Rakowskich z 1850 roku, a także fortyfikacje ziemne z lat 1550-1661 zamku Zborsko w Zboiskach.

2. TRANSPORT I KOMUNIKACJA

Przez teren gminy Bukowsko przebiega droga wojewódzka nr 889 z Sieniawy do Szczawnego, która łączy się z drogą wojewódzką nr 892 prowadzącą do przejścia granicznego przez Radoszyce na Słowację. Sieć komunikacyjną gminy uzupełniają drogi powiatowe (o łącznej długości 28,25 km) oraz drogi gminne (o łącznej długości 87,33 km, w tym 64 km dróg utwardzonych).

Bukowsko położone jest w odległości ok. 18 km od Sanoka, 36 km od Krosna i 85 km od stolicy województwa podkarpackiego – Rzeszowa. Najbliższe przejście graniczne, ze Słowacją, znajduje się w odległości ok. 21 km od Bukowska.

Usługi komunikacyjne na terenie gminy świadczą firma Kontra S.C. Przedsiębiorstwo Transportowe z Wolicy oraz Przedsiębiorstwo Transportowe Fekus S.C. z Kostarowic.

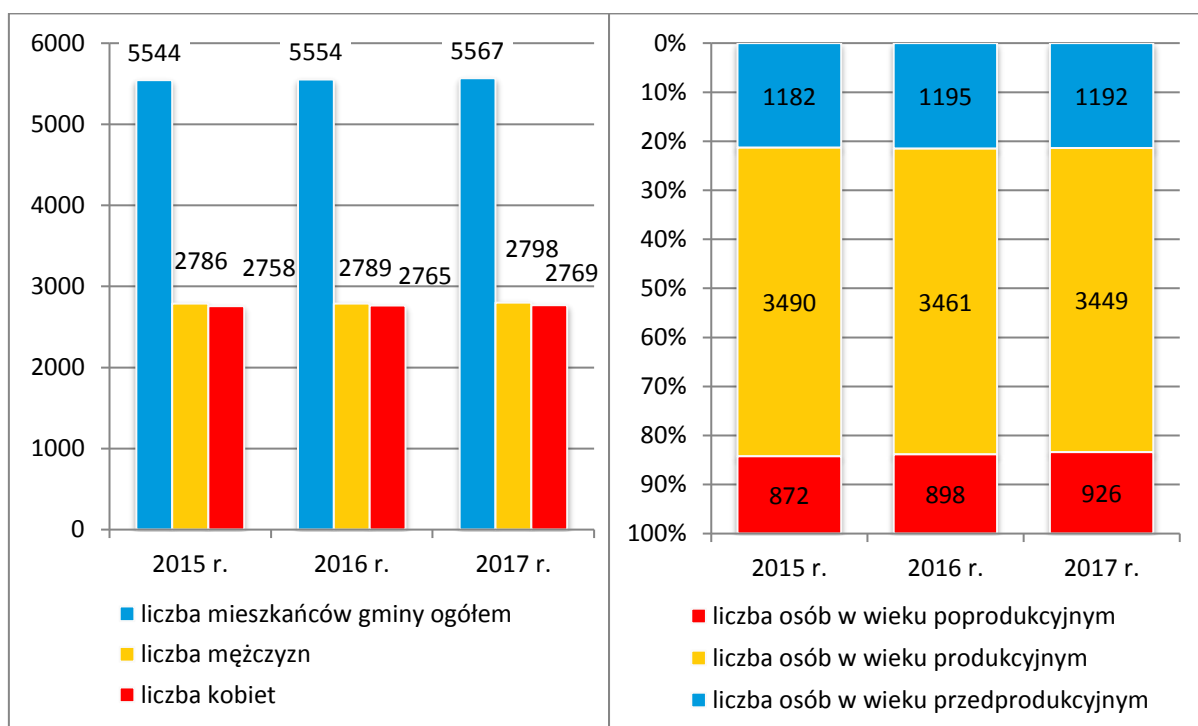
Ocenia się, że tylko kilka miejscowości posiada dobre połączenia komunikacyjne. Natomiast większość miejscowości boryka się z trudnościami komunikacyjnymi zwłaszcza w weekendy i święta.

3. SYTUACJA DEMOGRAFICZNA I ZASOBY MIESZKANIOWE

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, w latach 2015-2017 liczba ludności gminy nieznacznie zwiększyła się (z 5.544 w 2015 r. do 5.567 w 2017 r.). Na koniec kolejnych lat większość wśród mieszkańców stanowili mężczyźni (2.786 w 2015 r., 2.789 w 2016 r., 2.798 w 2017 r.).

W analizowanym okresie liczba dzieci i młodzieży była na podobnym poziomie, liczba osób w wieku produkcyjnym stale zmniejszała się, a liczba osób starszych systematycznie rosła. Dane szczegółowe w tym zakresie przedstawiają poniższe wykresy.

Wykresy 1-2. Ludność gminy oraz jej struktura wiekowa w latach 2015-2017

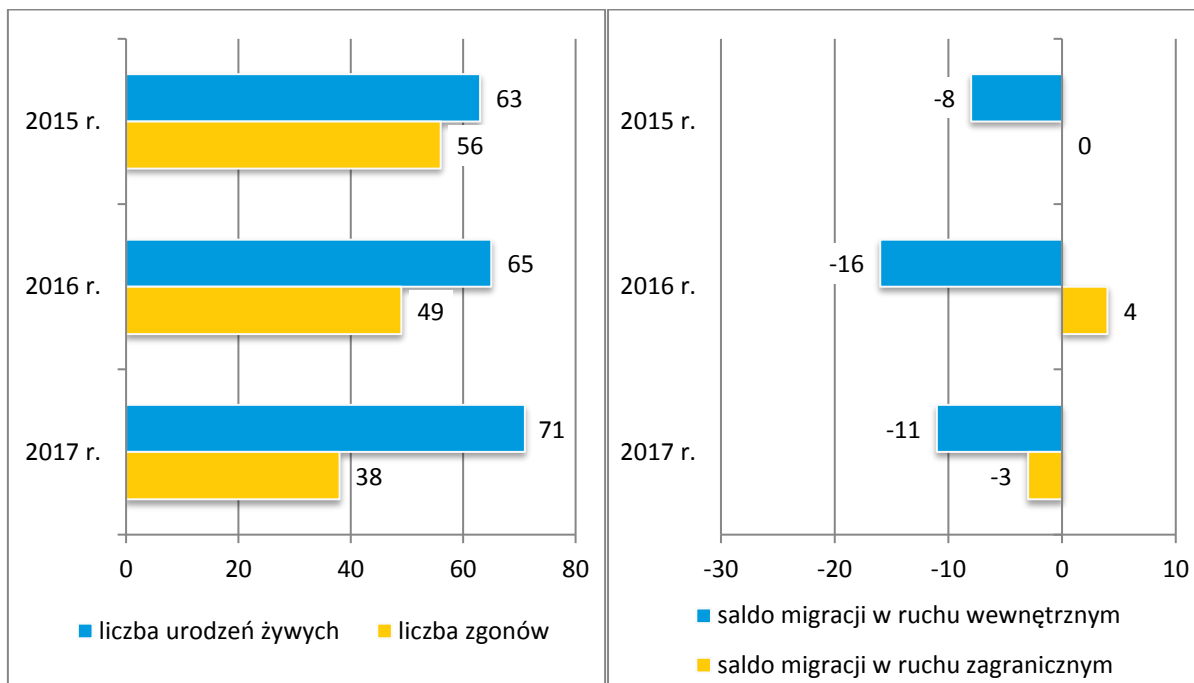

Źródło danych: Główny Urząd Statystyczny.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w latach 2015-2017 przyrost naturalny w gminie był korzystny (+7 w 2015 r., +16 w 2016 r., +33 w 2017 r.), natomiast saldo migracji, odbywającej się głównie w ruchu wewnętrznym, było ujemne (-8 w 2015 r., -12 w 2016 r., -14 w 2017 r.).

Dane szczegółowe na temat ruchu naturalnego i salda migracji mieszkańców gminy przedstawiają poniższe wykresy.

Wykresy 3-4. Ruch naturalny i saldo migracji ludności gminy w latach 2015-2017

Źródło danych: Główny Urząd Statystyczny.

Analizując sytuację demograficzną w gminie, należy podkreślić, iż przyjęty do badania trzyletni okres jest zbyt krótki, aby jednoznacznie zdefiniować charakter zachodzących zmian. Pozytywnym aspektem zmian demograficznych w gminie jest utrzymująca się wyższa liczba osób w wieku przedprodukcyjnym niż poprodukcyjnym, niemniej uwagę zwraca spadek liczby osób w wieku produkcyjnym, któremu towarzyszy stały wzrost liczby osób starszych. Na tej podstawie przypuszczać należy, że w niedługim czasie gmina zmagać się będzie z postępującym procesem starzenia się społeczności lokalnej, co w niedługiej perspektywie będzie m.in. wymagało dostosowania w szerszym zakresie niż dotychczas wachlarza usług społecznych do potrzeb seniorów.

Sytuacja demograficzna w gminie jest jednym z uwarunkowań lokalnej polityki mieszkaniowej. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, w latach 2015-2017 liczba mieszkań w gminie zwiększała się z roku na rok (z 1.369 w 2015 r. do 1.393 w 2017 r.). W analizowanym okresie liczba nowo oddanych mieszkań w gminie była na podobnym

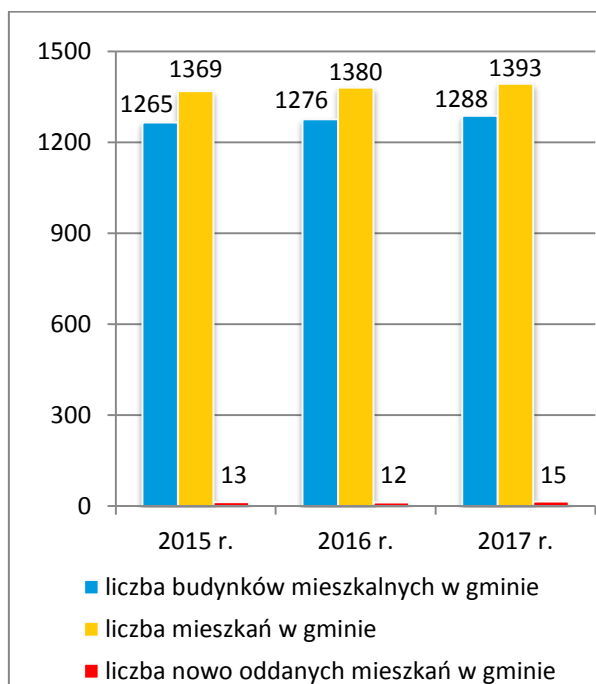
poziomie (13 w 2015 r., 12 w 2016 r., 15 w 2017 r.). Wśród nowo oddanych mieszkań nie było mieszkań poszerzających zasoby gminy.

Z danych Urzędu Gminy Bukowsko wynika, że w latach 2015-2017 liczba mieszkań komunalnych będących w zasobach gminy pozostawała na tym samym poziomie (po 16 w każdym roku). Wśród nich nie było mieszkań socjalnych.

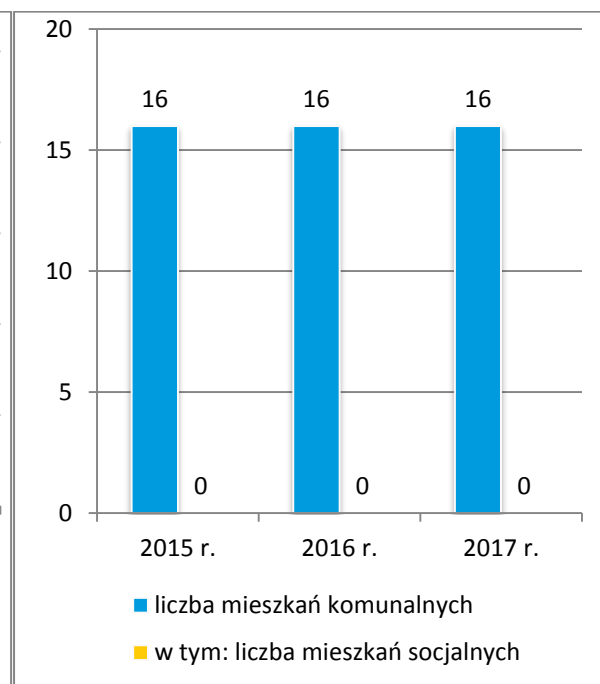
Warto dodać, że w analizowanym okresie nikt nie oczekiwał na mieszkanie socjalne, nie wydano również żadnego wyroku eksmisyjnego bez wskazania lokalu socjalnego.

Dane szczegółowe na temat zasobów mieszkaniowych w gminie przedstawiają poniższe wykresy.

Wykres 5. Zasoby mieszkaniowe w gminie w latach 2015-2017

Wykres 6. Mieszkania pozostające w zasobach gminy w latach 2015-2017

Źródło danych: Główny Urząd Statystyczny i Urząd Gminy Bukowsko.

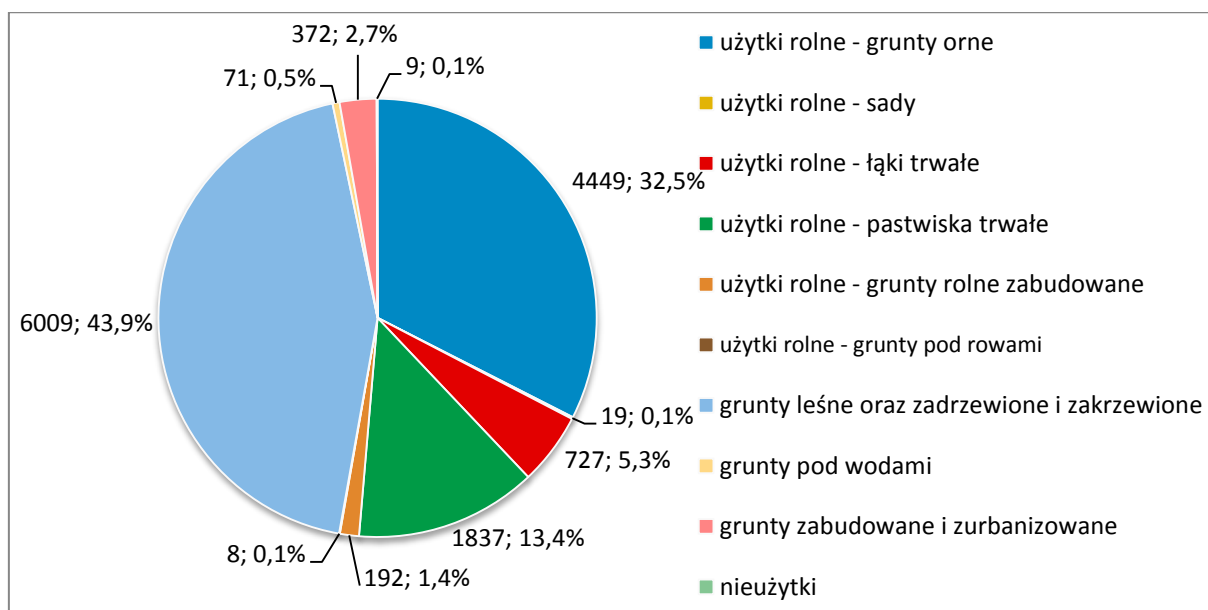
Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, na koniec 2017 roku większość mieszkań w gminie była wyposażona w instalacje techniczno-sanitarne w postaci wodociągu, ustępu spłukiwanego, łazienki, centralnego ogrzewania i gazu.

W latach 2015-2017 w gminie nie przyznawano dodatków mieszkaniowych i energetycznych.

4. GOSPODARKA I SYTUACJA NA RYNKU PRACY

Gmina Bukowsko jest gminą o charakterze rolniczym. W strukturze użytkowania gruntów użytki rolne zajmują 52,8%, w tym grunty orne (32,5%) oraz łąki i pastwiska (18,7%). Znaczną część obszaru gminy zajmują grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione (43,9%). Dane szczegółowe w tym zakresie przedstawia poniższy wykres.

Wykres 7. Użytki rolne, lasy i grunty leśne, pozostałe grunty i nieużytki (w ha) w gminie

Źródło danych: Główny Urząd Statystyczny.

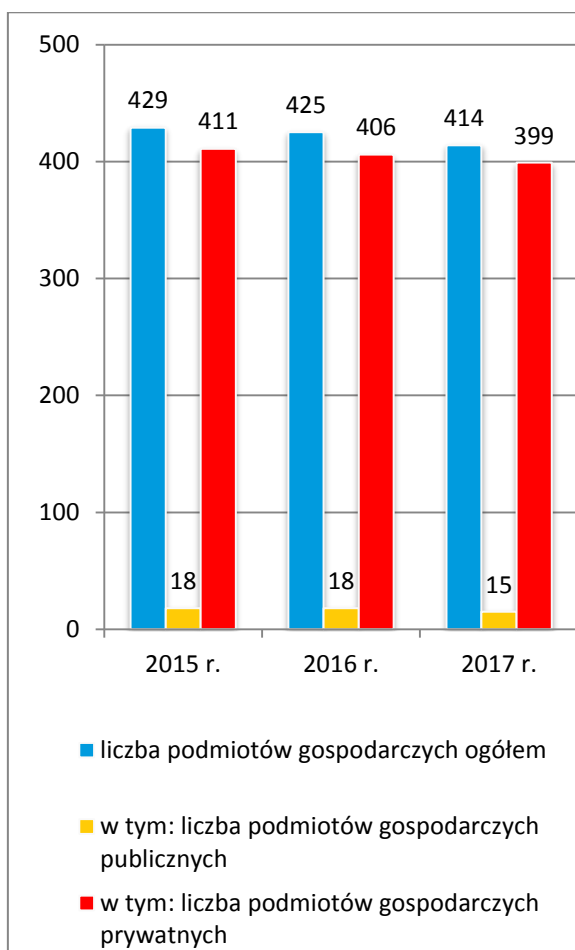
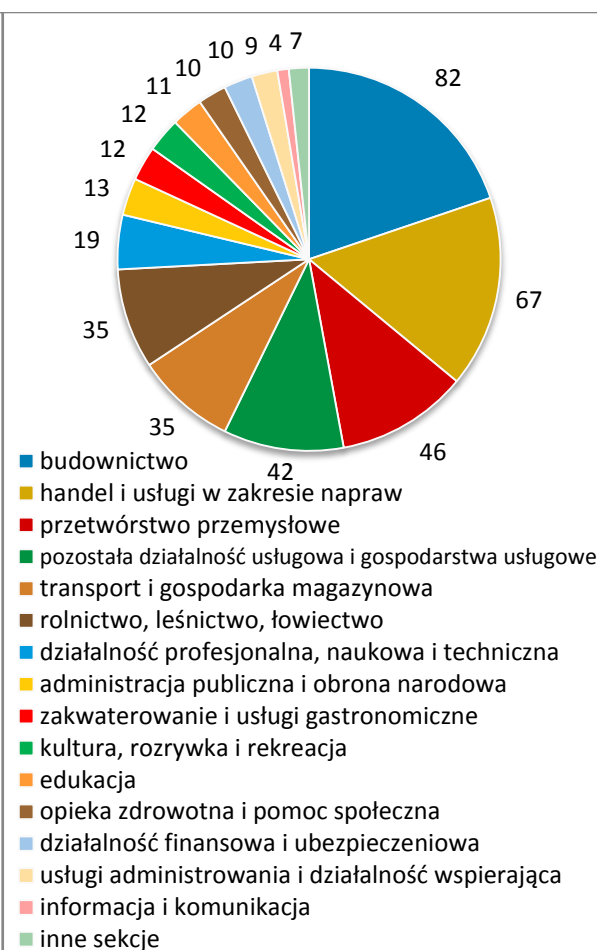
W gminie Bukowsko dominują gleby w IV klasie bonitacyjnej. Według danych Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 roku w gminie funkcjonowało 1.000 gospodarstw rolnych, w tym 951 gospodarstw prowadzących działalność rolniczą. Wśród gospodarstw rolnych było 131 gospodarstw małych o powierzchni do 1 ha, 419 gospodarstw o powierzchni od 1 do 5 ha, 265 gospodarstw o powierzchni od 5 do 10 ha, 75 gospodarstw o powierzchni od 10 do 15 ha oraz 61 gospodarstw o powierzchni 15 ha i więcej.

W strukturze upraw dominowały zboża (uprawą zbóż zajmowały się 522 gospodarstwa rolne spośród 629 trudniących się uprawą) i ziemniaki (459). Podstawowy kierunek produkcji zwierzęcej stanowił z kolei chów bydła (zajmowały się nim 353 gospodarstwa spośród 562 utrzymujących zwierzęta gospodarskie). W gminie prowadzono

także hodowlę trzody chlewnej (62 gospodarstwa), koni (21), a w większości gospodarstw (486) utrzymywano drób (pogłowie liczyło łącznie 16.313 sztuk).

W latach 2015-2017 liczba podmiotów gospodarczych funkcjonujących w gminie zmniejszała się z roku na rok (z 429 w 2015 r. do 414 w 2017 r.). Zdecydowana większość z nich znajdowała się w rękach prywatnych (411 w 2015 r., 406 w 2016 r., 399 w 2017 r.). W 2017 roku dominującymi rodzajami działalności gospodarczej prowadzonej w gminie były: budownictwo (82 podmioty), handel i usługi w zakresie napraw (67) oraz przetwórstwo przemysłowe (46).

Dane szczegółowe na temat podmiotów gospodarczych funkcjonujących w gminie przedstawiają poniższe wykresy.

Wykres 8. Podmioty gospodarcze w gminie w latach 2015-2017**Wykres 9. Podmioty gospodarcze w gminie w poszczególnych sekcjach Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) w 2017 roku**

Źródło danych: Główny Urząd Statystyczny.

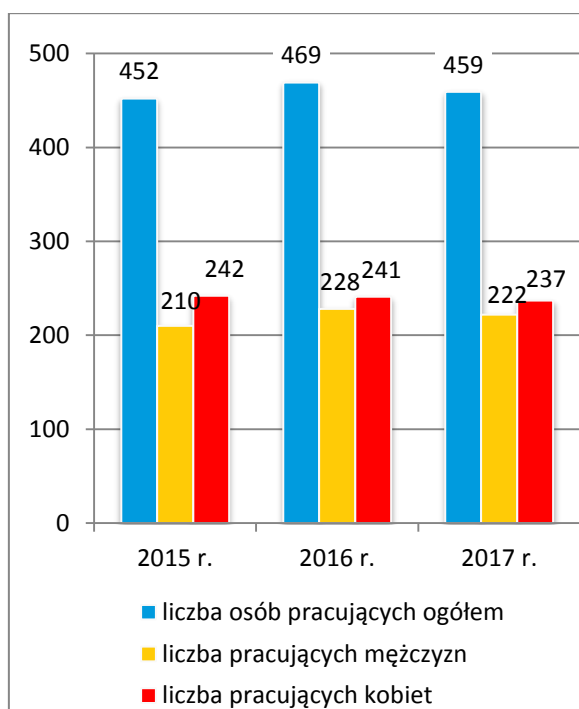
Sytuacja gospodarcza w gminie wpływa na kondycję lokalnego rynku pracy. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, w latach 2015-2017 liczba posiadających zatrudnienie mieszkańców gminy Bukowsko ulegała wahaniom (452 w 2015 r., 469 w 2016 r., 459 w 2017 r.). Liczba miejsc pracy na terenie gminy jest niewystarczająca. Szacuje się, że nawet 80% pracujących mieszkańców posiada zatrudnienie poza jej terenem, głównie w Sanoku, ale także za granicą.

Z danych Powiatowego Urzędu Pracy w Sanoku wynika, że w latach 2015-2018 liczba osób bezrobotnych w gminie Bukowsko systematycznie spadała (z 213 w 2015 r. do 135 w 2018 r.). Wśród osób pozostających bez pracy większość stanowiły kobiety (114 w 2015 r., 104 w 2016 r., 92 w 2017 r., 77 w 2018 r.).

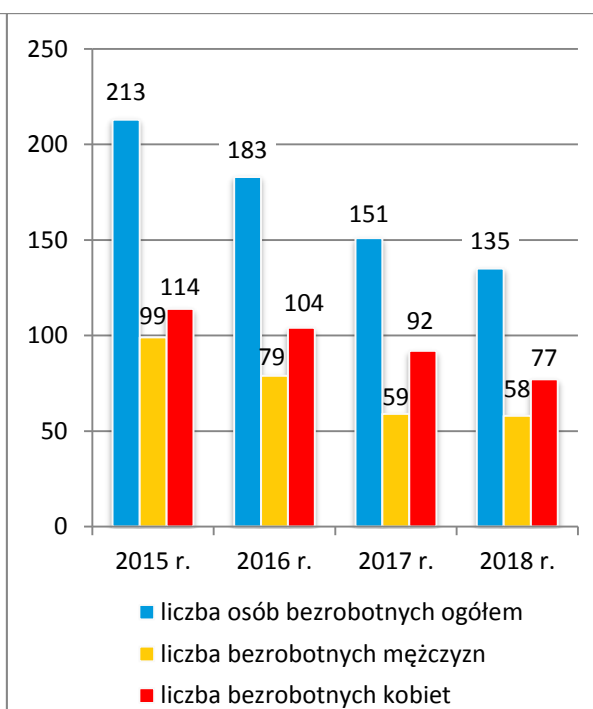
W latach 2015-2017 udział osób bezrobotnych w ogóle mieszkańców gminy będących w wieku produkcyjnym zmniejszał się z roku na rok. W 2015 roku wyniósł 6,1%, rok później osiągnął poziom 5,3%, w 2017 roku spadł do 4,4%.

Dane szczegółowe na temat pracujących i bezrobotnych mieszkańców gminy przedstawiają poniższe wykresy.

Wykres 10. Mieszkańcy gminy posiadający zatrudnienie w latach 2015-2017*

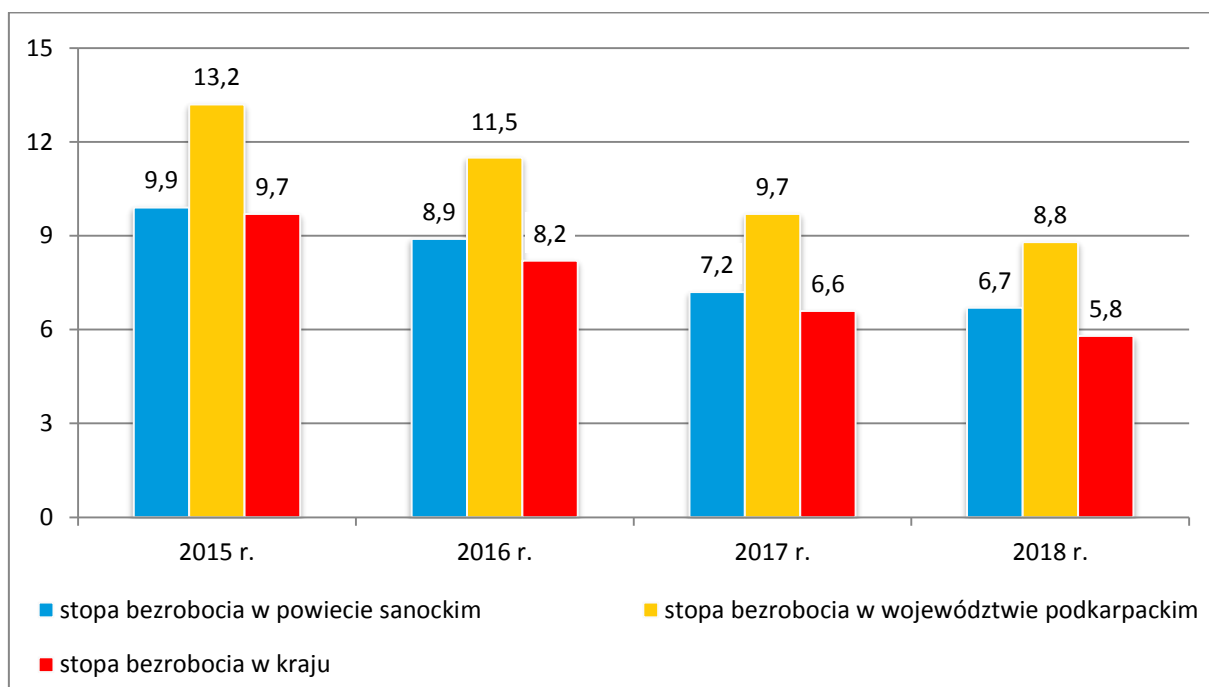
Wykres 11. Bezrobotni w gminie według płci w latach 2015-2018

Źródło danych: Główny Urząd Statystyczny i Powiatowy Urząd Pracy w Sanoku.

*bez pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego, osób pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, duchownych oraz pracujących w organizacjach, fundacjach i związkach, bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób.

W latach 2015-2018 stopa bezrobocia w powiecie sanockim była wyższa niż w kraju, ale niższa niż w województwie podkarpackim. Dane szczegółowe w tym zakresie przedstawia poniższy wykres.

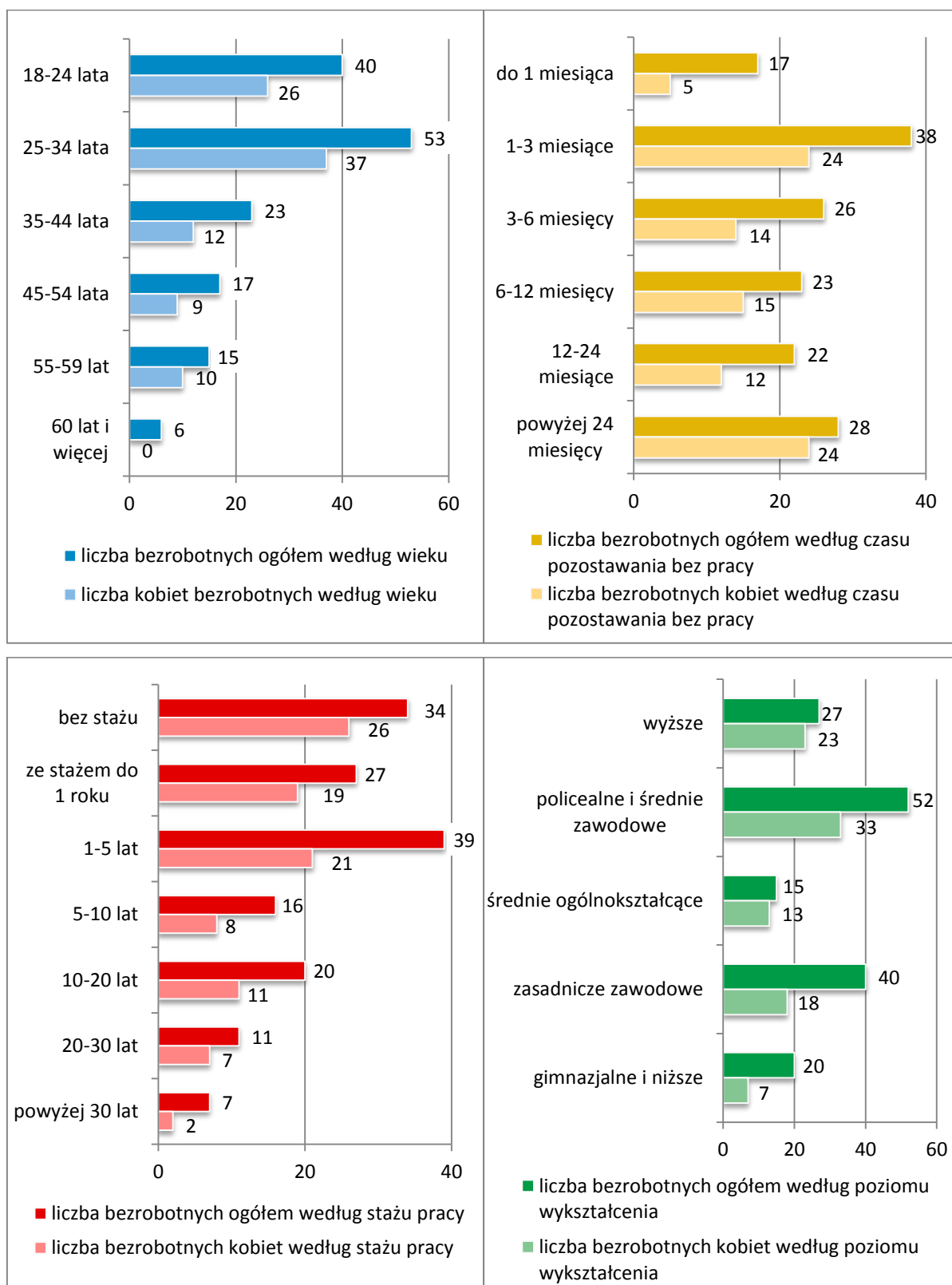
Wykres 12. Stopa bezrobocia w powiecie sanockim, w województwie podkarpackim i w kraju w latach 2015-2018 (w %)

Źródło danych: Główny Urząd Statystyczny.

Na koniec 2017 roku wśród bezrobotnych w gminie największe grupy stanowiły osoby młode w wieku 25-34 lata (53 osoby, w tym 37 kobiet), osoby pozostające bez zatrudnienia długotrwale, powyżej 12 miesięcy (50 osób, w tym 36 kobiet), osoby ze stażem pracy od roku do 5 lat (39 osób, w tym 21 kobiet), a także osoby z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym (52 osoby, w tym 33 kobiety) oraz zasadniczym zawodowym (40 osób, w tym 18 kobiet).

Dane szczegółowe uwzględniające podział bezrobotnych w gminie według wieku, czasu pozostawania bez pracy, stażu pracy i poziomu wykształcenia przedstawiają poniższe wykresy.

Wykresy 13-16. Bezrobotni w gminie na koniec 2017 roku według wieku, czasu pozostawania bez pracy, stażu pracy oraz poziomu wykształcenia

Źródło danych: Powiatowy Urząd Pracy w Sanoku.

Na podstawie informacji Powiatowego Urzędu Pracy w Sanoku i danych Głównego Urzędu Statystycznego można wnioskować, że skala problemu bezrobocia w gminie Bukowsko zmniejsza się. Figuruje on jednak, wraz z ubóstwem, wśród głównych powodów przyznawania świadczeń pomocy społecznej w gminie. Wydaje się, że warto rozważyć ewentualność występowania tzw. bezrobocia ukrytego, szczególnie zaznaczającego się w niedochodowym rolnictwie.

Rozważając położenie mieszkańców gminy pozostających bez zatrudnienia, należy zwrócić uwagę na potrzebę wsparcia ludzi młodych, umożliwienie im podjęcia pierwszej pracy i zdobycia doświadczenia zawodowego, a także osób starszych, w wieku 45 lat i więcej, którym należy zapewnić dostęp do szkoleń pozwalających na zmianę i podniesienie kwalifikacji zawodowych. Równie istotne wydaje się podjęcie działań w kierunku aktywizacji beneficjentów systemu pomocy społecznej, także przy wykorzystaniu środków Europejskiego Funduszu Społecznego. Wymierne korzyści mogłoby również przynieść zainicjowanie procesu tworzenia podmiotów ekonomii społecznej. Podmioty takie powstają i działają z myślą o mających trudności w znalezieniu pracy osobach zagrożonych wykluczeniem społecznym i stanowią nie tylko instrument walki z bezrobociem, ale także aktywizacji zawodowej osób marginalizowanych.

5. EDUKACJA I WYCHOWANIE

W gminie Bukowsko znajdują się 3 szkoły podstawowe i 3 przedszkola publiczne połączone organizacyjnie w zespoły szkół. W każdym Zespole funkcjonują wygaszane oddziały gimnazjum.

Młodzież z gminy kontynuuje naukę w szkołach ponadpodstawowych w Sanoku, gdzie znajdują się szkoły zawodowe, technika i licea. W gminie nie ma żłobka.

Dane szczegółowe na temat placówek oświatowych działających w gminie przedstawia poniższa tabela.

Tabela 1. Placówki oświatowe w gminie

lp.	nazwa placówki	adres placówki
1.	Zespół Szkół w Bukowsku	38-505 Bukowsko 142
2.	Zespół Szkół im. Jana Pawła II w Pobiednie	Pobiedno 105, 38-505 Bukowsko
3.	Zespół Szkół w Nowotańcu	Nowotaniec 77, 38-505 Bukowsko

Źródło danych: Urząd Gminy Bukowsko.

W roku szkolnym 2017/2018 do przedszkoli w gminie uczęszczało łącznie 239 dzieci, w szkołach podstawowych (łącznie z oddziałami gimnazjalnymi) naukę pobierało w sumie 605 uczniów. W placówkach oświatowych zatrudnionych było łącznie 84 nauczycieli, z czego 18 nauczycieli w przedszkolach, a 66 nauczycieli w szkołach podstawowych.

Placówki oświatowe w gminie są wyposażone w sprzęt audiowizualny, zapewniają dostęp do sali gimnastycznej, boiska szkolnego, świetlicy, biblioteki i sprzętu komputerowego. Do dyspozycji uczniów jest także stołówka, w której prowadzone jest dożywianie. Uczniowie objęci są opieką pedagoga szkolnego.

Szkoły w gminie organizują zajęcia pozalekcyjne, w tym koła zainteresowań, uczestniczą w projektach i programach służących rozwijaniu umiejętności uczniów i wyrównywaniu ich szans edukacyjnych oraz doskonaleniu nauczycieli, a także realizują programy profilaktyczne i wychowawcze. Szkoły wykonują zadania profilaktyczne zawarte w programach wychowawczych i szkolnym programie wychowawczo-profilaktycznym. Prowadzą także lekcje na temat uzależnień i działania w kierunku pedagogizacji rodziców. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi mogą korzystać z zajęć dydaktyczno-wyrównawczych, rewalidacyjnych, korekcyjno-kompensacyjnych i logopedycznych.

6. KULTURA, SPORT I REKREACJA

Główną instytucją prowadzącą działalność kulturalną w gminie Bukowsko jest Gminna Biblioteka Publiczna w Bukowsku. Biblioteka służy rozwijaniu i zaspokajaniu potrzeb oświatowych, kulturalnych, informacyjnych i czytelniczych mieszkańców gminy oraz uczestniczy w upowszechnianiu wiedzy i kultury. Do zadań placówki należy w szczególności gromadzenie, opracowywanie, przechowywanie i ochrona materiałów bibliotecznych, udostępnianie zbiorów na miejscu i wypożyczanie na zewnątrz, prowadzenie wypożyczeń

międzybibliotecznych z uwzględnieniem szczególnych potrzeb dzieci i młodzieży oraz osób niepełnosprawnych. Biblioteka posiada 2 filie – w Nowotańcu i Pobiednie.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, w 2017 roku księgozbiór biblioteczny liczył 26.052 woluminy, liczba czytelników wyniosła 683, a liczba wypożyczeń księgozbioru na zewnątrz – 8.481 woluminów. Z kolei według informacji Biblioteki, w 2018 roku księgozbiór biblioteczny liczył 25.988 woluminów, liczba czytelników wzrosła do 688, a liczba wypożyczeń do 8.554 woluminów rocznie. W 2018 roku Biblioteka zakupiła 1.242 książki (w tym 1.004 ze środków organizatora i 284 z dotacji Ministerstwa Kultury).

Biblioteka umożliwia czytelnikom korzystanie z komputerów z dostępem do sieci Internet. Obok podstawowej działalności jest organizatorem imprez integracyjnych, konkursów i spotkań, prowadzi lekcje biblioteczne, promuje czytelnictwo poprzez m.in. udział w Dniu Głośnego Czytania. Placówka zatrudnia 4 etatowych pracowników.

Na terenie gminy działa kapela ludowa „Bukowianie” z Bukowska oraz kilka Kół Gospodyń Wiejskich.

Gmina Bukowsko posiada różnorodny kalendarz imprez – kulturalnych, rozrywkowych i sportowo-rekreacyjnych. Ich organizacją zajmuje się głównie pracownik Urzędu Gminy w Bukowsku ds. promocji i kultury, ale także Gminna Biblioteka Publiczna, placówki oświatowe, sołectwa, organizacje pozarządowe – szczególnie Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Bukowskiej w Bukowsku, oraz Fundacja „Latarnia” w Woli Piotrowej. Do najważniejszych imprez kulturalnych organizowanych w gminie należą: Święto Chleba – dożynki gminne, „Opłatkowe Spotkanie Kapel Ludowych”, zawody Sportowo-Pożarnicze. W gminie obchodzone są także uroczystości patriotyczne – Konstytucji 3 Maja i Święto Niepodległości.

Bazę do prowadzenia działalności kulturalnej w gminie stanowią domy ludowe w Bukowsku, Nowotańcu i Pobiednie, nad którymi nadzór i fachową opiekę sprawuje pracownik Urzędu Gminy w Bukowsku ds. promocji i kultury. Placówki umożliwiają integrację mieszkańców i stwarzają możliwości dla zagospodarowania czasu wolnego dzieci i młodzieży.

Warto dodać, że na terenie gminy działa również Uniwersytet Ludowy Rzemiosła Artystycznego w Woli Sękowej, który jest kontynuacją działającego od 1959 roku Uniwersytetu Ludowego we Wzdowie. Nawiązuje on do międzywojennych tradycji szkół ludowych, w których duże znaczenie przykładano do ochrony dziedzictwa kulturowego,

rozwoju osobowego i społecznego. Obecny kierunek – rękodzieło artystyczne – prowadzony jest od 1984 roku. W historii uniwersytetu znaczącą rolę ogrywały również profil kulturalno-oświatowy oraz teatralny

Poniższa tabela zawiera wykaz placówek kulturalnych funkcjonujących w gminie.

Tabela 2. Placówki kulturalne w gminie

lp.	nazwa placówki	adres placówki
1.	Gminna Biblioteka Publiczna w Bukowsku	38-505 Bukowsko 71
2.	Gminna Biblioteka Publiczna w Bukowsku, Filia w Pobiednie	Pobiedno, 38-505 Bukowsko
3.	Gminna Biblioteka Publiczna w Bukowsku, Filia w Nowotańcu	Nowotaniec 92, 38-505 Bukowsko
4.	Dom Ludowy w Bukowsku	38-505 Bukowsko 889
5.	Dom Ludowy w Nowotańcu	Nowotaniec, 38-505 Bukowsko
6.	Dom Ludowy w Pobiednie	Pobiedno, 38-505 Bukowsko
7.	Uniwersytet Ludowy Rzemiosła Artystycznego w Woli Sękowej	Wola Sękowa 37, 38-505 Bukowsko

Źródło danych: Urząd Gminy Bukowsko.

Upowszechnianiu kultury fizycznej, sportu i rekreacji w gminie służy dostępna na jej terenie infrastruktura sportowo-rekreacyjna. Dane szczegółowe w tym zakresie przedstawia poniższa tabela.

Tabela 3. Obiekty sportowo-rekreacyjne w gminie

lp.	nazwa obiektu	adres obiektu
1.	Stadion w Bukowsku	38-505 Bukowsko 348
2.	Stadion w Nowotańcu	Nowotaniec 116, 38-505 Bukowsko
3.	Boisko sportowe przy Zespole Szkół w Bukowsku	38-505 Bukowsko 142
4.	Boisko sportowe przy Zespole Szkół w Nowotańcu	Nowotaniec 77, 38-505 Bukowsko
5.	Boisko sportowe przy zespole szkół w Pobiednie	Pobiedno 105, 38-505 Bukowsko

Źródło danych: Urząd Gminy Bukowsko.

W gminie odbywają się imprezy sportowo-rekreacyjne. Wśród ważniejszych wymienić należy Gminną Ligę Piłki Halowej, Zawody sportowo-pożarnicze, Ogólnopolski turniej wiedzy

pożarniczej, Bukowski Regionalny Turniej Sprawności Obronnej i Zawody Strzeleckie Żołnierzy Rezerwy.

Gmina posiada zasoby przyrodnicze i kulturowe pozwalające na rozwój na jej terenie różnych form wypoczynku i rekreacji. Potencjał rekreacyjny gminy tworzą duże kompleksy leśne i piękny górzysty krajobraz. Na jej terenie zlokalizowanych jest kilka obiektów agroturystycznych i gastronomicznych; przez obszar gminy przebiegają liczne szlaki turystyczne, trasy piesze, konne i rowerowe, ścieżki spacerowe, a atrakcją sezonu zimowego jest wyciąg narciarski w Karlikowie.

7. ZDROWIE I PROBLEM NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI

W gminie Bukowsko funkcjonują 3 zakłady opieki zdrowotnej oraz działają 2 apteki. Dane szczegółowe w tym zakresie przedstawia poniższa tabela.

Tabela 4. Zakłady opieki zdrowotnej i apteki w gminie

lp.	nazwa podmiotu	adres podmiotu
1.	Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „Zdrowa Rodzina” w Pobiednie	Pobiedno 128, 38-505 Bukowsko
2.	Ośrodek Zdrowia w Bukowsku	38-505 Bukowsko 291
3.	Wiejski Ośrodek Zdrowia w Nowotańcu, Specjalistyczna Praktyka Lekarska B. Bukrej	Nowotaniec 93, 38-505 Bukowsko
4.	Prywatna apteka w Bukowsku, Helena Chinalska	38-505 Bukowsko 291
5.	Apteka „Vega” sp. j. w Nowotańcu	38-505 Bukowsko, Nowotaniec 291

Źródło danych: Urząd Gminy Bukowsko.

W ramach Niepublicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej „Zdrowa Rodzina” w Pobiednie działają: poradnia lekarza podstawowej opieki zdrowotnej, gabinet pielęgniarstwa środowiskowo-rodzinnej i gabinet medycyny szkolnej. Z kolei w ramach Ośrodka Zdrowia w Bukowsku funkcjonują: poradnia lekarza podstawowej opieki zdrowotnej, poradnia stomatologiczna, pracownia fizjoterapii i gabinet pielęgniarstwa środowiskowo-rodzinnej. W Wiejskim Ośrodku Zdrowia w Nowotańcu działają natomiast: poradnia lekarza podstawowej opieki zdrowotnej i poradnia stomatologiczna.

Na terenie gminy brakuje następujących lekarzy specjalistów: ortopeda, kardiolog, ginekolog, geriatra i okulista.

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, w latach 2016-2017 liczba porad udzielonych w gminie w ramach podstawowej opieki zdrowotnej była nieco mniejsza niż w 2015 roku (27.868 w 2015 r., 27.086 w 2016 r., 27.057 w 2017 r.), podobnie jak liczba porad udzielonych w ramach ambulatoryjnej opieki zdrowotnej (28.216 w 2015 r., 27.437 w 2016 r., 27.260 w 2017 r.).

Specjalistyczne świadczenia zdrowotne, świadczenia zdrowotne w warunkach zamkniętych oraz nocną i świąteczną opiekę lekarską i pielęgniarską dla mieszkańców gminy realizują placówki znajdujące się w Sanoku, w tym Samodzielny Publiczny Zespół Opieki Zdrowotnej w Sanoku (ul 800-lecia 26, 38-500 Sanok).

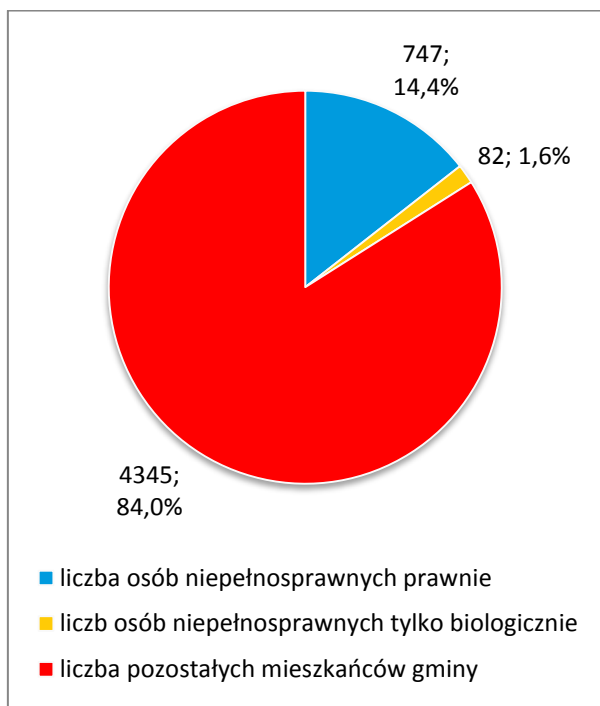
Schorzeniami najczęściej stwierdzanymi u dorosłej populacji są choroby układu krążenia, oraz choroby nowotworowe. Obok schorzeń narządów ruchu i neurologicznych należą one do najczęstszych przyczyn niepełnosprawności, która oznacza trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy. Relatywnie rzadziej o obniżonej sprawności w codziennym życiu decydują uszkodzenia narządu wzroku i słuchu, choroba psychiczna oraz upośledzenie umysłowe.

Mimo upływu ponad dziesięciu lat, jedynym, pełnym źródłem informacji, które na szczeblu gminnym pozwala ustalić liczbę osób niepełnosprawnych oraz dokonać ich charakterystyki są dane Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku. Wyniki ostatniego, przeprowadzonego w 2011 roku Spisu nie zostały bowiem szczegółowo opracowane na szczeblu gminnym.

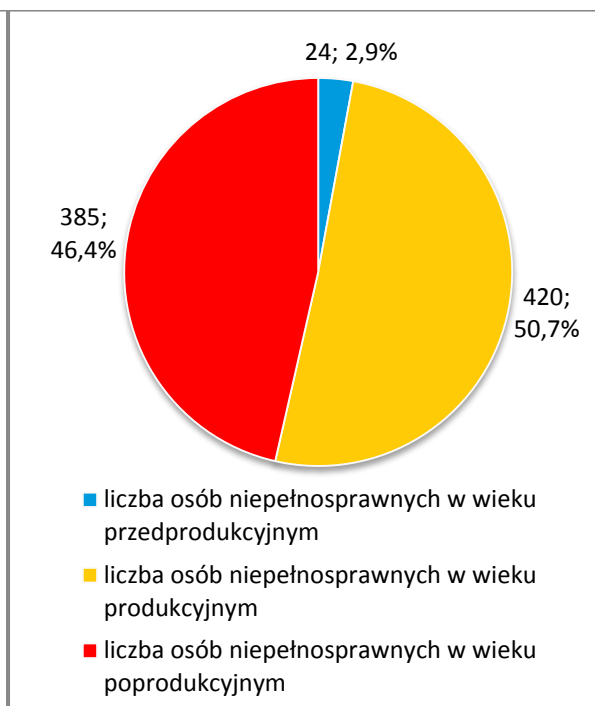
W 2002 roku w gminie Bukowsko mieszkało 829 osób niepełnosprawnych, w tym 417 mężczyzn i 412 kobiet. Wśród nich większość stanowiły osoby niepełnosprawne prawnie (747 osób, tj. 90,1%), czyli takie, które w czasie badania posiadały aktualne orzeczenie ustalające niezdolność do pracy, stopień niepełnosprawności, celowość przekwalifikowania lub inwalidztwo (osoby w wieku 16 lat i więcej) lub dysponowały uprawnieniem do pobierania zasiłku pielęgnacyjnego (dzieci poniżej 16 roku życia). Osoby niepełnosprawne tylko biologicznie, czyli takie, które nie posiadały orzeczenia, ale miały (odczuwały) całkowicie lub poważnie ograniczoną zdolność do wykonywania czynności podstawowych, stanowiły grupę 82 osób (9,9%).

Udział osób dotkniętych niepełnosprawnością w ogóle mieszkańców gminy wynosił 16%, a w ich strukturze wiekowej dominowały osoby w wieku produkcyjnym (420 osób, tj. 50,7%) i poprodukcyjnym (385 osób, tj. 44,8%). Dane szczegółowe w tym zakresie przedstawiają poniższe wykresy.

Wykres 17. Osoby niepełnosprawne w ogóle mieszkańców gminy w 2002 roku

Wykres 18. Struktura wiekowa osób niepełnosprawnych w gminie w 2002 roku

Źródło danych: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002.

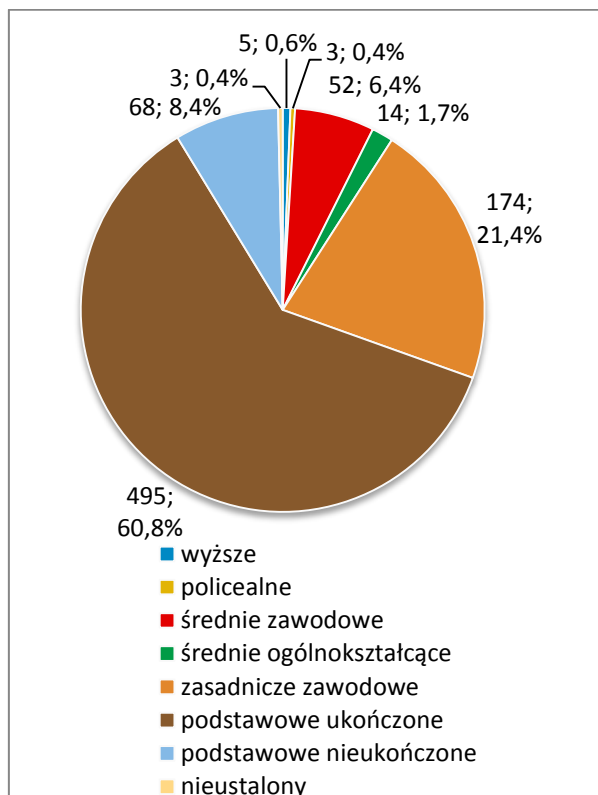
Osoby niepełnosprawne będące w wieku produkcyjnym stanowiły 14,6% ogółu ludności gminy będącej w tej ekonomicznej grupie wieku w 2002 roku. Większy był udział osób dotkniętych niepełnosprawnością w gronie osób w wieku poprodukcyjnym, wynosił on bowiem 50,9%.

Na poziom uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym i zawodowym ma wpływ nie tylko rodzaj i stopień niepełnosprawności czy wiek, ale również posiadane wykształcenie, a co za tym idzie przygotowanie zawodowe. W 2002 roku wśród mieszkańców gminy w wieku 13 lat i więcej dotkniętych niepełnosprawnością największą grupę stanowiły osoby z wykształceniem podstawowym ukończonym (495 osób). Niski poziom wykształcenia w znaczący sposób utrudniał osobom niepełnosprawnym znalezienie i utrzymanie zatrudnienia. Potwierdzają to dane dotyczące poziomu ich aktywności zawodowej, z których

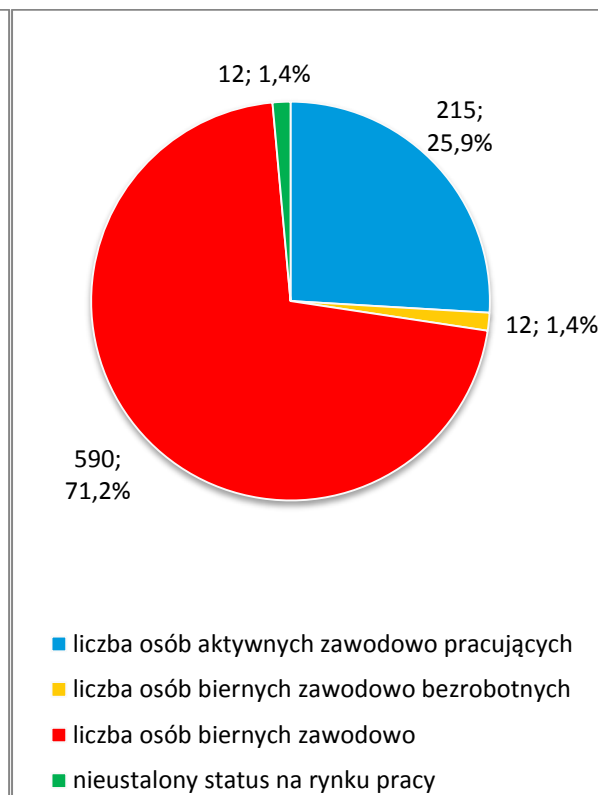
wynika, że zdecydowana większość osób dotkniętych niepełnosprawnością była bierna zawodowo (590 osób, tj. 71%).

Dane szczegółowe na temat poziomu wykształcenia osób niepełnosprawnych z gminy oraz ich aktywności ekonomicznej przedstawiają poniższe wykresy.

Wykres 19. Osoby niepełnosprawne w wieku 13 lat i więcej w gminie według poziomu wykształcenia w 2002 roku

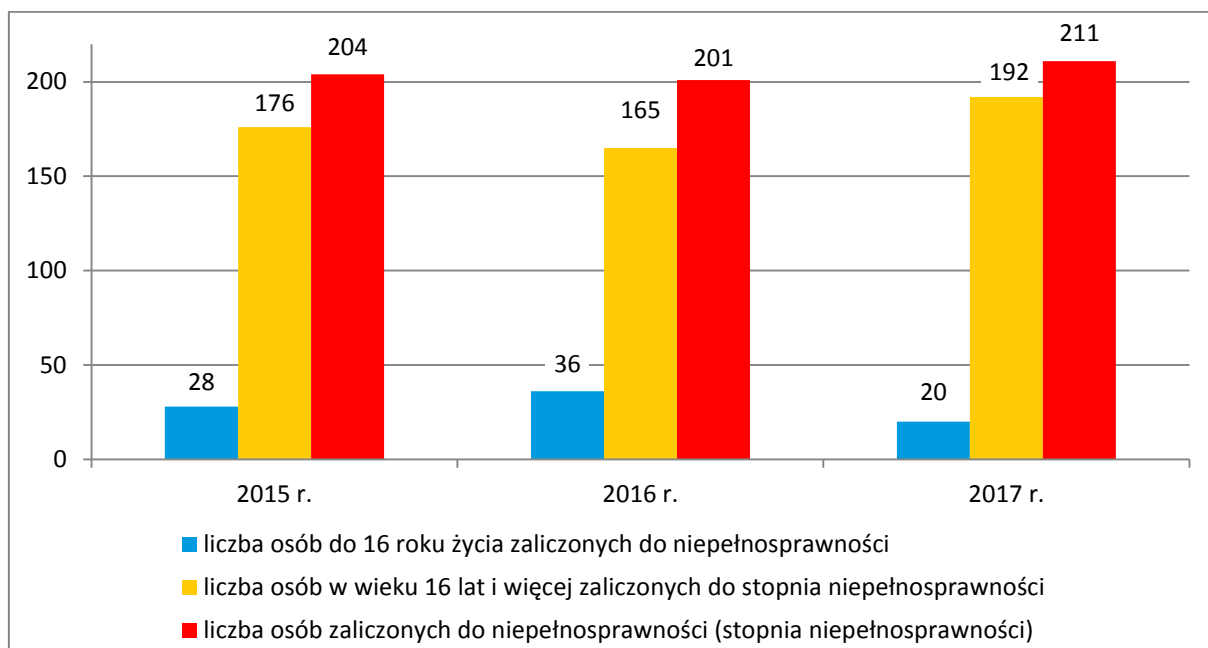
Wykres 20. Osoby niepełnosprawne w gminie według aktywności ekonomicznej w 2002 roku

Źródło danych: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002.

Orzecznictwem o niepełnosprawności w odniesieniu do mieszkańców gminy Bukowsko zajmuje się Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności w Sanoku. Według jego danych, w latach 2015-2017 liczba osób do 16 roku życia zaliczonych do niepełnosprawności ulegała wahaniom (28 w 2015 r., 36 w 2016 r., 20 w 2017 r.), podobnie jak liczba osób w wieku 16 lat i więcej zaliczonych do stopnia niepełnosprawności (176 w 2015 r., 165 w 2016 r., 192 w 2017 r.). Dane szczegółowe w tym zakresie przedstawia poniższy wykres.

Wykres 21. Mieszkańcy gminy zaliczeni przez PZON w Sanoku do osób niepełnosprawnych i stopnia niepełnosprawności w latach 2015-2017

Źródło danych: Powiatowy Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności w Sanoku.

8. UZALEŻNIENIA I PRZEMOC W RODZINIE

Alkoholizm, narkomania i przemoc w rodzinie są problemami społecznymi, które powodują szkody we wszystkich sferach życia człowieka. Wpływają negatywnie na poczucie bezpieczeństwa społecznego, ogólny stan zdrowia, relacje rodzinne i międzyludzkie, a także zdolność do konkurencji na rynku pracy.

Wśród przyczyn popadania w alkoholizm zasadniczą rolę odgrywają uwarunkowania społeczne, nieprawidłowe wzorce rodzinne, brak celów życiowych i utrata zatrudnienia. Szerzeniu się narkomanii sprzyjają natomiast coraz większa powszechność i dostępność środków odurzających, panująca moda na ich zażywanie, chęć poszukiwania nowych wrażeń i doznań oraz traktowanie narkotyków jako środków umożliwiających ucieczkę od trudności życia codziennego, rozładowanie stresu i konfliktów. Przemoc w rodzinie jest z kolei problemem mającym często swoje źródło w uzależnieniach i ubóstwie. Jej ofiarami są niejednokrotnie osoby słabe fizycznie, psychicznie, o niskim poczuciu własnej wartości, zależne od sprawcy. Na ogół są to kobiety i dzieci, rzadziej osoby niepełnosprawne, starsze i chore.

Trudno jest ustalić liczbę osób zmagających się z problemami alkoholowymi, które niejednokrotnie są przyczyną wystąpienia przemocy w rodzinie. Dane szacunkowe w tym zakresie przygotowała Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Zawiera je poniższa tabela.

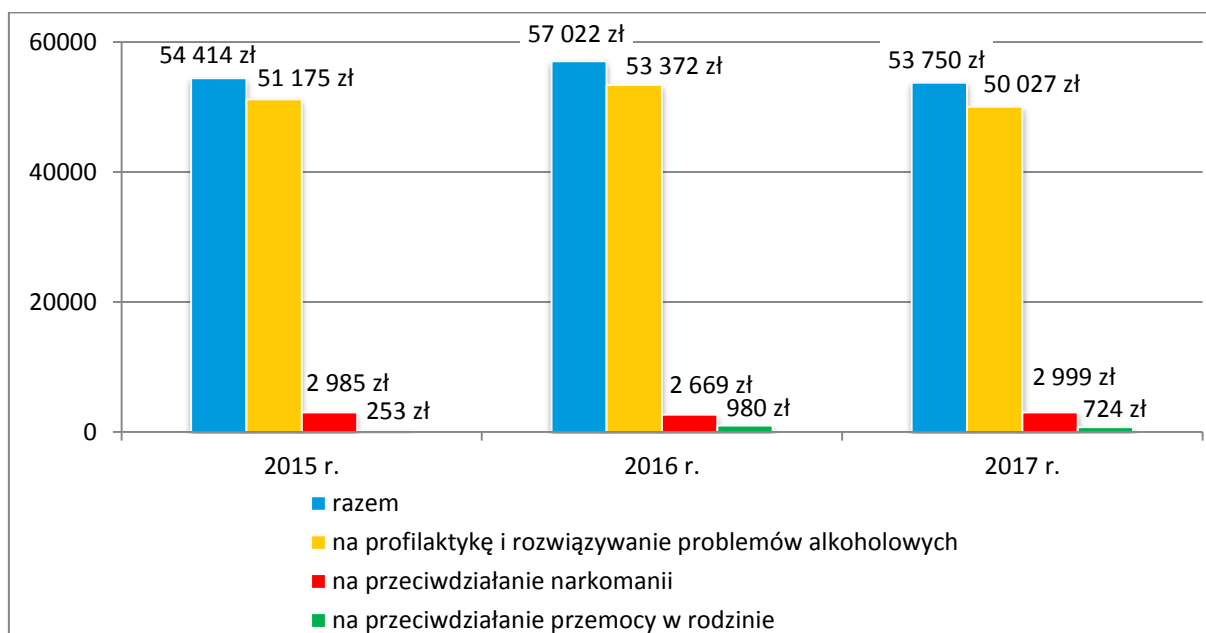
Tabela 5. Populacje osób, u których występują różne kategorie problemów alkoholowych

		w Polsce	w 100-tys. mieście	w 25-tys. mieście	w 10-tys. gminie
liczba osób uzależnionych od alkoholu	ok. 2% populacji	ok. 800 tys.	ok. 2.000 osób	ok. 500 osób	ok. 200 osób
dorośli żyjący w otoczeniu alkoholika (współmałżonkowie, rodzice)	ok. 4% populacji	ok. 1,5 mln	ok. 4.000 osób	ok. 1.000 osób	ok. 400 osób
dzieci wychowujące się w rodzinach alkoholików	ok. 4% populacji	ok. 1,5 mln	ok. 4.000 osób	ok. 1.000 osób	ok. 400 osób
osoby pijące szkodliwie	5-7% populacji	2-2,5 mln	5.000-7.000 osób	1.250-1.750 osób	ok. 500-700 osób
ofiary przemocy domowej w rodzinach z problemem alkoholowym	2/3 osób dorosłych oraz 2/3 dzieci z tych rodzin	razem ok. 2 mln osób: dorosłych i dzieci	ok. 5.300 osób: dorosłych i dzieci	ok. 1.330 osób: dorosłych i dzieci	ok. 530 osób: dorosłych i dzieci

Źródło danych szacunkowych: Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.

Prowadzenie działań w zakresie profilaktyki i rozwiązywania problemów uzależnień i przemocy w rodzinie oraz integracji społecznej osób nimi dotkniętych należy do zadań własnych gminy. Działania te podejmowane są w oparciu o gminne programy profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych, przeciwdziałania narkomanii i przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie oraz przy wykorzystaniu zaplanowanych w ich ramach środków finansowych.

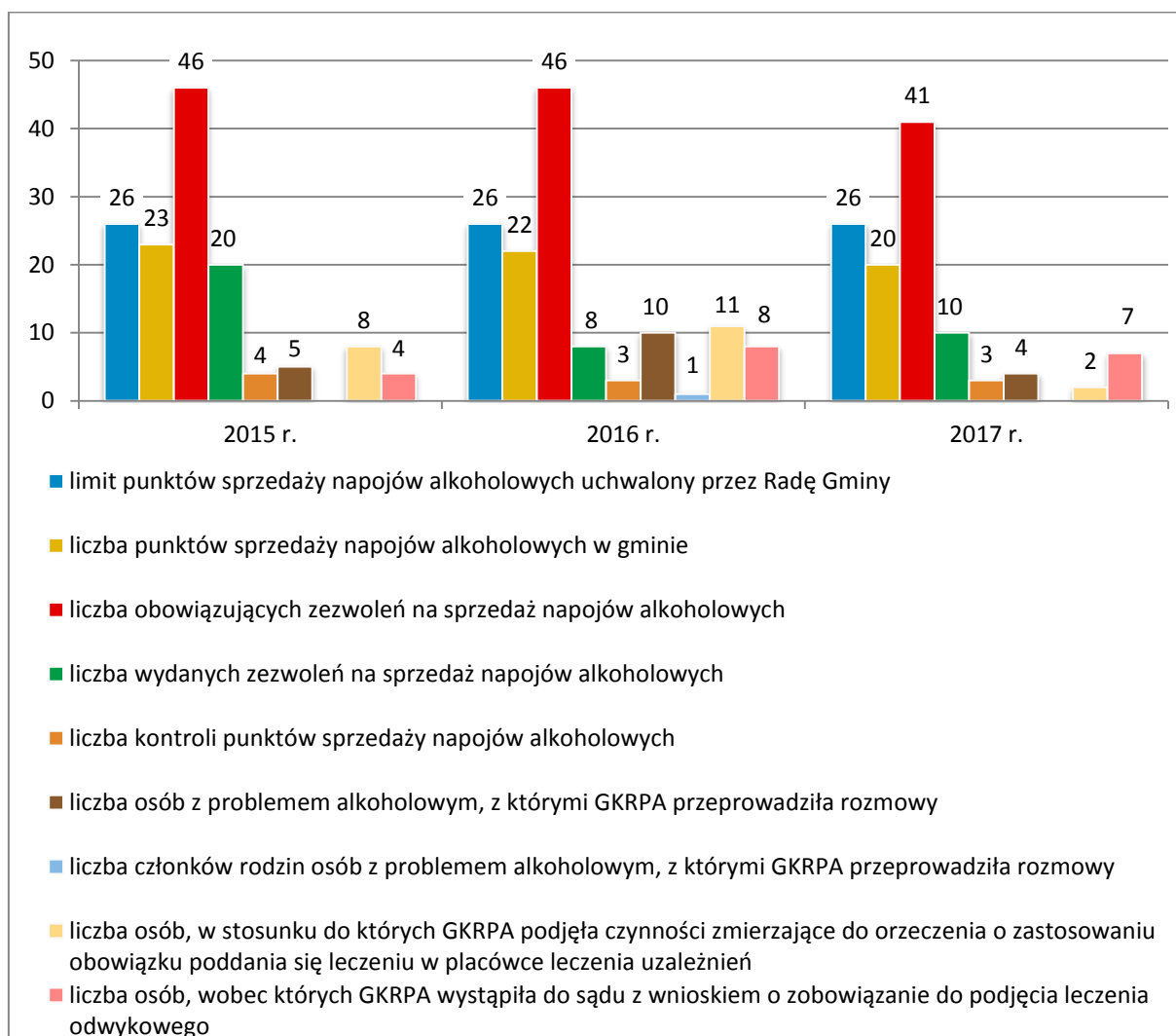
Poniższy wykres przedstawia wysokość środków finansowych wydatkowanych na profilaktykę i rozwiązywanie problemów alkoholowych oraz przeciwdziałanie narkomanii i przemocy w rodzinie w gminie Bukowsko w latach 2015-2017.

Wykres 22. Środki finansowe wydatkowane na profilaktykę i rozwiązywanie problemów uzależnień i przemocy w rodzinie w gminie w latach 2015-2017

Źródło danych: Urząd Gminy Bukowsko.

W latach 2015-2017 wysokość środków finansowych wydatkowanych w gminie na profilaktykę i rozwiązywanie problemów alkoholowych oraz przeciwdziałanie narkomanii była na zbliżonym poziomie (54.414 zł w 2015 r., 57.022 zł w 2016 r., 53.750 zł w 2017 r.).

Poniższy wykres przedstawia wybrane dane na temat rynku napojów alkoholowych w gminie Bukowsko, a także aktywności Gminnej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, która zajmuje się inicjowaniem działań związanych z profilaktyką i rozwiązywaniem problemów alkoholowych oraz integracją społeczną osób uzależnionych od alkoholu. W ramach swoich zadań podejmuje ona m.in. czynności zmierzające do orzeczenia o zastosowaniu wobec osoby uzależnionej od alkoholu obowiązku poddania się leczeniu w zakładzie leczenia odwykowego.

Wykres 23. Wybrane dane dotyczące rynku napojów alkoholowych w gminie oraz działalności GKRPA w latach 2015-2017

Źródło danych: Urząd Gminy Bukowsko.

W latach 2015-2017 uchwalony przez Radę Gminy limit punktów sprzedaży napojów alkoholowych w gminie był na tym samym poziomie (po 46 w każdym roku), a ich liczba nieznacznie zmniejszała się (z 23 w 2015 r. do 20 w 2017 r.). W 2017 roku, w stosunku do lat 2015-2016, liczba obowiązujących zezwoleń na sprzedaż napojów alkoholowych była mniejsza (po 46 w latach 2015-2016, 41 w 2017 r.). Z kolei w latach 2016-2017, w porównaniu do roku 2015, znacznie spadła liczba wydanych zezwoleń na sprzedaż napojów alkoholowych (20 w 2015 r., 8 w 2016 r., 10 w 2017 r.). Warto dodać, że w analizowanym okresie nie wydano żadnej decyzji w sprawie cofnięcia zezwolenia na sprzedaż napojów alkoholowych.

W latach 2015-2017 liczba osób z problemem alkoholowym, z którymi GKRPA przeprowadziła rozmowy, zmieniała się (5 w 2015 r., 10 w 2016 r., 4 w 2017 r.).

W analizowanym okresie GKRPA podejmowała również czynności zmierzające do orzeczenia o zastosowaniu wobec osoby uzależnionej obowiązku poddania się leczeniu w placówce leczenia uzależnień (wobec 8 osób w 2015 r., 11 osób w 2016 r. i 2 osób w 2017 r.), a także występowała w tej sprawie do sądu (w przypadku 4 osób w 2015 r., 8 osób w 2016 r., 7 osób w 2017 r.).

W latach 2015-2017 członkowie GKRPA nie kontaktowali się z osobami dotkniętymi problemem przemocy w rodzinie.

Obok Gminnej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych istotną rolę w profilaktyce i rozwiązywaniu problemów uzależnień oraz przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie na terenie gminy odgrywają: w Bukowsku – Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie i Posterunek Policji, a w Sanoku – Punkt Informacyjno-Konsultacyjny ds. Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Poradnia Leczenia Uzależnień przy Przychodni Specjalistycznej i Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, a także Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „SOS” w Lesku.

Dane szczegółowe na ich temat podmiotów mogących wspierać mieszkańców gminy dotkniętych problemami uzależnień i przemocy przedstawia poniższa tabela.

Tabela 6. Podmioty mogące wspierać mieszkańców gminy dotkniętych problemami uzależnień i przemocy w rodzinie

nazwa jednostki	adres jednostki
Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Bukowsku	Bukowsko 290, 38-505 Bukowsko
Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Bukowsku	Bukowsko 290, 38-505 Bukowsko
Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie	Bukowsko 290, 38-505 Bukowsko
Posterunek Policji w Bukowsku	Bukowsko 143, 38-505 Bukowsko
Punkt Informacyjno-Konsultacyjny ds. Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Sanoku	ul. Sobieskiego 1, 38-500 Sanok
Poradnia Leczenia Uzależnień przy Przychodni Specjalistycznej w Sanoku	ul. Lipińskiego 10, 38-500 Sanok
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Sanoku	ul. Szopena 5, 38-500 Sanok
Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „SOS” w Lesku	al. Jana Pawła II 18b, 38-600 Lesko

Źródło danych: Urząd Gminy Bukowsko.

Z danych Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Bukowsku wynika, że w latach 2015-2017 stale zmniejszała się liczba rodzin i osób w rodzinach objętych wsparciem z powodu alkoholizmu (odpowiednio 14 i 33 w 2015 r., 9 i 23 w 2016 r., 6 i 11 w 2017 r.) i przemocy w rodzinie (odpowiednio 4 i 14 w 2015 r., 3 i 13 w 2016 r., 1 i 2 w 2017 r.). Jednocześnie w 2015 roku Ośrodek udzielił wsparcia 2 osobom z problemem narkomanii.

Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Bukowsku zapewnia obsługę organizacyjno-techniczną Zespołu Interdyscyplinarnego ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Prowadzona w gminie działalność profilaktyczna z zakresu przeciwdziałania uzależnieniom i przemocy w rodzinie (w szczególności w funkcjonujących na jej terenie placówkach oświatowych) obejmuje m.in. organizowanie i realizowanie programów profilaktycznych, jednorazowych prelekcji i pogadanek, spektakli, festynów i innych imprez plenerowych i konkursów profilaktycznych, pozalekcyjnych zajęciach sportowych czy wypoczynku dla dzieci i młodzieży.

W 2017 roku w spektaklach profilaktycznych uczestniczyło 47 osób, w festynach i innych imprezach plenerowych – 600 osób, w konkursach – 80 osób, w pozalekcyjnych zajęciach sportowych – 150 osób, a w koloniach i obozach z programem zajęć profilaktycznych – 70 osób.

9. PROBLEM BEZDOMNOŚCI

W ujęciu socjologicznym bezdomność jest problemem społecznym charakteryzującym się brakiem stałego miejsca zamieszkania. Ze względu na trudną do określenia skalę, złożone przyczyny oraz szczególnie dotkliwe społeczno-ekonomiczne skutki jest zjawiskiem o zasięgu i znaczeniu globalnym, mającym jednocześnie specyficzne regionalne i lokalne uwarunkowania, które wpływają na dobór odpowiednich środków przeciwdziałania.

Zapobieganie bezdomności wymaga aktywnego, zintegrowanego i kompleksowego działania. Wykorzystanie istniejących zasobów środowiska i tworzenie warunków do wdrażania nowych form wsparcia na rzecz osób bezdomnych i ich integracji z otoczeniem powinno stanowić podstawowy cel prowadzonej na szczeblu lokalnym polityki społecznej.

W gminie Bukowsko problem bezdomności ma charakter jednostkowy. Pomoc osobom zagrożonym i dotkniętym bezdomnością świadczy Gminny Ośrodek Pomocy

Społecznej w Bukowsku. W 2015 i 2017 roku, w związku z bezdomnością, objął on wsparciem odpowiednio 3 osoby i 1 osobę, w 2016 roku takich osób nie było.

Na terenie gminy działają 2 placówki resocjalizacyjne ukierunkowane na pomoc osobom bezdomnym, uzależnionym, powracającym do społeczeństwa po odbyciu kary pozbawienia wolności – obie prowadzi Fundacja Latarnia (Wola Piotrowa 34, 38-505 Bukowsko). Ponieważ na terenie gminy Bukowsko nie ma w razie potrzeby osoby bezdomne kierowane są do placówek wsparcia poza terenem gminy Bukowsko np. Domu Inwalidy Bezdomnego Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta w Sanoku (ul. Przemyska 24, 38-500 Sanok).

10. PRZESTĘPCZOŚĆ

Przestępczość jest dynamicznym, podlegającym rozwojowi zjawiskiem społecznym, które stanowi zagrożenie dla obowiązującego porządku prawnego. W zależności od swej intensywności i częstotliwości wpływa na formowanie się postaw i zachowań ludności oraz odciska piętno na jej funkcjonowaniu.

Zapobieganie przestępczości wymaga zastosowania rozwiązań kompleksowych, zakładających wspólne zaangażowanie instytucji i organizacji państwowych, samorządowych i społecznych, przedstawicieli społeczności lokalnych oraz środków masowego przekazu. Ważną rolę w zakresie inicjowania i organizowania tej działalności odgrywa policja.

Nad bezpieczeństwem mieszkańców gminy Bukowsko czuwa Komenda Powiatowa Policji w Sanoku (ul. S. Witkiewicza 3, 38-500 Sanok). W Bukowsku znajduje się Posterunek Policji obsługiwany przez 5 funkcjonariuszy (Bukowsko 143, 38-505 Bukowsko).

Według informacji Głównego Urzędu Statystycznego, w 2017 roku w gminie Bukowsko stwierdzono szacunkowo 68 przestępstw. Jest to wartość znacznie mniejsza od wartości dla województwa podkarpackiego oraz średniej dla całej Polski.

W przeliczeniu na 1.000 mieszkańców, w gminie Bukowsko stwierdzono szacunkowo najwięcej przestępstw o charakterze kryminalnym – 7,27 (wykrywalność 66%) oraz przeciwko mieniu – 4,96% (wykrywalność 49%). W dalszej kolejności odnotowano przestępstwa o charakterze gospodarczym – 3,05 (wykrywalność 86%), drogowe – 1,40 (wykrywalność 99%) i przeciwko życiu i zdrowiu – 0,41 (wykrywalność 89%).

Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw dla wszystkich przestępstw ogółem w gminie Bukowsko wynosił 76,2% i jest nieznacznie mniejszy od wskaźnika wykrywalności dla województwa podkarpackiego oraz większy od wskaźnika dla całej Polski.

Dane szczegółowe na temat przestępstw w gminie w 2017 roku przedstawia poniższy wykres.

Tabela 7. Przestępczość w gminie w 2017 roku*

kategoria przestępstwa	liczba przestępstw
przestępstwa ogółem	68
przestępstwa kryminalne	41
przestępstwa przeciwko mieniu	28
przestępstwa gospodarcze	17
przestępstwa drogowe	8
przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu	2

Źródło danych: Główny Urząd Statystyczny.

*Główny Urząd Statystyczny udostępnia statystyki przestępstw jedynie dla powiatów, dlatego prezentowane dane są wartościami szacunkowymi bazującymi na liczbie mieszkańców powiatu oraz mieszkańców gminy Bukowsko.

Z informacji Komendy Powiatowej Policji w Sanoku wynika, że na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców gminy mają wpływ głównie zagrożenia wynikające z nieprzestrzegania zasad porządku publicznego. Jako zdiagnozowane zagrożenie wymienia się spożywanie alkoholu w miejscach objętych zakazami. Zjawisko ma miejsce głównie w godzinach popołudniowych i wieczornych, skutkuje zaśmiecaniem terenu, zakłócaniem ładu i porządku publicznego, demoralizacją.

11. POMOC SPOŁECZNA

Pomoc społeczna jest instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężania trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. Instytucja ta wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb i umożliwia im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka (art. 2 pkt 1 i art. 3 pkt 1 ustawy o pomocy społecznej).

Zadania pomocy społecznej w gminie Bukowsko wykonuje Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Bukowsku. Podejmuje on działania m.in. na podstawie następujących przepisów prawa: ustawa o pomocy społecznej, ustawa o świadczeniach rodzinnych, ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, ustawa o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, ustawa o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów, ustawa o Karcie Dużej Rodziny oraz ustawa o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci oraz ustawa o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem”.

W 2017 roku kadrę Ośrodka stanowiło 8 osób, w tym kierownik, 3 pracowników socjalnych oraz 4 innych pracowników, wśród nich główna księgowa, inspektor ds. świadczeń rodzinnych i z funduszu alimentacyjnego oraz inspektor ds. świadczeń dla rodzin.

W analizowanym roku Ośrodek spełniał wynikający z art. 110 ust. 11-12 ustawy o pomocy społecznej obowiązek zatrudnienia 1 pracownika socjalnego na 2 tysiące mieszkańców, nie mniej jednak niż 3 pracowników, bowiem na 1 pracownika socjalnego przypadało 1.854 mieszkańców gminy.

Dane szczegółowe na temat stanu zatrudnienia w GOPS-ie i kwalifikacji pracujących w nim osób przedstawia poniższa tabela.

Tabela 8. Kadra GOPS-u i jej kwalifikacje w 2017 roku

	liczba osób
kadra kierownicza	1
wykształcenie wyższe	0
specjalizacja z zakresu organizacji pomocy społecznej	1
pracownicy socjalni	3
wykształcenie wyższe	2
wykształcenie średnie	1
specjalizacja 1-ego stopnia w zawodzie pracownika socjalnego	1
specjalizacja 2-ego stopnia w zawodzie pracownika socjalnego	0
specjalizacja z zakresu organizacji pomocy społecznej	0
pozostali pracownicy	4
wykształcenie wyższe	3
wykształcenie średnie	1
wolontariusze	0
pracownicy zatrudnieni w ramach zatrudnienia subsydiowanego	0
staże	0

Źródło danych: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Bukowsku.

W latach 2016-2017 wydatki na realizację zadań z zakresu pomocy społecznej i innych obszarów polityki społecznej w gminie były znacznie wyższe niż w 2015 roku (3.778.331 zł w 2015 r., 7.690.259 zł w 2016 r., 9.217.131 zł w 2017 r.). Przyczyniło się do tego głównie świadczenie wychowawcze, na które w 2016 roku wydatkowano 3.852.489 zł, a rok później 5.105.565 zł.

W analizowanym okresie systematycznie zwiększały się środki finansowe przeznaczone m.in. na pokrycie kosztów pobytu mieszkańców gminy w domach pomocy społecznej, finansowanie ośrodków wsparcia, składki na ubezpieczenie zdrowotne, zasiłki stałe, a także świadczenia rodzinne, świadczenia z funduszu alimentacyjnego oraz składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe z ubezpieczenia społecznego. Dane szczegółowe w tym zakresie przedstawia poniższa tabela.

Tabela 9. Wydatki na realizację zadań z zakresu pomocy społecznej i innych obszarów polityki społecznej w gminie w latach 2015-2017

rozdziały	wysokość wydatków (w zł)		
	w 2015 r.	w 2016 r.	w 2017 r.
ochrona zdrowia			
przeciwdziałanie narkomanii	2.985	2.669	3.000
przeciwdziałanie alkoholizmowi	51.175	53.372	50.026
pomoc społeczna			
domy pomocy społecznej	34.421	52.828	54.853
ośrodki wsparcia	417.551	493.167	511.790
przeciwdziałanie przemocy w rodzinie	253	980	730
składki na ubezpieczenia zdrowotne	6.296	6.551	8.411
zasiłki okresowe, celowe i pomoc w naturze oraz składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe	88.731	47.844	19.132
dodatki mieszkaniowe	0	0	0
zasiłki stałe	65.052	73.043	78.103
Ośrodek Pomocy Społecznej	350.744	351.437	392.640
usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze	7.200	11.265	6.284
pomoc w zakresie dożywiania	158.484	116.299	93.776
rodzina			
świadczenie wychowawcze	X	3.852.489	5.105.565
świadczenia rodzinne, świadczenia z funduszu alimentacyjnego oraz składki na ubezpieczenia	2.473.000	2.511.315	2.825.573

emerytalne i rentowe z ubezpieczenia społecznego			
wspieranie rodziny	14.544	19.745	13.989
rodziny zastępcze	19.308	24.702	0
edukacyjna opieka wychowawcza			
pomoc materialna dla uczniów	88.587	72.553	53.259
ogółem	3.778.331	7.690.259	9.217.131
w tym w budżecie GOPS-u	3.218.033	7.068.498	8.598.056

Źródło danych: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Bukowsku.

W latach 2015-2017 liczba osób, którym udzielono w gminie pomocy i wsparcia, spadała z roku na rok (z 642 w 2015 r. do 387 w 2017 r.) podobnie, jak liczba osób w rodzinach, którym przyznano świadczenie (z 607 w 2015 r. do 387 w 2017 r.). Stale zmniejszała się również liczba osób w rodzinach, którym przyznano świadczenie pieniężne (z 409 w 2015 r. do 133 w 2017 r.) i niepieniężne (z 503 w 2015 r. do 327 w 2017 r.).

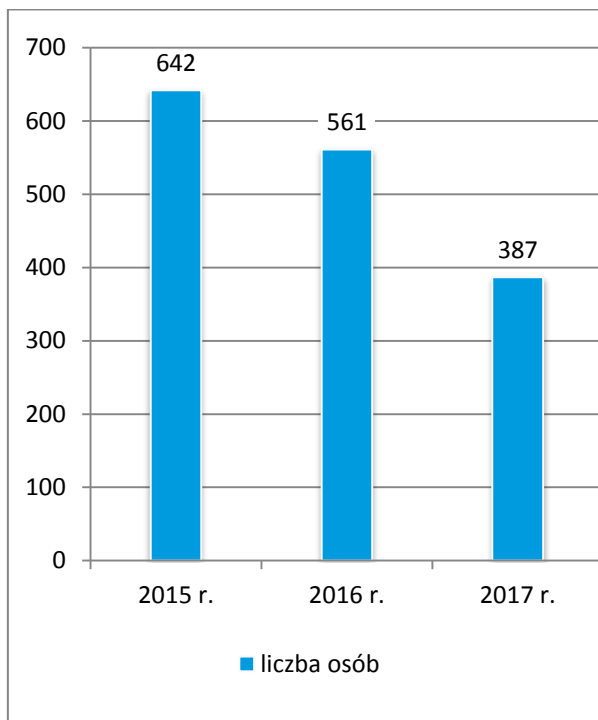
Wśród głównych przyczyn zmniejszania się liczby beneficjentów pomocy społecznej należy wymienić spadek liczby osób bezrobotnych oraz wprowadzenie Rządowego Programu „Rodzina 500 plus”, który przyczynił się do polepszenia sytuacji finansowej rodzin.

W latach 2015-2017 liczba rodzin, z którymi przeprowadzono wywiad środowiskowy, zmniejszyła się (z 527 w 2015 r. do 429 w 2017 r.) podobnie jak liczba osób przebywających w tych rodzinach (z 821 w 2015 r. do 643 w 2017 r.).

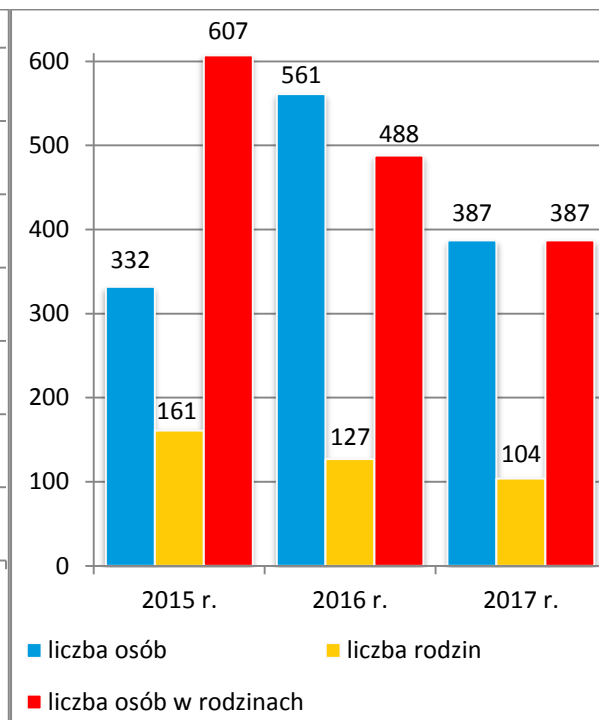
W analizowanym okresie udział osób w rodzinach, którym przyznano świadczenie, w ogóle mieszkańców gminy wykazywał tendencję spadkową. W 2015 roku wyniósł on 10,9%, rok później 8,8%, a w 2017 roku spadł do 7%.

Poniższe wykresy przedstawiają dane szczegółowe na temat korzystających z pomocy społecznej w gminie.

Wykres 24. Osoby w gminie, którym w latach 2015-2017 udzielono pomocy i wsparcia

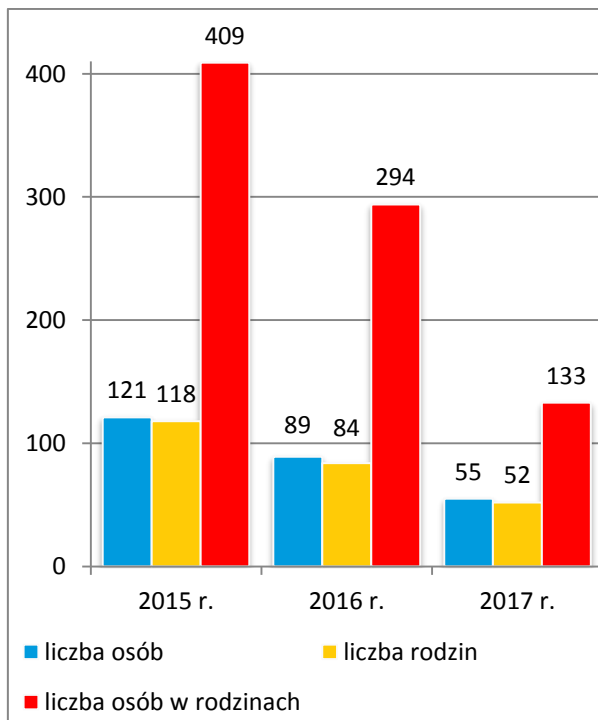

Wykres 25. Osoby i rodziny w gminie, którym w latach 2015-2017 przyznano świadczenie

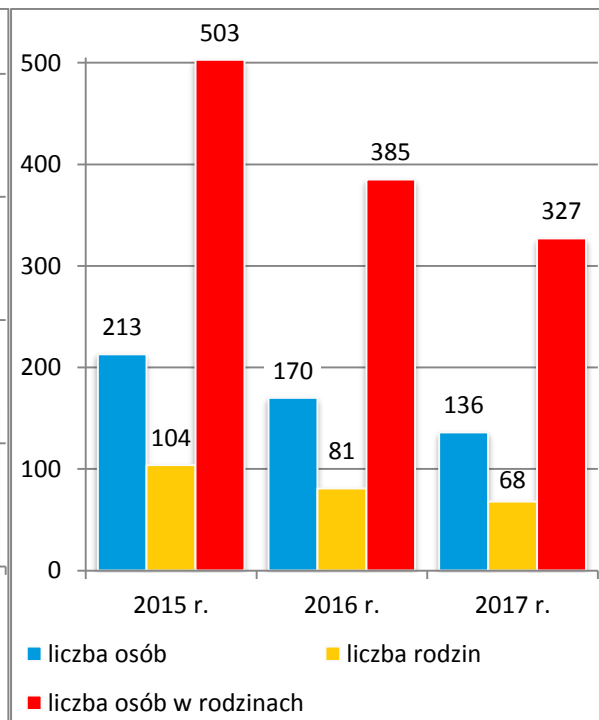

Źródło danych: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Bukowsku.

Wykres 26. Osoby i rodziny w gminie, którym w latach 2015-2017 przyznano świadczenie pieniężne

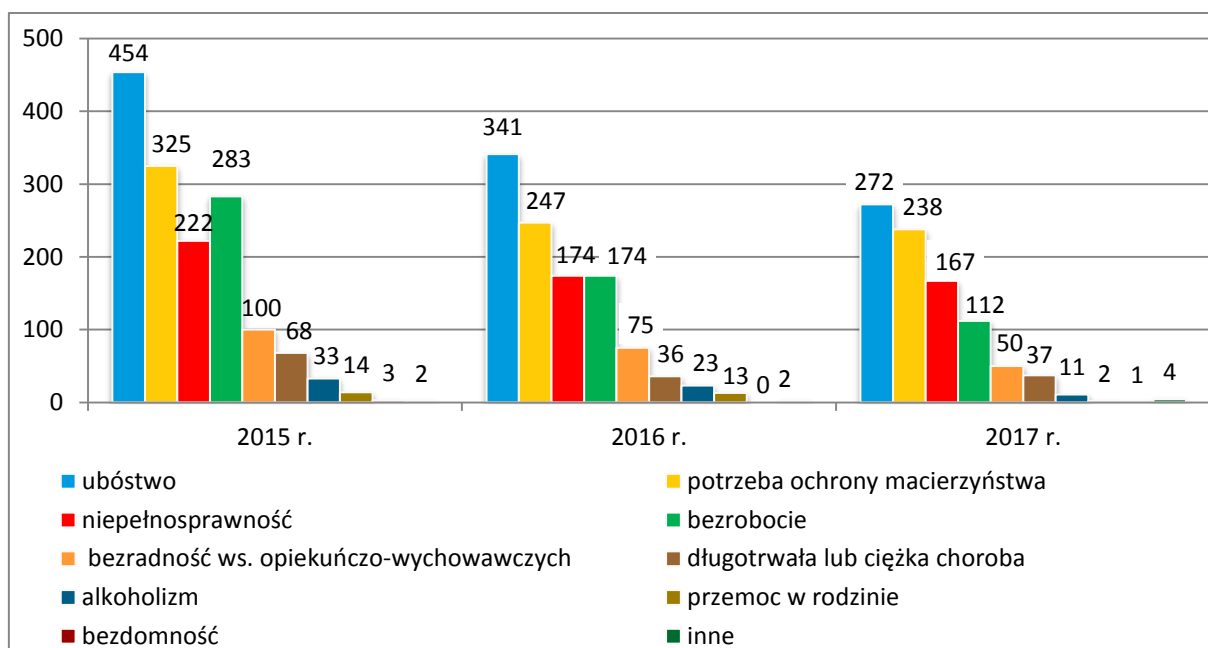
Wykres 27. Osoby i rodziny w gminie, którym w latach 2015-2017 przyznano świadczenie niepieniężne

Źródło danych: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Bukowsku.

Wśród mieszkańców gminy korzystających ze wsparcia GOPS-u w latach 2015-2017 najliczniejszą grupę stanowiły rodziny dotknięte ogólnie rozumianym ubóstwem i wymagające ochrony macierzyństwa lub wielodzietności. Znaczna część beneficjentów świadczeń pomocy społecznej zmagająca się z niepełnosprawnością i bezrobociem. Dane szczegółowe w tym zakresie przedstawia poniższy wykres.

Wykres 28. Powody przyznawania pomocy społecznej w gminie w latach 2015-2017 (liczba osób w rodzinach)

Źródło danych: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Bukowsku.

W latach 2015-2017 systematycznie spadała liczba osób w rodzinach objętych wsparciem przez GOPS z wszystkich najważniejszych przyczyn korzystania ze świadczeń pomocy społecznej w gminie, tj. ubóstwa (z 454 w 2015 r. do 272 w 2017 r.), potrzeby ochrony macierzyństwa lub wielodzietności (z 325 w 2015 r. do 238 w 2017 r.), niepełnosprawności (z 222 w 2015 r. do 167 w 2017 r.) i bezrobocia (z 283 w 2015 r. do 112 w 2017 r.).

Świadczenia pomocy społecznej udzielane przez GOPS mają głównie charakter pieniężny, niepieniężny i usługowy. Dane szczegółowe w tym zakresie za lata 2015-2017 przedstawia poniższa tabela.

Tabela 10. Formy świadczeń pomocy społecznej udzielonych w gminie przez GOPS w latach 2015-2017

formy świadczeń		liczba osób			liczba świadczeń		
		2015 r.	2016 r.	2017 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.
pieniężne	zasiłek stały	16	15	18	135	134	173
	zasiłek okresowy	41	26	13	154	87	26
	zasiłek celowy	105	77	47	X	X	X
	w tym: zasiłek celowy przyznany w ramach programu „Pomoc Państwa w zakresie dożywiania”	87	64	39	269	151	18.574
niepieniężne	posiłek	211	166	133	29.820	24.355	18.574
	w tym: posiłek przyznany w ramach programu „Pomoc Państwa w zakresie dożywiania”	211	166	133	29.820	24.355	18.574
	schronienie	0	0	0	0	0	0
	ubranie	0	0	0	0	0	0
	sprawienie pogrzebu	0	0	0	0	0	0
	odpłatność gminy za pobyt w domu pomocy społecznej	2	2	2	15	24	24
usługi	usługi opiekuńcze	1	4	2	320	751	230
	specjalistyczne usługi opiekuńcze	0	0	0	0	0	0
	specjalistyczne usługi dla osób z zaburzeniami psychicznymi	1	0	1	100	0	114
	poradnictwo specjalistyczne	0*	0*	10*	X	X	X
	praca socjalna	66*	74*	66*	X	X	X
	interwencja kryzysowa	0*	0*	0*	X	X	X
	kontrakt socjalny	22	19	11	X	X	X
	projekt socjalny	X	X	0	X	X	X
indywidualne programy pomocy	indywidualny program wychodzenia z bezdomności	0	0	0	X	X	X
	indywidualny program zatrudnienia socjalnego (CIS)	0	0	0	X	X	X
wspieranie rodziny i piecza zastępcza	wspieranie rodziny przez asystenta rodziny (liczba asystentów rodziny)	8* (1)	7* (1)	6* (1)	X	X	X
	liczba dzieci z gminy w pieczy zastępczej (odpłatność za pobyt dziecka w pieczy zastępczej; w zł)	5 (19.308)	7 (24.702)	7 (39.585)	X	X	X

*liczba rodzin

Źródło danych: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Bukowsku.

Spośród świadczeń pieniężnych najczęściej udzielaną formą pomocy w latach 2015-2017 był zasiłek celowy. Jest on przyznawany na zaspokojenie niezbędnej potrzeby bytowej, a w szczególności na pokrycie części lub całości kosztów zakupu żywności, leków i leczenia, opału, odzieży, obuwia, niezbędnych przedmiotów użytku domowego, drobnych remontów i napraw w mieszkaniu, opłat za gaz, energię, wodę i czynsz, a także kosztów pogrzebu. W latach 2015-2017 liczba osób nim objętych systematycznie zmniejszała się (ze 105 w 2015 r. do 47 w 2017 r.).

Dominujący rodzaj pomocy niepieniężnej stanowił z kolei posiłek, który był wsparciem udzielanym głównie dzieciom w ramach wieloletniego programu wspierania finansowego gmin w zakresie dożywiania „Pomoc państwa w zakresie dożywiania”. Celem tego Programu jest ograniczenie zjawiska niedożywienia dzieci i młodzieży z rodzin o niskich dochodach lub znajdujących się w trudnej sytuacji, ze szczególnym uwzględnieniem uczniów z terenów objętych wysokim poziomem bezrobocia i ze środowisk wiejskich oraz osób dorosłych, w szczególności samotnych, w podeszłym wieku, chorych lub niepełnosprawnych. W latach 2015-2017 roku liczba osób objętych posiłkiem stale zmniejszała się (z 211 w 2015 r. do 133 w 2017 r.).

Ważną formą wsparcia niepieniężnego było również pokrywanie kosztów pobytu mieszkańców gminy w domach pomocy społecznej. W latach 2015-2017 gmina pokrywała koszt pobytu w domu pomocy społecznej za 2 osoby.

Wśród usług najistotniejszą rolę odgrywała praca socjalna mająca na celu pomoc osobom i rodzinom we wzmacnianiu lub odzyskiwaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie poprzez pełnienie odpowiednich ról społecznych i tworzenie warunków sprzyjających temu celowi. W latach 2015-2017 liczba rodzin, które objęto pracą socjalną, utrzymywała się na zbliżonym poziomie (66 w 2015 i 2017 r., 74 w 2016 r.).

W analizowanym okresie Ośrodek realizował również zadania z zakresu wspierania rodziny i rozwoju pieczy zastępczej, zatrudniając asystenta rodziny. W latach 2015-2016 pod jego opieką pozostawało odpowiednio 8 i 7 rodzin, a w 2017 roku 6 rodzin. Gmina ponosiła również odpłatność za pobyt dzieci z gminy w pieczy zastępczej – w 2015 roku 19.308 zł za 5 dzieci w rodzinach zastępczych, w 2016 roku 24.702 zł za 7 dzieci w rodzinach

zastępczych, a w 2017 roku 39.585 zł za 5 dzieci w rodzinach zastępczych i 2 dzieci w placówce opiekuńczo-wychowawczej.

W latach 2015-2017 GOPS realizował również zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, będąc odpowiedzialnym za obsługę organizacyjno-techniczną Zespołu Interdyscyplinarnego ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, a także delegując do niego swoich pracowników.

Od 2014 roku w gminie realizowany jest także rządowy program pomocy dla rodzin wielodzietnych. Koordynacją jego realizacji zajmuje się GOPS, który wydaje uprawnionym Karty Dużej Rodziny.

W latach 2016-2017 Ośrodek realizował również zadanie wynikające z ustawy o pomocy państwa w wychowaniu dzieci, przyznając świadczenia wychowawcze – 7.588 świadczeń dla 470 rodzin w 2016 roku oraz 10.045 świadczeń dla 480 rodzin w 2017 roku na łączną kwotę odpowiednio 3.776.950 zł i 5.030.113 zł.

W ramach realizowanych zadań GOPS przyznawał również świadczenia rodzinne. W latach 2015-2017 ogólna liczba udzielonych świadczeń zwiększała się z roku na rok (z 13.706 w 2015 r. do 14.524 w 2017 r.), podobnie jak liczba wypłaconych zasiłków rodzinnych i dodatków do zasiłków (z 11.397 w 2015 r. do 11.919 w 2017 r.). Z kolei na zbliżonym poziomie pozostawała liczba przyznanych zasiłków pielęgnacyjnych (1.834 w 2015 r., 1.876 w 2016 r., 1.835 w 2017 r.), a stale rosła liczba wypłaconych świadczeń pielęgnacyjnych (z 255 w 2015 r. do 302 w 2017 r.).

Dane szczegółowe na temat przyznanych w gminie świadczeń rodzinnych przedstawia poniższa tabela.

Tabela 11. Świadczenia rodzinne przyznane w gminie w latach 2015-2017

	2015 r.	2016 r.	2017 r.
zasiłki rodzinne i dodatki do zasiłków rodzinnych			
liczba świadczeń	11.397	11.838	11.919
zasiłek pielęgnacyjny			
liczba świadczeń	1.834	1.876	1.835
świadczenia pielęgnacyjne			
liczba świadczeń	255	263	302
dodatek do świadczenia pielęgnacyjnego			
liczba świadczeń	0	X	X
specjalny zasiłek opiekuńczy			
liczba świadczeń	162	178	191
jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka			
liczba świadczeń	58	68	58
świadczenie rodzicielskie			
liczba świadczeń	X	121	219
ogółem			
liczba świadczeń	13.706	14.344	14.524
zasiłek dla opiekuna			
liczba świadczeń	245	200	178
jednorazowe świadczenie w wysokości 4.000 zł			
liczba świadczeń	X	X	0

Źródło danych: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Bukowsku.

W analizowanym okresie Ośrodek przyznawał również zasiłek dla opiekunów osób niepełnosprawnych. Przysługuje on osobom, które utraciły prawo do świadczenia pielęgnacyjnego z dniem 1 lipca 2013 roku w związku z wygaśnięciem z mocy prawa (na podstawie art. 11 ust. 3 ustawy z dnia 7 grudnia 2012 roku o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2012 r., poz. 1548) decyzji przyznającej prawo do świadczenia pielęgnacyjnego. W latach 2015-2017 GOPS wypłacił odpowiednio 245, 200 i 178 zasiłków dla opiekuna na łączną kwotę odpowiednio 126.967, 103.237 i 91.671 zł.

Za osoby pobierające świadczenia pielęgnacyjne i specjalny zasiłek opiekuńczy GOPS opłacał składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe oraz zdrowotne. W latach 2015-2017 liczba tych składek zwiększała się z roku na rok (512 w 2015 r., 572 w 2016 r., 635 w 2017 r.), podobnie jak ich wartość (83.438 zł w 2015 r., 97.239 zł w 2016 r., 125.620 zł w 2017 r.).

W 2017 roku Ośrodek nie przyznawał jednorazowego świadczenia z tytułu urodzenia dziecka, u którego zdiagnozowano ciężkie i nieodwracalne upośledzenie albo nieuleczalną chorobę zagrażającą jego życiu, które powstały w prenatalnym okresie rozwoju dziecka lub w czasie porodu. Świadczenie to przyznawane jest w oparciu o art. 10 ustawy z dnia 4 listopada 2016 roku o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem”, wynosi 4.000 zł i jest finansowane z dotacji celowej z budżetu państwa.

Kolejną formę pomocy udzielanej przez Ośrodek stanowiły świadczenia z funduszu alimentacyjnego, które służą wsparciu osób znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej w przypadku bezskuteczności egzekucji zasądzonych świadczeń alimentacyjnych. W latach 2015-2017 liczba rodzin, którym przyznano tę pomoc, była na podobnym poziomie (po 15 w latach 2015-2016, 13 w 2017 r.), a liczba wypłaconych świadczeń zmniejszała się z roku na rok (z 328 w 2015 r. do 258 w 2017 r.). Dane szczegółowe w tym zakresie przedstawia poniższa tabela.

Tabela 12. Świadczenia z funduszu alimentacyjnego przyznane w gminie w latach 2015-2017

	2015 r.	2016 r.	2017 r.
liczba rodzin, którym przyznano świadczenie	15	15	13
liczba wypłaconych świadczeń	328	295	258
łączna kwota wypłaconych świadczeń (w zł)	108.208	110.060	99.960

Źródło danych: Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Bukowsku.

Pomoc społeczna polega również na prowadzeniu i rozwoju niezbędnej infrastruktury socjalnej. Obejmuje ona zarówno jednostki środowiskowe, jak i instytucjonalne. W gminie Bukowsko, obok Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej, funkcjonują: Środowiskowy Dom Samopomocy w Wolicy (Wolica 9, 38-505 Bukowsko) – oferujący wsparcie osobom z niepełnosprawnością, Dzienny Dom Pobytu „Przyjazny dom” w Zboiskach (Zboiska 33, 38-505 Bukowsko) – dla osób starszych, samotnych i z niepełnosprawnością oraz 2 placówki

resocjalizacyjne dla kobiet i mężczyzn w Woli Piotrowej (Wola Piotrowa 34, 38-505 Bukowsko), prowadzone przez Fundację Latarnia.

Mieszkańcy gminy mają również możliwość korzystania z oferty instytucji udzielających wsparcia poza gminą. Dane szczegółowe na ich temat przedstawia poniższa tabela.

Tabela 13. Instytucje udzielające wsparcia poza gminą, z oferty których mogą korzystać lub korzystają mieszkańcy gminy

nazwa i adres instytucji	zakres oferowanych usług oraz kategoria klienta
Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Sanoku, ul. F. Szopena 5, 38-500 Sanok.	Zakres oferowanych usług: realizacja zadań powiatu z zakresu pomocy społecznej, rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej, przeciwdziałania przemocy w rodzinie, rehabilitacji społecznej oraz organizatora rodzinnej pieczy zastępczej. Kategoria klienta: mieszkańcy powiatu.
Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „SOS” w Lesku, ul. Jana Pawła II 18b, 38-600 Lesko	Zakres oferowanych usług: schronienie, prawne poradnictwo, opieka socjalna, psychoterapia. Kategoria klienta: osoby doświadczające przemocy.
Dom Pomocy Społecznej w Zagórz, ul. ks. Józefa Winnickiego 1, 38-540 Zagórz.	Zakres oferowanych usług: całodobowa opieka zgodnie ze standardem określonym dla danego typu domu, w oparciu o indywidualne potrzeby jego mieszkańców. Kategoria klienta: osoby w podeszłym wieku, przewlekle chore.
Centrum Integracji Społecznej w Sanoku, ul. Stróżowska 15, 38-500 Sanok.	Zakres oferowanych usług: zajęcia reintegracyjne; kształcenie w uczestnikach umiejętności pełnienia ról społecznych w sferze rodzinnej, społecznej oraz zawodowej. Kategoria klienta: osoby bezrobotne.
Dom Dziecka im. Św. Józefa w Sanoku, ul. Sadowa 21, 38-500 Sanok.	Zakres oferowanych usług: całodobowa placówka socjalizacyjna; zaspakajanie podstawowych potrzeb emocjonalnych dzieci, praca na rzecz powrotu dziecka do rodziny lub poszukiwanie zastępczego środowiska rodzinnego, podtrzymywanie więzi z rodzicami, troska o zdrowie i rozwój fizyczny, psychiczny i poznawczy dzieci, przygotowanie do samodzielnego życia. Kategoria klienta: dzieci pozbawione opieki rodzicielskiej.
Dom Inwalidy Bezdomnego Towarzystwa Pomocy im. św. Brata Alberta w Sanoku, ul. Przemyska 24, 38-500 Sanok.	Zakres oferowanych usług: schronienie, wyżywienie, pomoc socjalna, prawna, medyczna, terapia. Kategoria klienta: osoby bezdomne.
Ośrodek Rehabilitacji dla Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnej przy Klasztorze Franciszkanów w Sanoku, ul. Rynek 20, 38-500 Sanok.	Zakres oferowanych usług: rehabilitacja, terapia lecznicza i zajęciowa, wsparcie psychologiczne. Kategoria klienta: dzieci i młodzież z niepełnosprawnością.

Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy w Sanoku, ul. Konarskiego 10, 38-500 Sanok.	Zakres oferowanych usług: kształcenie, wychowanie, rewalidacja, terapia. Kategoria klienta: dzieci i młodzież z upośledzeniem umysłowym.
Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna w Sanoku, ul. Kościuszki 16, 38-500 Sanok.	Zakres oferowanych usług: udzielanie dzieciom i młodzieży pomocy psychologiczno-pedagogicznej, logopedycznej, pomocy w wyborze zawodu i kierunku kształcenia oraz udzielanie rodzicom i nauczycielom porad związanych z wychowywaniem i kształceniem dzieci i młodzieży. Kategoria klienta: dzieci, młodzież, pedagodzy, nauczyciele i rodzice.

Źródło danych: Urząd Gminy Bukowsko, Starostwo Powiatowe i Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Sanoku.

Mieszkańcy gminy mogą również korzystać z oferty pomocowej organizacji pozarządowych i Kościoła, m.in. w zakresie pomocy dla osób bezdomnych, uzależnionych, opuszczających zakłady karne oraz z niepełnosprawnościami.

12. ORGANIZACJE POZARZĄDOWE

Organizacje pozarządowe są przejawem społeczeństwa obywatelskiego, jedną z form jego aktywności. Pełnią istotną rolę nie tylko w konsolidacji społeczności lokalnej, organizacyjnym wzmacnianiu władz lokalnych, lecz również zwiększają szanse rozwoju małych i średnich miejscowości. Dobrze zorganizowane środowisko może sprzyjać aktywizowaniu nie tylko pojedynczych osób i marginalizowanych grup społecznych, ale ich lokalnego otoczenia, sprzyja budowaniu samowystarczalności społeczności lokalnych poprzez uruchomienie i wykorzystanie jej zasobów.

Współpraca samorządu lokalnego z podmiotami należącymi do sektora pozarządowego nie tylko pozwala skuteczniej i efektywniej działać na rzecz rozwoju oraz poprawy warunków i jakości życia mieszkańców, lecz również umożliwia istotne odciążenie sektora publicznego w realizacji zadań.

W gminie Bukowsko funkcjonuje kilkadziesiąt organizacji pozarządowych. Samorząd gminy posiada program współpracy Gminy Bukowsko z podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego.

Poniższa tabela przedstawia dane szczegółowe na temat sektora pozarządowego w gminie.

Tabela 14. Organizacje pozarządowe w gminie

lp.	nazwa i adres organizacji	charakterystyka działania
1.	Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Bukowskiej w Bukowsku, 38-505 Bukowsko 285.	Działalność na rzecz rozwoju i promocji Ziemi Bukowskiej, popularyzowanie dorobku gospodarczego i kulturalnego gminy, rozwijanie działalności kulturalnej i artystycznej, inspirowanie i popieranie służących rozwojowi inicjatyw społecznych.
2.	Podkarpackie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego, Wolica 16, 38-505 Bukowsko.	Działalność na rzecz rozwoju wspólnot lokalnych; realizacja społecznie użytecznych zadań publicznych.
3.	Stowarzyszenie Inicjatyw Edukacyjnych w Bukowsku, 38-505 Bukowsko 142.	Działalność w zakresie edukacji; wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży, upowszechnianie kultury fizycznej i sportu.
4.	Stowarzyszenie „Nasza Tokarnia”, Tokarnia 31, 38-505 Bukowsko.	Działalność na rzecz wszechstronnego rozwoju wsi i jej mieszkańców; wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży wiejskiej, wspomaganie mieszkańców wsi w poszukiwaniu alternatywnych źródeł dochodu.
5.	Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Pobiedno, Pobiedno 172, 38-505 Bukowsko.	Działalność na rzecz wszechstronnego rozwoju wsi i jej mieszkańców.
6.	Stowarzyszenie Uniwersytet Ludowy Rzemiosła Artystycznego, Wola Sękowa 37, 38-505 Bukowsko.	Szerzenie idei uniwersytetów ludowych, rozwój i promocja rzemiosła artystycznego.
7.	Stowarzyszenie Artystyczne „Exodus”, Wola Sękowa 37, 38-505 Bukowsko.	Promocja działań artystycznych, integracja środowisk twórczych, wspieranie inicjatyw twórczych na polu kultury i edukacji, upowszechnianie kultury i świadomości estetycznej.
8.	Fundacja Latarnia, Wola Piotrowa 34, 38-505 Bukowsko.	Działalność na rzecz osób wykluczonych społecznie.
9.	Ratujmy Zabytki w Parafii Dudyńce, Dudyńce 47, 38-505 Bukowsko.	Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego.
10.	Podkarpackie Stowarzyszenie Chrześcijańskie „Światło”, Wola Piotrowa 28, 38-505 Bukowsko.	Upowszechnienie wartości chrześcijańskich, propagowanie życia wolnego od nałogów, zapobieganie przemocy.
11.	Stowarzyszenie Turystyczne „Bukowianka”, 38-505 Bukowsko 290.	Rozwój i promocja turystyki i aktywnego wypoczynku.
12.	Ludowy Klub Sportowy „Bukowianka” w Bukowsku, 38-505 Bukowsko.	Popularyzacja kultury fizycznej i sportu.

13.	Ludowy Klub Sportowy „Cosmos” w Nowotańcu , Nowotaniec 118, 38-505 Bukowsko.	Popularyzacja kultury fizycznej i sportu.
14.	Włościańskie Stowarzyszenie Właścicieli Lasów Prywatnych w Bukowsku , 38-505 Bukowsko 290.	Działalność na rzecz ochrony lasów i terenów zielonych, reprezentowanie interesów właścicieli.
15.	Fundacja H₂O – Help To Organize Up , 38-505 Bukowsko 331.	Działalność w zakresie ochrony środowiska; popieranie działalności społecznych, kulturalnych, oświatowych, edukacyjnych, naukowo-technicznych, badawczych, prozdrowotnych, sportowych i gospodarczych na rzecz rozwoju regionów.
16.	Fundacja Bieszczadziki , 38-505 Bukowsko 277.	Ochrona zwierząt i środowiska naturalnego, prowadzenie działalności edukacyjno-informacyjnej w zakresie ochrony przyrody, niesie pomocy dzikim zwierzętom rannym i zagrożonym.
17.	Ochotnicza Straż Pożarna w Bukowsku , 38-505 Bukowsko 68.	Prowadzenie działalności mającej na celu zapobieganie pożarom, uczestnictwo w akcjach ratowniczych przeprowadzanych w czasie pożarów, zagrożeń ekologicznych związanych z ochroną środowiska oraz innych klęsk i zdarzeń, informowanie ludności o istniejących zagrożeniach pożarowych i ekologicznych oraz sposobach ochrony przed nimi, rozwijanie wśród członków ochotniczej straży pożarnej kultury fizycznej i sportu oraz prowadzenie działalności kulturalno-oświatowej i rozrywkowej.
18.	Ochotnicza Straż Pożarna w Nagórzanach , Nagórzany, 38-505 Bukowsko.	
19.	Ochotnicza Straż Pożarna w Dudyńcach , Dudyńce, 38-505 Bukowsko.	
20.	Ochotnicza Straż Pożarna w Nadolanach , Nadolany 135a, 38-505 Bukowsko.	
21.	Ochotnicza Straż Pożarna w Wolicy , Wolica 22, 38-505 Bukowsko.	
22.	Ochotnicza Straż Pożarna w Zboiskach , Zboiska, 38-505 Bukowsko.	
23.	Ochotnicza Straż Pożarna w Woli Sękowej , Wola Sękowa 20a, 38-505 Bukowsko.	
24.	Ochotnicza Straż Pożarna w Nowotańcu , Nowotaniec 110, 38-505 Bukowsko.	
25.	Ochotnicza Straż Pożarna w Pobiednie , Pobiedno, 38-505 Bukowsko.	
26.	Ochotnicza Straż Pożarna w Karlikowie , Karlików 12, 38-505 Bukowsko.	

27.	Ochotnicza Straż Pożarna w Tokarni , Tokarnia 35, 38-505 Bukowsko.	
28.	Stowarzyszenie Rolników „Ostoja” , Nagórzany 5, 38-505 Bukowsko.	Promocja przedsiębiorczości i efektywności w rolnictwie, wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży wiejskiej, wspomaganie mieszkańców wsi w poszukiwaniu alternatywnych źródeł dochodu, działalność na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego oraz tradycji regionalnej i narodowej, promowanie zdrowego trybu życia, kultury fizycznej, sportu i turystyki, ochrona oraz promocja środowiska naturalnego, krajobrazu i zasobów historyczno-kulturowych regionu.
29.	Kółko Rolnicze w Bukowsku , 38-505 Bukowsko.	Podejmowanie inicjatyw sprzyjających wielofunkcyjnemu rozwojowi wsi, rozwój przedsiębiorczości i wdrażanie postępu technicznego na terenach wiejskich.
30.	Kółko Rolnicze w Nadolanach , 38-505 Bukowsko.	
31.	Koło Gospodyń Wiejskich „Bukowianki” Bukowsko 38-505 Bukowsko.	Aktywna integracja społeczeństwa ,rozwój i promocja produktów regionalnych, podtrzymywanie tradycji regionalnych i narodowych, pielęgnowanie świadomości narodowej i obywatelskiej.
32.	Koło Gospodyń Wiejskich Pobiedno 38-505 Bukowsko.	
33.	Koło Gospodyń Wiejskich Nowotaniec 38-505 Bukowsko.	
34.	Koło Gospodyń Wiejskich Wolica 38-505 Bukowsko.	
35.	Koło Gospodyń Wiejskich Nadolany 38-505 Bukowsko.	
36.	Koło Gospodyń Wiejskich Wola Sękowa 38-505 Bukowsko.	

Źródło danych: Urząd Gminy Bukowsko; www.mojepanstwo.pl

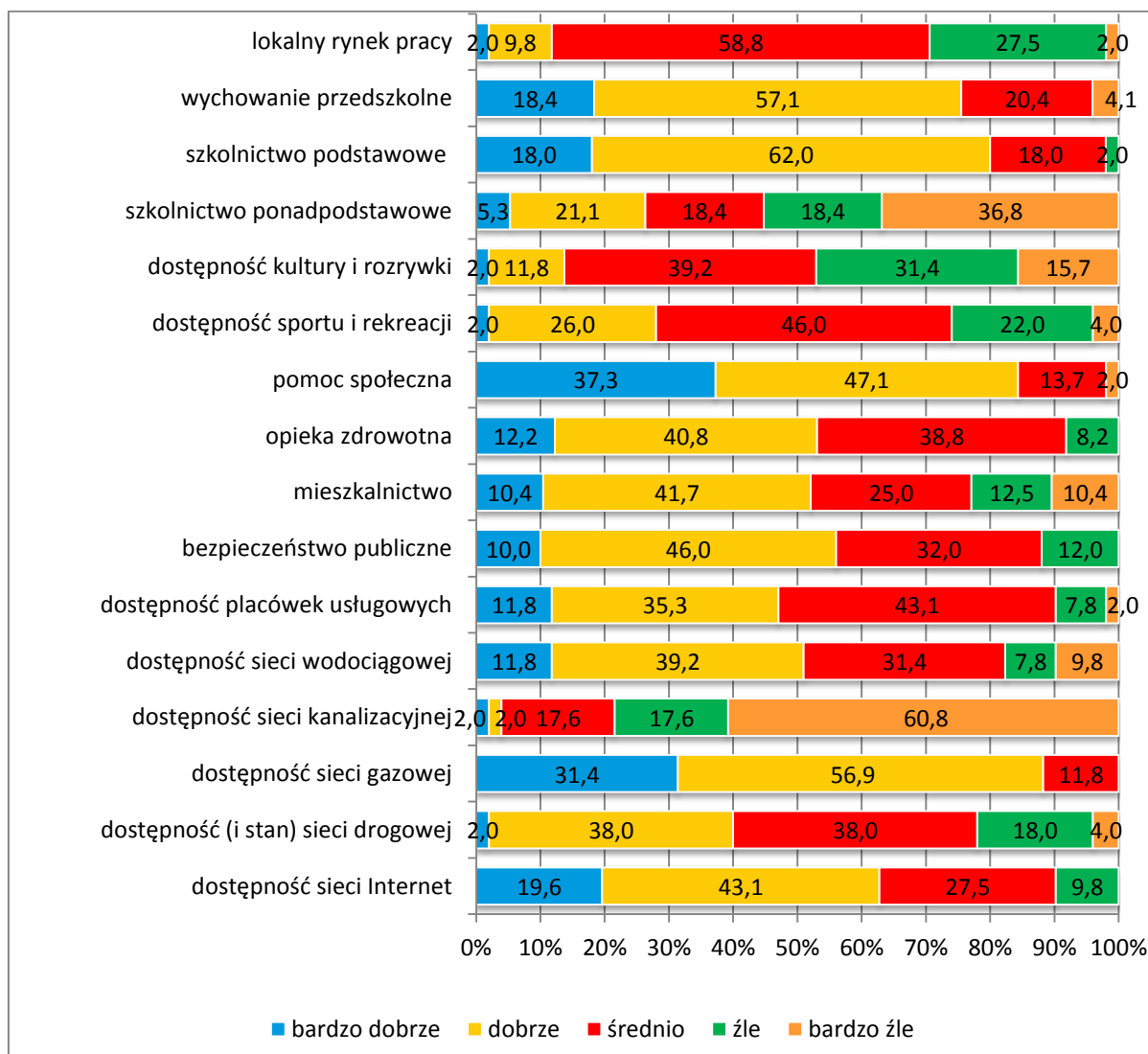
13. WYNIKI BADAŃ ANKIETOWYCH „PROBLEMY SPOŁECZNE W ŚRODOWISKU LOKALNYM”

Badania ankietowe przeprowadzone w ramach diagnozy sytuacji społecznej w gminie Bukowsko posłużyły identyfikacji, określeniu przyczyn i skali występujących na jej terenie problemów społecznych oraz wskazaniu działań, jakie należałoby podjąć w celu zmniejszenia ich natężenia oraz zminimalizowania ich skutków.

Badania zostały przeprowadzone przy pomocy ankiet, które zostały rozpowszechnione wśród mieszkańców gminy, w tym reprezentantów samorządu lokalnego – Wójta Gminy, Sekretarza Gminy, Skarbnika Gminy, radnych, sołtysów, pracowników Urzędu Gminy, członków komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, przedstawicieli jednostek organizacyjnych gminy, m.in. placówek oświatowych, kulturalnych, sportowych i pomocy społecznej, a także przedstawicieli jednostek służby zdrowia, policji, organizacji pozarządowych i kościoła. W sumie do analizy przedłożono 52 wypełnione anonimowo ankiety.

W pierwszym pytaniu poproszono przedstawicieli środowiska lokalnego o ocenę warunków życia w gminie. Uzyskane odpowiedzi przedstawia poniższy wykres.

Wykres 29. Warunki życia w gminie

Źródło danych: Badania ankietowe przeprowadzone w środowisku lokalnym.

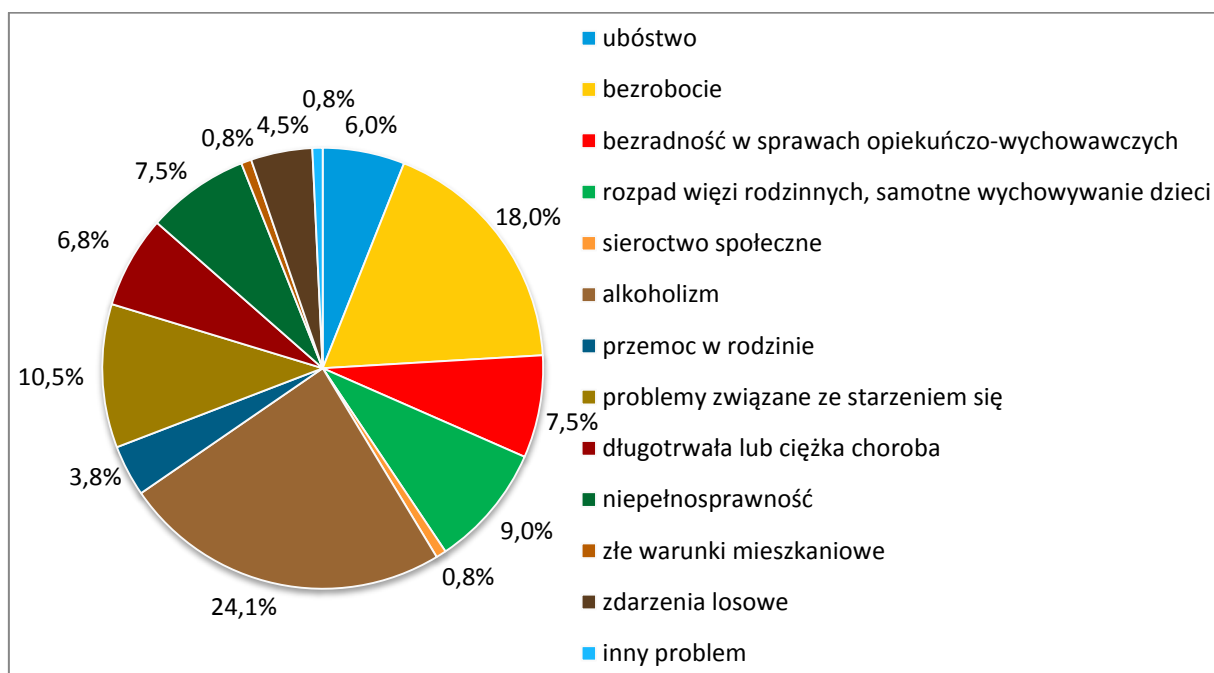

Analizując warunki życia w gminie, przedstawiciele środowiska lokalnego najwyżej ocenili dostęp do sieci gazowej (łącznie 88,3% ocen dobrych i bardzo dobrych), pomoc społeczną (w sumie 84,4% ocen dobrych i bardzo dobrych), dostępność szkolnictwa podstawowego (łącznie 80% ocen dobrych i bardzo dobrych) i wychowania przedszkolnego (w sumie 75,5% ocen dobrych i bardzo dobrych).

Najniżej ankietowani ocenili dostępność sieci kanalizacyjnej (łącznie 78,4% ocen bardzo złych i złych), szkolnictwa ponadpodstawowego (w sumie 55,2% ocen złych i bardzo złych), kultury i rozrywki (łącznie 47,1% ocen złych i bardzo złych) oraz lokalny rynek pracy (w sumie 29,5% ocen złych i bardzo złych).

W kolejnym pytaniu zapytano badanych o problemy, które najczęściej dotyczą mieszkańców gminy. Szczegóły w tym zakresie przedstawia poniższy wykres.

Wykres 30. Problemy najczęściej dotykające mieszkańców gminy

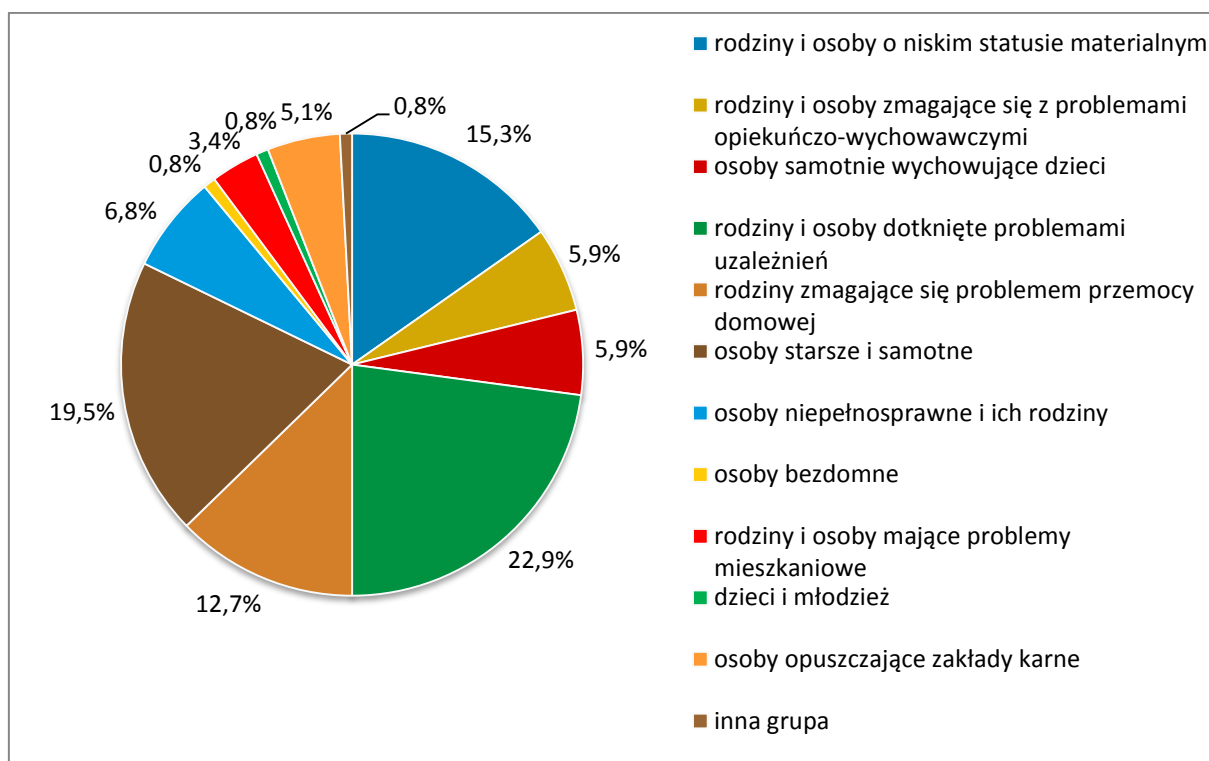
Źródło danych: Badania ankietowe przeprowadzone w środowisku lokalnym.

Za problemy, który najczęściej dotykają mieszkańców gminy, respondenci uznali alkoholizm (24,1%), bezrobocie (18%), a także problemy związane ze starzeniem się (10,5%) oraz rozpad więzi rodzinnych i samotne wychowywanie dzieci (9%).

Odpowiadając na następne pytanie, ankietowali identyfikowali grupy zagrożone wykluczeniem społecznym w gminie. Uzyskane odpowiedzi przedstawia poniższy wykres.

Wykres 31. Grupy zagrożone wykluczeniem społecznym w gminie

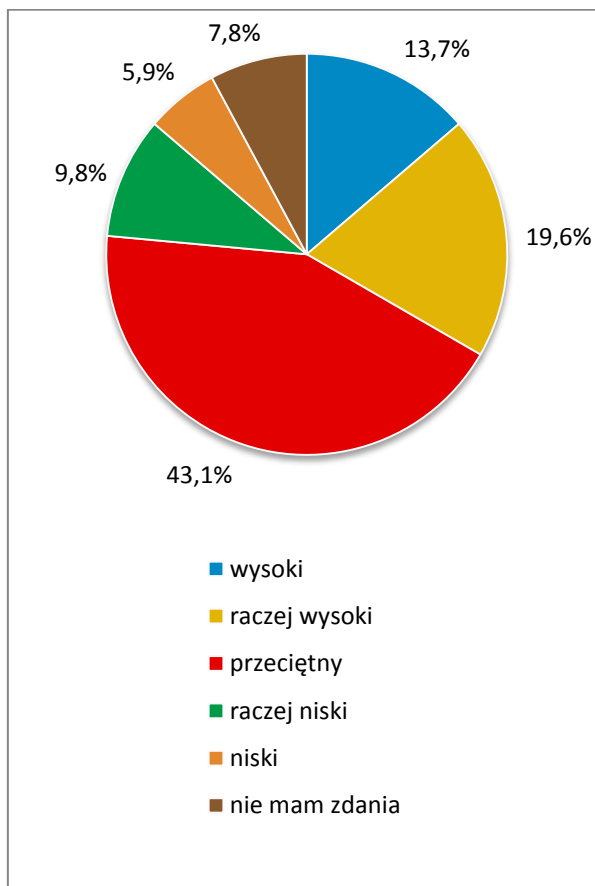

Źródło danych: Badania ankietowe przeprowadzone w środowisku lokalnym.

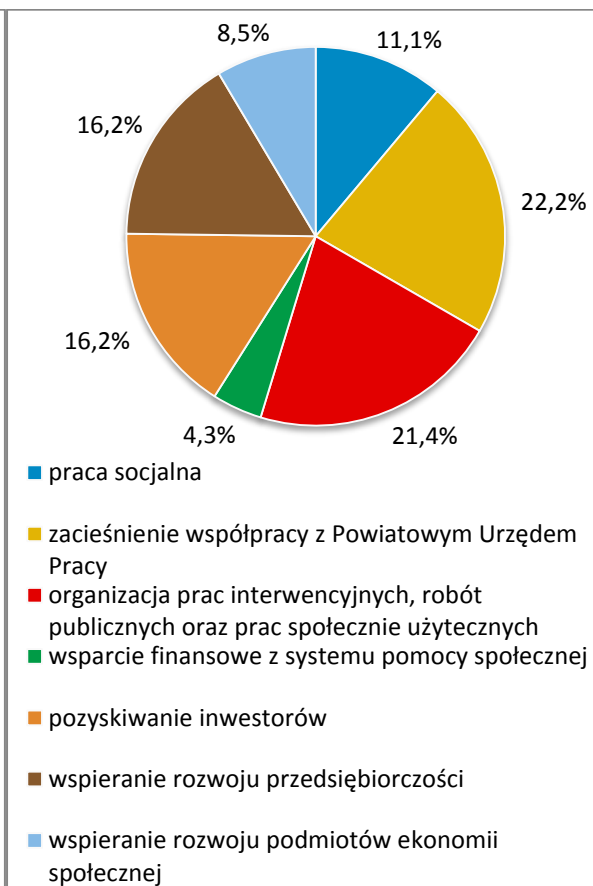
Najwięcej badanych stwierdziło, że najbardziej zagrożone wykluczeniem społecznym są rodziny i osoby dotknięte problemami uzależnień (22,9%), osoby starsze i samotne (19,5%), rodziny i osoby o niskim statusie materialnym (15,3%) oraz rodziny zmagające się z problemem przemocy domowej (12,7%).

W kolejnych pytaniach poproszono badanych o opinię na temat poziomu bezrobocia w gminie oraz wskazanie działań, jakie należałoby podjąć w celu poprawy sytuacji osób nim dotkniętych. Uzyskane odpowiedzi przedstawiają poniższe wykresy.

Wykres 32. Jaki jest poziom bezrobocia w gminie?

Wykres 33. Jakie działania należałoby podjąć w celu poprawy sytuacji osób bezrobotnych?

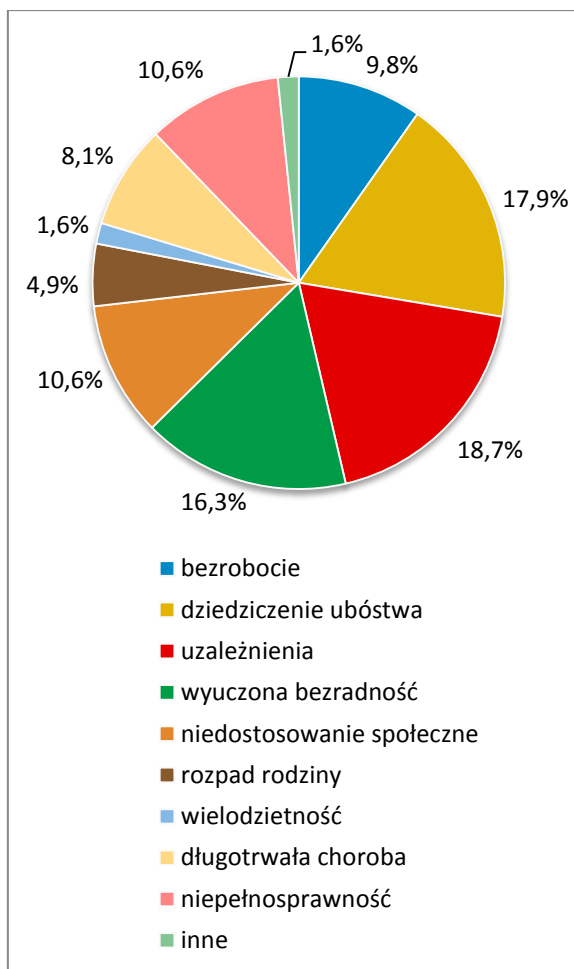
Źródło danych: Badania ankietowe przeprowadzone w środowisku lokalnym.

Najwięcej ankietowanych (43,1%) stwierdziło, że poziom bezrobocia w gminie jest przeciętny. Za raczej wysoki lub wysoki uznało go łącznie 33,3% respondentów, a za raczej niski lub niski w sumie 15,7% badanych.

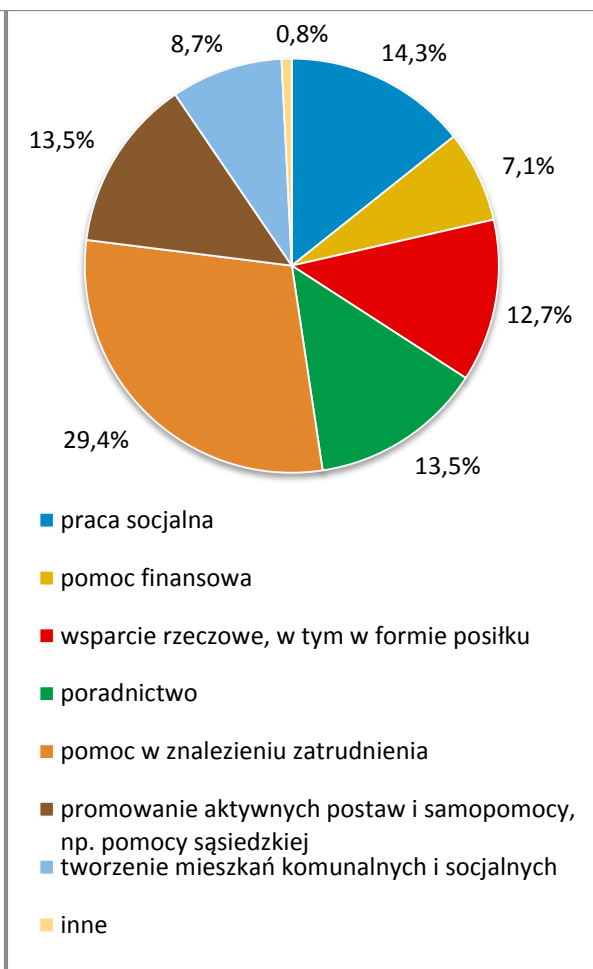
Wśród działań, jakie należałoby podjąć w celu poprawy sytuacji osób pozostających bez pracy, respondenci najczęściej wymieniali: zacieśnianie współpracy z Powiatowym Urzędem Pracy w celu umożliwienia osobom bezrobotnym (poprzez świadczenie poradnictwa oraz organizowanie stażu, kursów i szkoleń) zdobycia doświadczenia zawodowego oraz podniesienia lub zmiany kwalifikacji zawodowych (22,2%), organizowanie prac interwencyjnych, robót publicznych i prac społecznie użytecznych (21,4%), pozyskiwanie inwestorów i wspieranie rozwoju przedsiębiorczości (po 16,2%).

W odpowiedzi na następne pytania ankietowani wskazali przyczyny ubóstwa wśród mieszkańców gminy oraz przedstawili propozycje działań, jakie powinny być podejmowane na rzecz osób nim dotkniętych. Szczegóły w tym zakresie przedstawiają poniższe wykresy.

Wykres 34. Przyczyny ubóstwa wśród mieszkańców gminy?

Wykres 35. Jakie działania powinny być podejmowane na rzecz dotkniętych problemem ubóstwa?

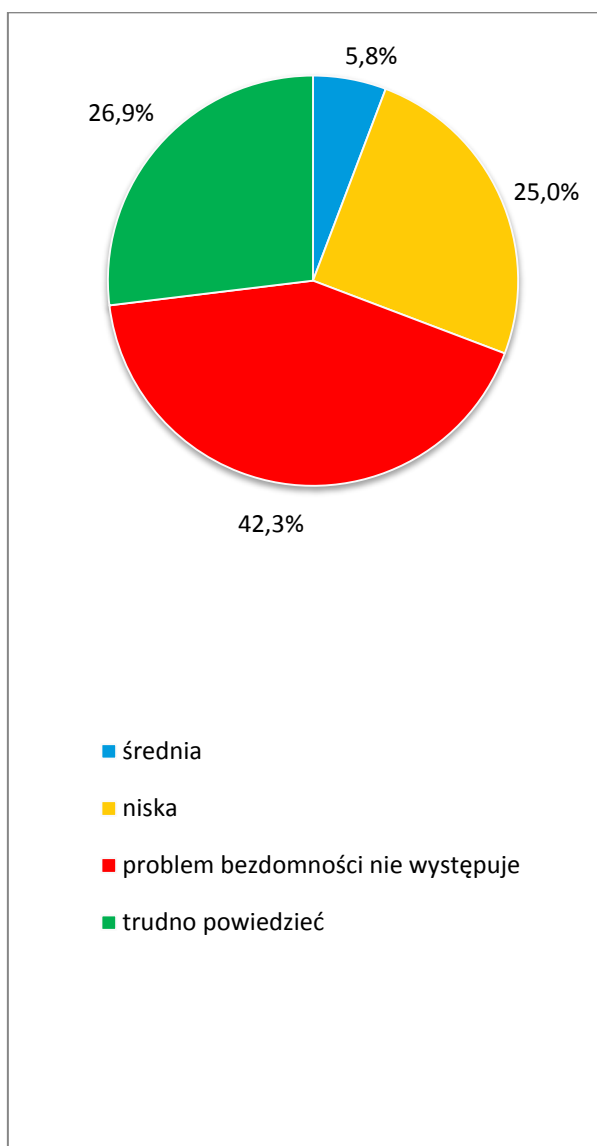
Źródło danych: Badania ankietowe przeprowadzone w środowisku lokalnym.

Wśród przyczyn popadania mieszkańców gminy w ubóstwo, ankietowani najczęściej wskazywali uzależnienia (18,7%), dziedziczenie ubóstwa (17,9%) i wyuczoną bezradność (16,3%).

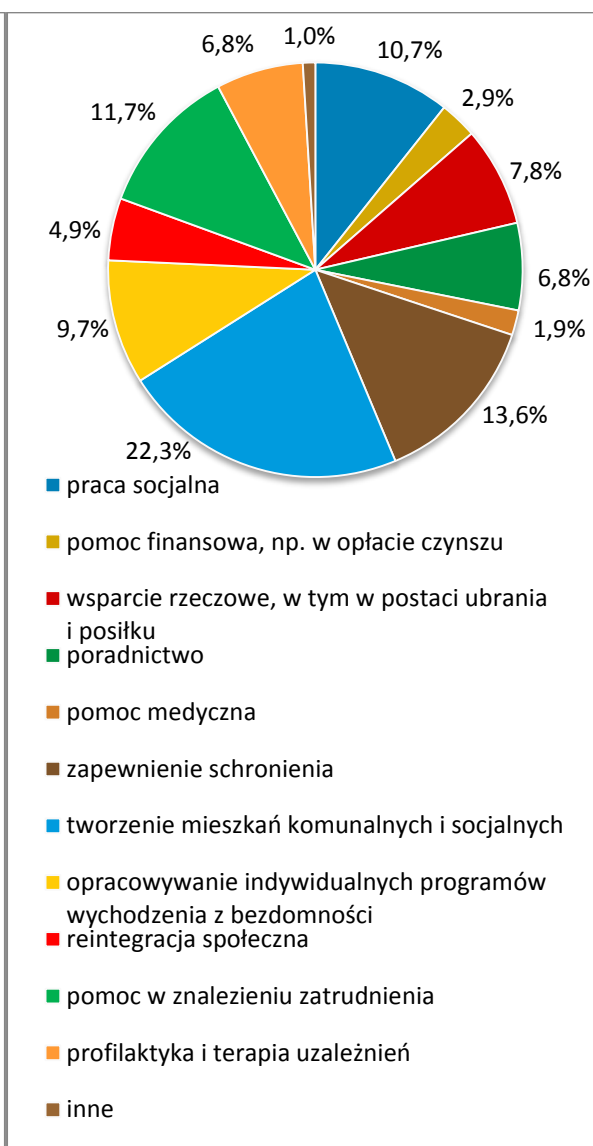
Zdaniem respondentów, by skutecznie przeciwdziałać problemowi ubóstwa, należałoby przede wszystkim udzielać pomocy w znalezieniu zatrudnienia (29,4%). Duże znaczenie przywiązywali również do prowadzenia pracy socjalnej (14,3%), świadczenia poradnictwa, promowanie aktywnych postaw i samopomocy, np. pomocy sąsiedzkiej (po 13,5%), udzielanie wsparcia rzeczowego, w tym w formie posiłku (12,7%).

W kolejnych pytaniach została podjęta kwestia bezdomności – poproszono badanych o opinię na temat skali tego problemu w gminie oraz wskazanie działań, które przyniosłyby największą skuteczność w jego zapobieganiu i rozwiązywaniu. Uzyskane odpowiedzi prezentują poniższe wykresy.

Wykres 36. Jaka jest skala problemu bezdomności w gminie?

Wykres 37. Jakie działania byłby najskuteczniejsze w zapobieganiu i rozwiązywaniu problemu bezdomności?

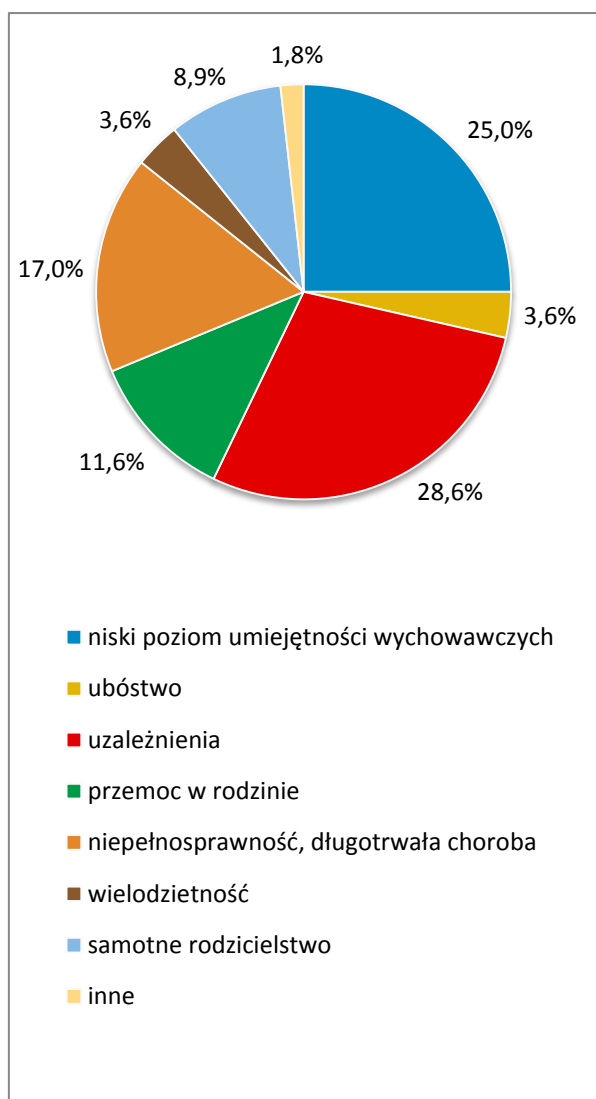
Źródło danych: Badania ankietowe przeprowadzone w środowisku lokalnym.

Najwięcej respondentów (42,3%) stwierdziło, że problem bezdomności w gminie nie występuje. Jednocześnie 26,9% badanych nie miało zdania w tej sprawie, a 25% ankietowanych przyznało, że jego skala jest niska.

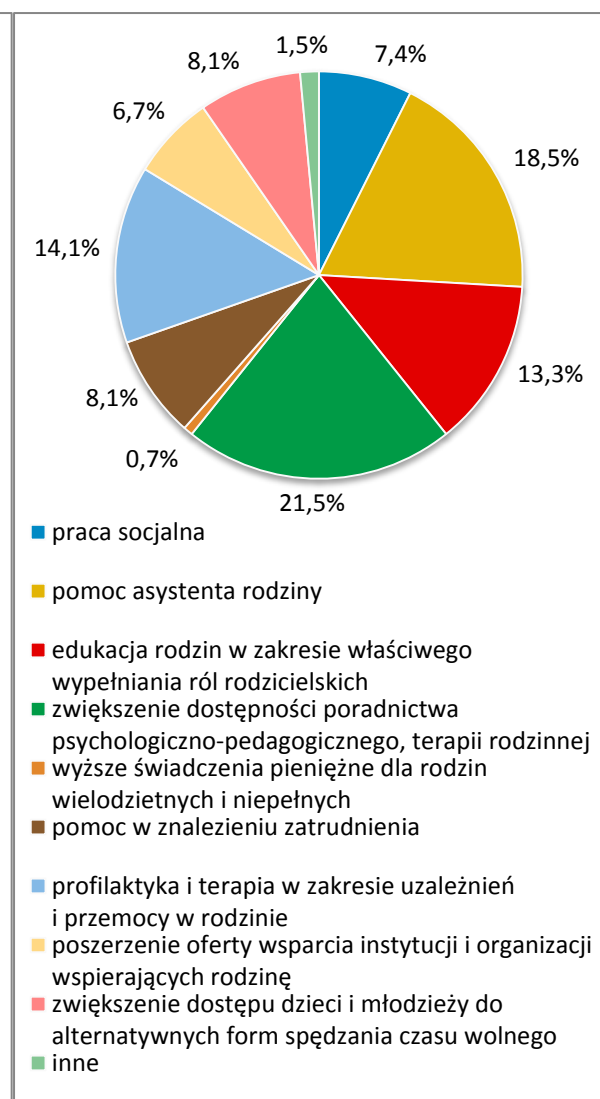
W opinii ankietowanych największe efekty w zapobieganiu i rozwiązywaniu problemu bezdomności może przynieść tworzenie mieszkań komunalnych i socjalnych (22,3%), zapewnienie schronienia (13,6%), udzielenie pomocy w znalezieniu zatrudnienia (11,7%) oraz prowadzenie pracy socjalnej (10,7%).

W ankiecie znalazło się również pytanie pozwalające poznać opinie respondentów na temat przyczyn bezradności opiekuńczo-wychowawczej oraz w prowadzeniu gospodarstwa domowego. Uzyskane odpowiedzi prezentują poniższe wykresy.

Wykres 38. Przyczyny bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych oraz w prowadzeniu gospodarstwa domowego w gminie

Wykres 39. Jakie działania poprawiłyby sytuację rodzin niewydolnych wychowawczo w gminie?

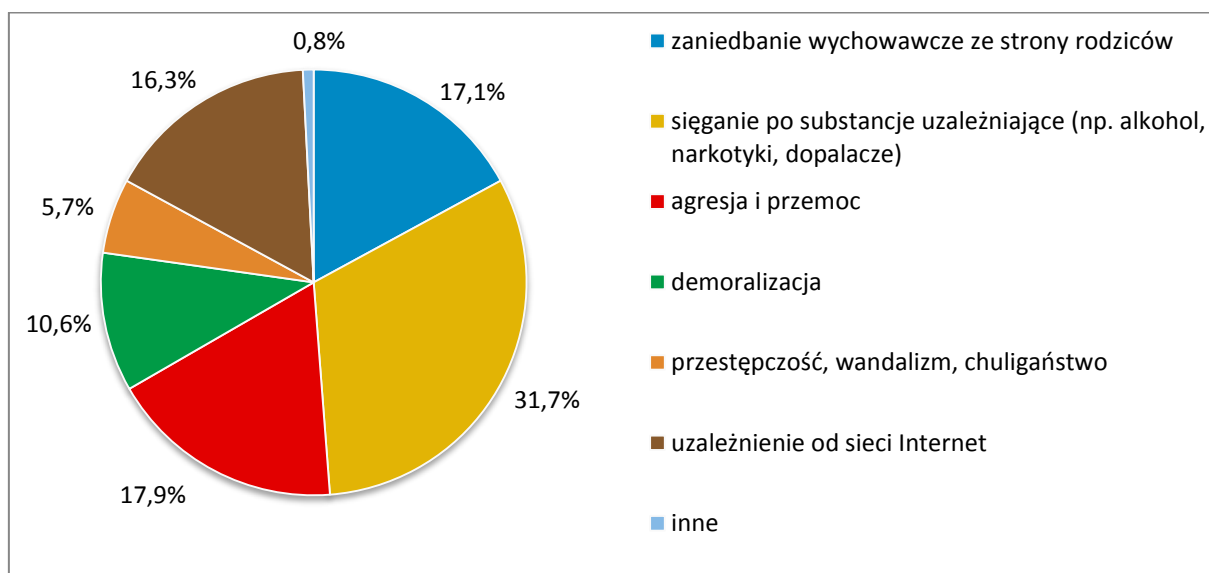
Źródło danych: Badania ankietowe przeprowadzone w środowisku lokalnym.

W opinii badanych głównymi przyczynami bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych oraz w prowadzeniu gospodarstwa domowego w gminie są uzależnienia (28,6%), niski poziom umiejętności wychowawczych (25%) oraz niepełnosprawność i długotrwała choroba (17%).

Wśród działań, których podjęcie mogłoby poprawić sytuację rodzin niewydolnych wychowawczo, ankietowani najczęściej wskazywali zwiększenie dostępności poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego i terapii rodzinnej (21,5%), świadczenie wsparcia przez asystenta rodziny (18,5%), prowadzenie profilaktyki i terapii w zakresie uzależnień i przemocy w rodzinie (14,1%) oraz edukowanie rodzin w zakresie właściwego wypełniania ról rodzicielskich (13,3%).

W uzupełnieniu odpowiedzi na poprzednie pytania, ankietowani wskazali negatywne zjawiska, na jakie najbardziej narażone są dzieci i młodzież z gminy. Szczegóły w tym zakresie przedstawia poniższy wykres.

Wykres 40. Na jakie negatywne zjawiska społeczne najbardziej narażone są dzieci i młodzież z gminy?

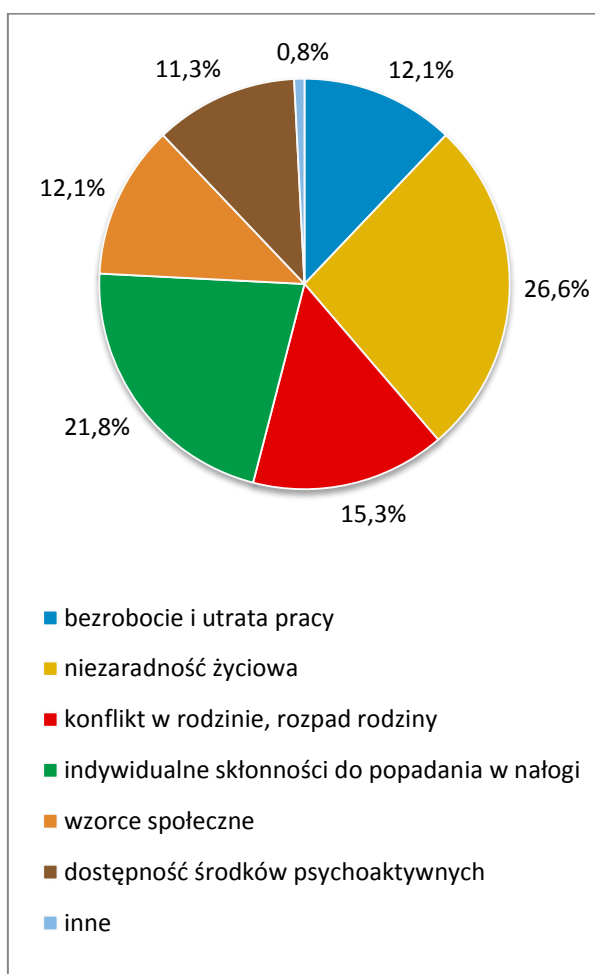
Źródło danych: Badania ankietowe przeprowadzone w środowisku lokalnym.

Według ankietowanych, do negatywnych zjawisk społecznych, na które najbardziej narażone są dzieci i młodzież z gminy, należą: sięganie po substancje uzależniające,

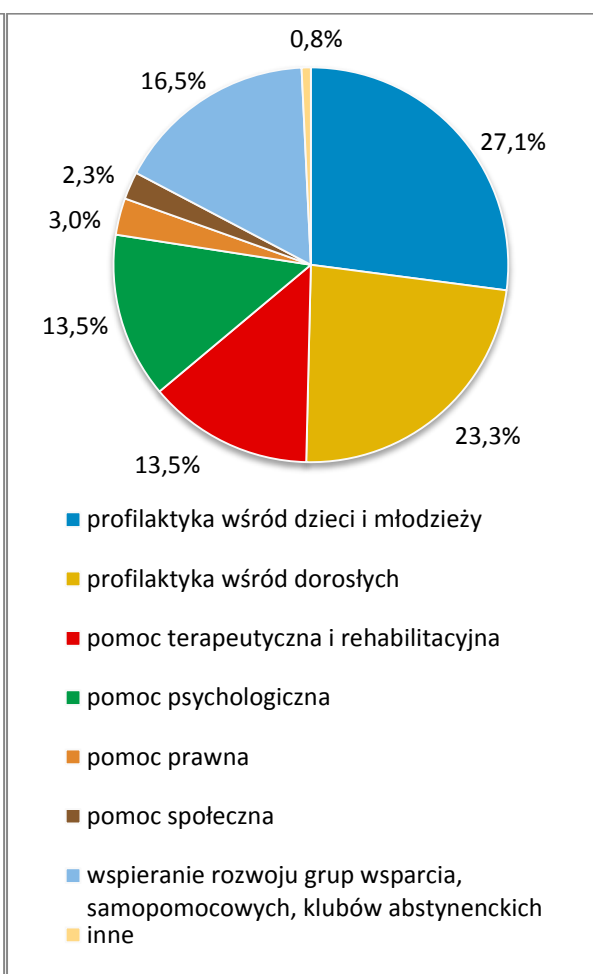
np. alkohol, narkotyki i dopalacze (31,7%), agresja i przemoc (17,9%), zaniedbania wychowawcze ze strony rodziców (17,1%) oraz uzależnienie od sieci Internet (16,3%).

W następnych pytaniach poproszono respondentów o podanie przyczyn występowania problemu uzależnień wśród mieszkańców gminy oraz wskazanie działań, jakie powinny być podejmowane na rzecz osób i rodzin nim dotkniętych. Odpowiedzi w tym zakresie prezentują poniższe wykresy.

Wykres 41. Przyczyny występowania problemu uzależnień wśród mieszkańców gminy

Wykres 42. Jakie działania powinny być podejmowane na rzecz osób uzależnionych i ich rodzin?

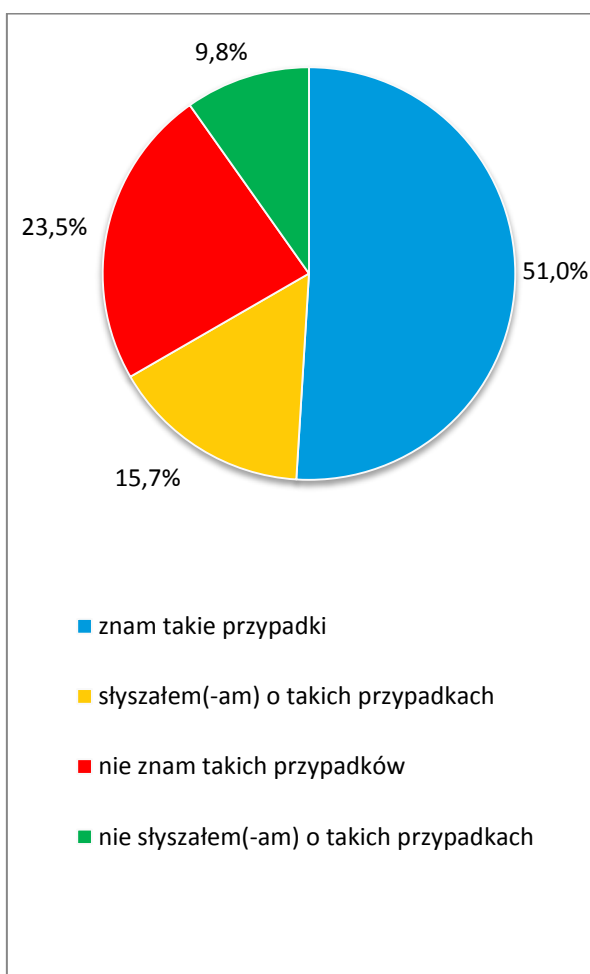
Źródło danych: Badania ankietowe przeprowadzone w środowisku lokalnym.

Do zasadniczych powodów występowania problemu uzależnień wśród mieszkańców gminy badani zaliczyli niezaradność życiową (26,6%), indywidualne skłonności do popadania w nałogi (21,8%) oraz konflikt w rodzinie i jej rozpad (15,3%).

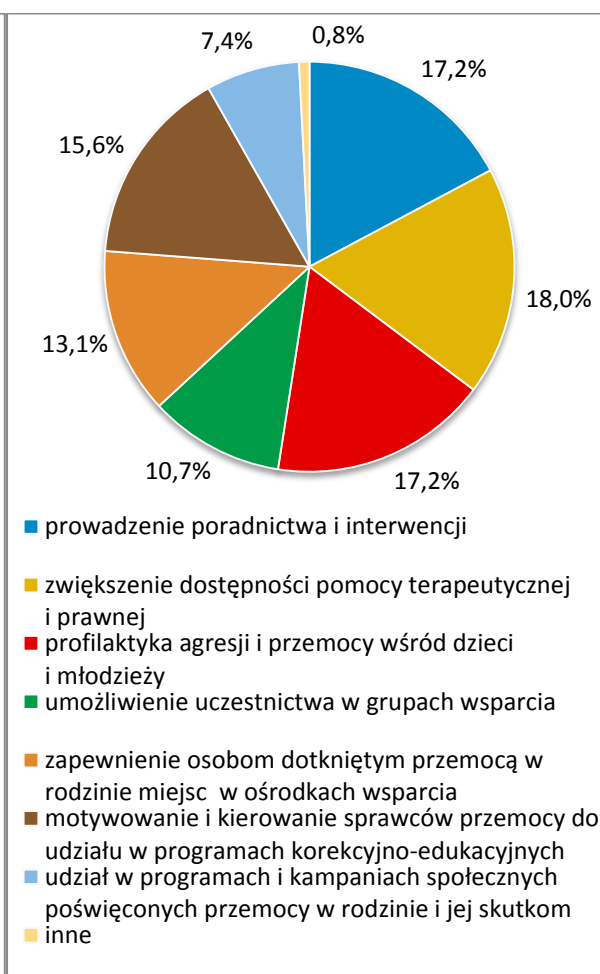
Zdaniem respondentów, podejmując działania na rzecz osób uzależnionych i ich rodzin, należy przede wszystkim skupić się na prowadzeniu profilaktyki wśród dzieci i młodzieży (27,1%) i dorosłych (23,3%) oraz wspieraniu rozwoju grup wsparcia, samopomocowych i klubów abstynenckich (16,5%), a także zapewnieniu dostępu do pomocy terapeutycznej, rehabilitacyjnej oraz psychologicznej (po 13,5%).

Następnie zapytano badanych o znajomość przypadków występowania problemu, który niejednokrotnie ma swoje źródło w uzależnieniach, tj. przemocy w rodzinie, oraz poproszono o przedstawienie działań, które byłyby najskuteczniejsze w walce z tym zjawiskiem. Uzyskane odpowiedzi przedstawiają poniższe wykresy.

Wykres 43. Znajomość przypadków przemocy w rodzinie w gminie

Wykres 44. Jakie kroki byłyby najskuteczniejsze w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie?

Źródło danych: Badania ankietowe przeprowadzone w środowisku lokalnym.

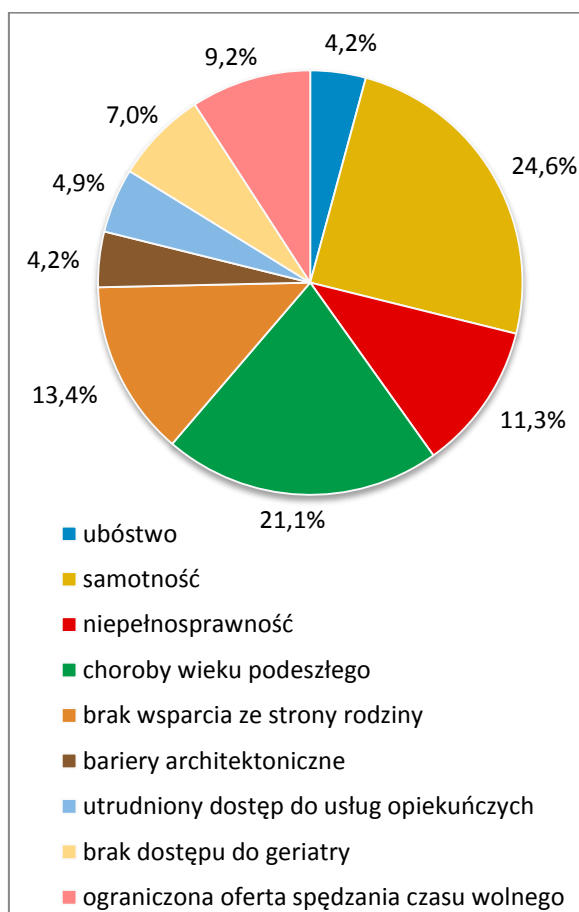

Większość badanych (łącznie 66,7%) stwierdziła, że zna przypadki przemocy w rodzinie w gminie lub o nich słyszała. Odmiennej zdania było w sumie 33,3% ankietowanych.

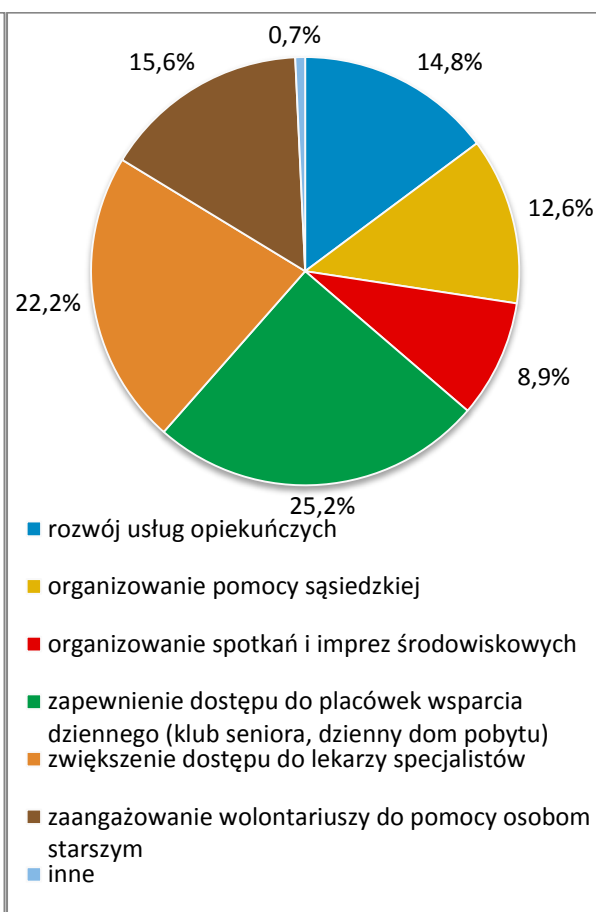
Zdaniem respondentów, by skutecznie przeciwdziałać przemocy w rodzinie, należy przede wszystkim zwiększyć dostępność pomocy terapeutycznej i prawnej (18%), prowadzić poradnictwo i interwencje oraz profilaktykę agresji i przemocy wśród dzieci i młodzieży (po 17,2%) oraz motywować i kierować sprawców przemocy do udziału w programach korekcyjno-edukacyjnych (po 15,6%).

Kolejna kwestia poruszona w ankiecie dotyczyła problemów, z jakimi najczęściej zmagają się osoby starsze w gminie, oraz działań, których wdrożenie przyczyniłoby się do poprawy ich sytuacji. Udzielone przez badanych odpowiedzi prezentują poniższe wykresy.

Wykres 45. Problemy najczęściej dotykające osoby starsze z gminy

Wykres 46. Jakie działania poprawiłyby sytuację osób starszych w gminie?

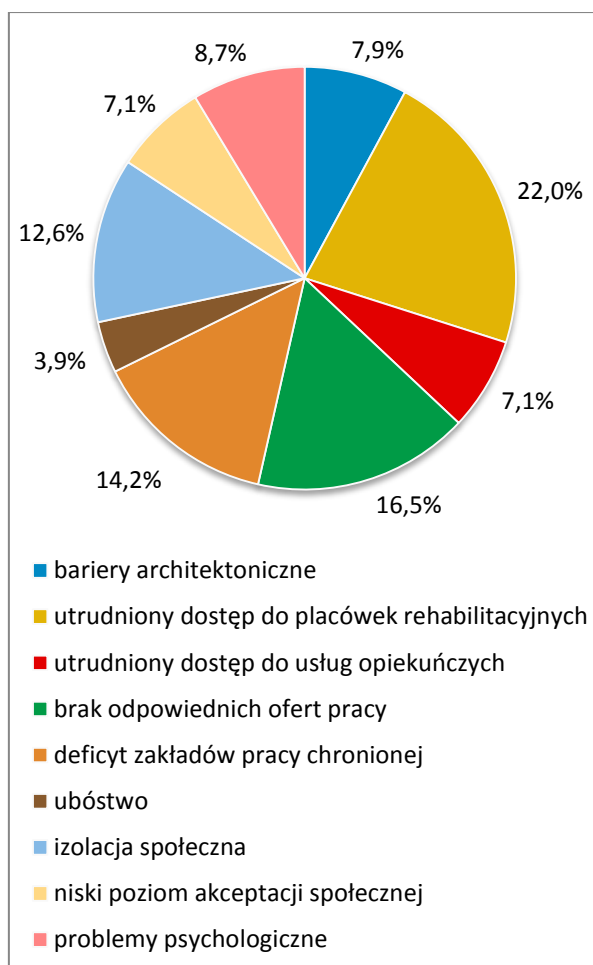
Źródło danych: Badania ankietowe przeprowadzone w środowisku lokalnym.

W opinii osób ankietowanych, problemami, które najczęściej dotyczą seniorów w gminie, są samotność (24,6%) oraz choroby wieku podeszłego (21,1%).

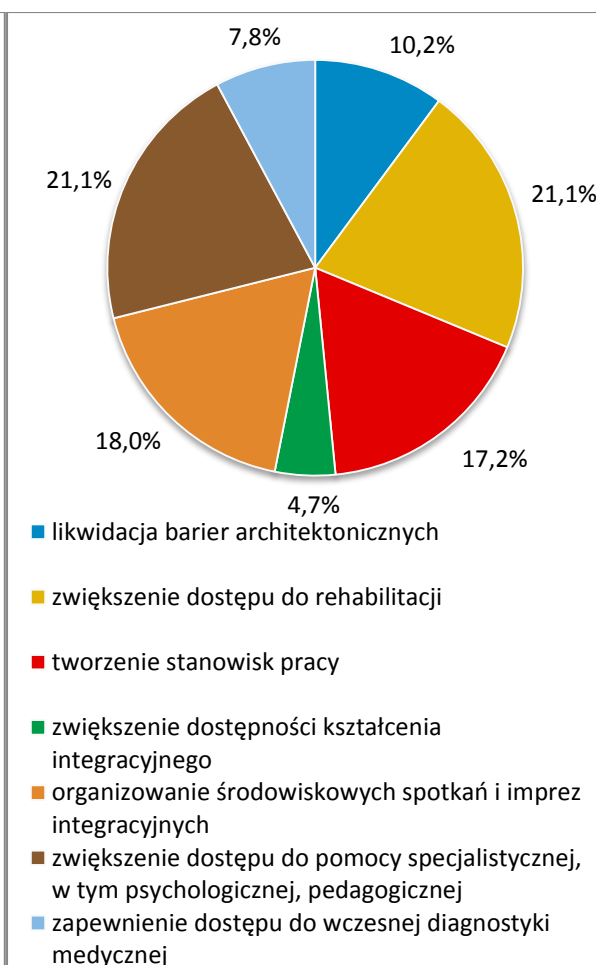
Do działań, których realizacja mogłaby się przyczynić do poprawy sytuacji seniorów w gminie, respondenci najczęściej zaliczali: zapewnienie dostępu do placówek wsparcia dziennego (klub seniora, dzienny dom pobytu; 25,2%) oraz zwiększenie dostępu do lekarzy specjalistów (22,2%).

W odpowiedzi na kolejne pytania ankietowani identyfikowali problemy, których najczęściej doświadczają osoby niepełnosprawne w gminie, oraz wskazywali działania, których podjęcie pozwoliłoby na pełniejszy ich udział w życiu społecznym. Szczegóły w tym zakresie przedstawiają poniższe wykresy.

Wykres 47. Problemy, których najczęściej doświadczają osoby niepełnosprawne z gminy

Wykres 48. Jakie działania umożliwiłyby osobom niepełnosprawnym pełniejszy udział w życiu społecznym?

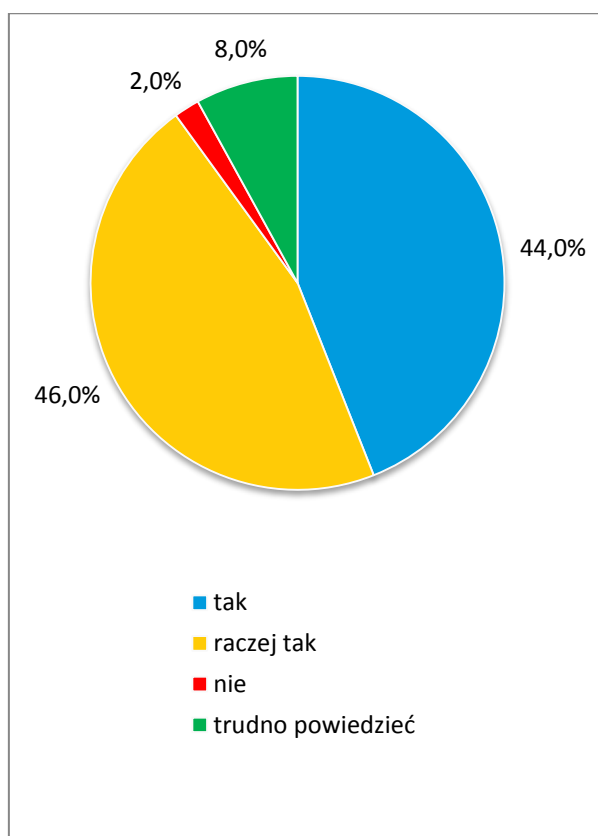
Źródło danych: Badania ankietowe przeprowadzone w środowisku lokalnym.

Według badanych problemami, z którymi najczęściej zmagają się osoby dotknięte niepełnosprawnością z gminy, są: utrudniony dostęp do placówek rehabilitacyjnych (22%), brak odpowiednich ofert pracy (16,5%) oraz deficyt zakładów pracy chronionej (14,2%).

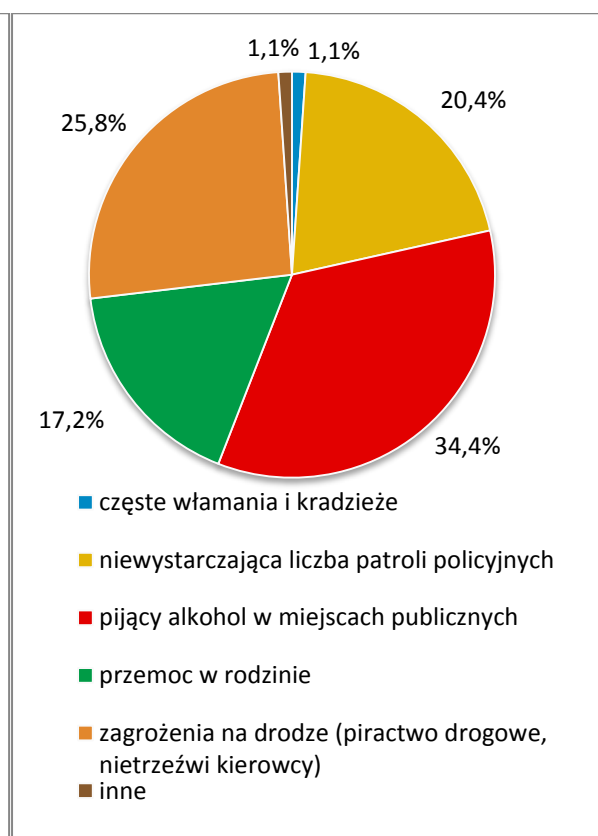
W opinii ankietowanych, działania, które umożliwiłyby osobom niepełnosprawnym pełniejszy udział w życiu społecznym, powinny skupiać się na zwiększeniu dostępu do rehabilitacji i pomocy specjalistycznej, w tym psychologicznej i pedagogicznej (po 21,1%), organizowaniu środowiskowych spotkań i imprez integracyjnych (18%) oraz tworzeniu stanowisk pracy (17,2%).

W ostatnich pytaniach podjęto temat stanu bezpieczeństwa w gminie – poczucia bezpieczeństwa, przyczyn jego braku oraz działań, które wpłynęłyby na jego zwiększenie. Szczegóły w tym zakresie prezentują poniższe wykresy.

Wykres 49. Czy czuje się Pani/Pan bezpiecznie w gminie?

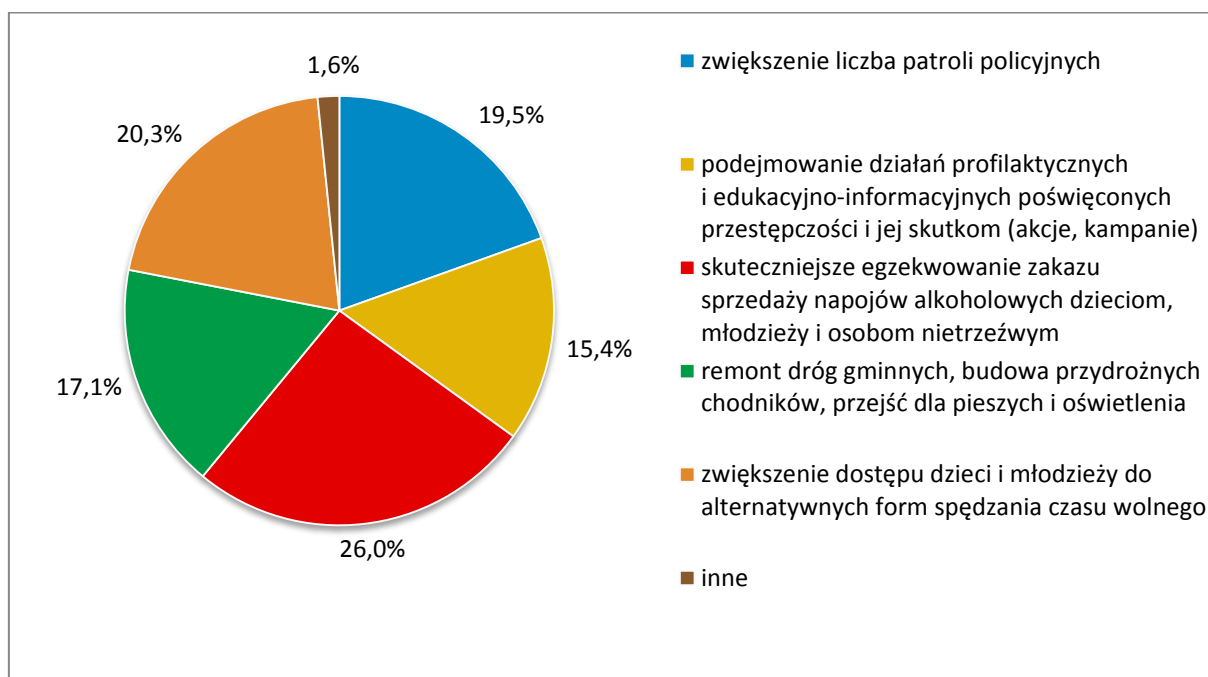

Wykres 50. Przyczyny braku bezpieczeństwa w gminie

Źródło danych: Badania ankietowe przeprowadzone w środowisku lokalnym.

Wykres 51. Co wpłynęłoby na zwiększenie bezpieczeństwa publicznego w gminie?

Źródło danych: Badania ankietowe przeprowadzone w środowisku lokalnym.

Zdecydowana większość ankietowanych (łącznie 90%) stwierdziła, że czuje się raczej bezpiecznie bądź bezpiecznie w miejscu zamieszkania. Tylko 2% badanych było odmiennego zdania.

Wśród przyczyn braku bezpieczeństwa respondenci najczęściej wskazywali osoby pijące alkohol w miejscach publicznych (34,4%), zagrożenia na drodze (przestępstwo drogowe, nietrzeźwi kierowcy; 25,8%) oraz niewystarczającą liczbę patroli policyjnych (20,4%).

Zdaniem ankietowanych na poprawę bezpieczeństwa publicznego w gminie w największym stopniu wpłynęłyby takie działania, jak: skuteczniejsze egzekwowanie zakazu sprzedaży napojów alkoholowych dzieciom, młodzieży i osobom nietrzeźwym (26%), zwiększenie dostępu dzieci i młodzieży do alternatywnych form spędzania czasu wolnego (20,3%), zwiększenie liczby patroli policyjnych (19,5%) oraz remont dróg gminnych, budowa przydrożnych chodników, przejść dla pieszych i oświetlenia (17,1%).

14. ANALIZA SWOT

Analiza SWOT jest heurystyczną techniką analityczną służącą uporządkowaniu posiadanych informacji. W przypadku strategii rozwiązywania problemów społecznych stanowi efektywną metodę identyfikacji mocnych i słabych stron lokalnego systemu pomocy społecznej oraz szans i zagrożeń, jakie przed nim stoją. Pozwala oszacować potencjał, jakim się dysponuje, oraz określić stopień, w jakim posiadane zasoby odpowiadają potrzebom i oczekiwaniom społeczności lokalnej. Analizę SWOT przeprowadzoną na potrzeby niniejszego dokumentu przedstawiono poniżej.

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> ▪ atrakcyjne położenie gminy oraz posiadane przez nią walory krajobrazowe i turystyczne ▪ coraz większa liczba osób wykształconych wśród mieszkańców gminy ▪ wspieranie osób i rodzin potrzebujących z systemu pomocy społecznej ▪ spadek liczby osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej ▪ brak osób bezdomnych na terenie gminy ▪ wydawanie żywności dla mieszkańców gminy w ramach programu operacyjnego Pomoc żywnościowa 2014-2020 (FEAD) ▪ rosnąca motywacja do dalszego kształcenia, szczególnie u ludzi młodych ▪ zapewnianie rodzinom wsparcia ze strony asystenta rodziny ▪ odpowiednia dostępność szkół podstawowych ▪ istnienie na terenie gminy Posterunku Policji ▪ działanie na terenie gminy bibliotek oraz ich filii ▪ funkcjonowanie ośrodków zdrowia ▪ rozwinięta w szkołach infrastruktura sportowa 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ słabo rozwinięta baza turystyczno-wypoczynkowa w gminie ▪ brak mieszkań socjalnych ▪ słabo rozwinięty rynek pracy ▪ mała liczba atrakcyjnych miejsc pracy dla ludzi wykształconych ▪ duża liczba osób bezrobotnych ▪ słaba aktywność społeczna ▪ zbyt niska skuteczność działań podejmowanych na rzecz osób bezrobotnych ▪ wysokie saldo emigracji zarobkowej osób młodych i wykształconych ▪ niskie kwalifikacje osób bezrobotnych ▪ brak inwestycji służących tworzeniu nowych miejsc pracy ▪ brak działań podejmowanych na rzecz osób bezrobotnych ▪ ograniczony dostęp do szkoleń i kursów ▪ brak dostępu rodzin do poradnictwa specjalistycznego ▪ brak ośrodków i grup wsparcia dla rodzin samotnie wychowujących dzieci ▪ brak dostępu do opieki przedszkolnej oraz opieki nad dziećmi do lat. 3. ▪ brak możliwości kontynuowania w gminie

<ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo skonstruowane gminne programy profilaktyki rozwiązywania problemów alkoholowych, przeciwdziałania narkomanii, przeciwdziałania przemocy ▪ dobrze działająca Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Bukowsku ▪ aktywnie działający Zespół interdyscyplinarny ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie ▪ realizowanie procedury „Niebieskie Karty” ▪ realizowanie wśród dzieci i młodzieży działań profilaktycznych, informacyjnych i edukacyjnych z zakresu przeciwdziałania uzależnień i przemocy w rodzinie ▪ prowadzenie działań socjalnych z rodzinami ▪ funkcjonowanie na terenie gminy fundacji „Latarnia” ▪ informowanie osób starszych i niepełnosprawnych o przysługujących im prawach i dostępnych formach pomocy ▪ świadczenie usług opiekuńczych ▪ dostępność pomocy pielęgniarstwa środowiskowej na terenie gminy ▪ funkcjonowanie na terenie gminy dziennego domu pobytu dla osób starszych ▪ współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób starszych i niepełnosprawnych ▪ istnienie gabinetu rehabilitacyjnego ▪ odpowiednia liczba pracowników socjalnych ▪ wykwalifikowana kadra zatrudniona w GOPS-ie ▪ zapewnianie wsparcia ze strony asystenta rodziny ▪ odpowiednia jakość obsługi klienta pomocy społecznej 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ nauki na poziomie ponadgimnazjalnym ▪ brak wolontariatu wśród osób dorosłych, dzieci i młodzieży ▪ brak dostępu w gminie do kształcenia dzieci i młodzieży niepełnosprawnych ▪ występowanie zjawisk patologii społecznej w rodzinach (alkoholizm, przemoc i bezrobocie) ▪ brak rodzin wspierających ▪ utrudniony dostęp do dóbr kultury ▪ wąski zakres usług medycznych na terenie gminy; brak w gminie dostępu do specjalistycznej opieki medycznej ▪ niewystarczający dostęp rodzin dotkniętych problemami uzależnień i przemocy w rodzinie do pomocy terapeutycznej i rehabilitacyjnej ▪ brak dostępu do poradnictwa specjalistycznego dla osób i rodzin dotkniętych uzależnieniami i przemocą w rodzinie ▪ brak na terenie gminy instytucji i organizacji zajmujących się profilaktyką i pracą z osobami uzależnionymi i dotkniętymi przemocą ▪ brak na terenie gminy grup wsparcia dla osób dotkniętych przemocą w rodzinie ▪ brak mieszkań chronionych dla osób dotkniętych przemocą ▪ rosnąca liczba osób z problemami alkoholowymi ▪ brak kampanii społecznej dotyczących przemocy ▪ brak asystenta osoby niepełnosprawnej ▪ brak dostępu osób starszych do leczenia geriatrycznego w gminie ▪ zwiększająca się liczba osób, które z tytułu niepełnosprawności korzystają z różnych form pomocy udzielanej przez GOPS ▪ istnienie w gminie barier utrudniających
---	---

	<p>osobom niepełnosprawnym codzienne życie</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ brak systemu profesjonalnego wsparcia dla osób niepełnosprawnych ▪ brak wolontariatu ▪ niska skala działań prozdrowotnych wśród osób starszych ▪ zwiększająca się w gminie liczba osób starszych, samotnych i niepełnosprawnych ▪ niewielki potencjał organizacji pozarządowych ▪ ograniczona współpraca z związkami wyznaniowymi ▪ niski poziom zaufania społecznego ▪ niewielka skala działań służących pozyskiwaniu środków finansowych z funduszy zewnętrznych na realizację zadań z zakresu pomocy społecznej
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> ▪ tworzenie nowych miejsc pracy w sektorze turystycznym ▪ -udział w programach o tematyce przeciwdziałania bezrobociu, dostosowanych do potrzeb lokalnego rynku pracy ▪ rozwój turystyki ▪ możliwość pozyskiwania środków unijnych na tworzenie lub rozwój przedsiębiorstw oraz aktywizację bezrobotnych ▪ dalsza współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy oraz Centrum Integracji Społecznej w Sanoku ▪ zawieranie kontraktów socjalnych zmierzających do aktywizacji osób pozostających bez pracy ▪ zapewnienie dostępu do poradnictwa rodzinnego ▪ prowadzenie działań zapobiegających dysfunkcjom rodziny ▪ rozwój wolontariatu wśród dorosłych, dzieci i młodzieży 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ utrzymujący się wysoki poziom bezrobocia ▪ zjawisko dziedziczenia bezrobocia i ubóstwa ▪ niski poziom aktywności osób bezrobotnych w poszukiwaniu pracy ▪ ograniczenie możliwości znalezienia zatrudnienia na lokalnym rynku pracy ▪ emigracja młodych i wykształconych ludzi do większych miast oraz za granicę ▪ wzrost patologii społecznej ▪ rosnąca migracja zarobkowa osób w wieku produkcyjnym w tym ludzi młodych, wykształconych ▪ utrwalanie się poczucia braku szans i perspektyw dla młodego pokolenia ▪ niedoinwestowanie infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej ▪ brak warunków do prowadzenia efektywnej pracy socjalnej ▪ występowanie zjawiska wyuczonej bezradności ▪ patologie społeczne ▪ migracja ludzi młodych i wykształconych

<ul style="list-style-type: none"> ▪ dalsze wsparcie ze strony asystenta rodziny ▪ zwiększenie dostępu do różnorodnych form spędzania czasu wolnego ▪ tworzenie organizacji pozarządowych wspierających rodzinę ▪ zwiększająca się świadomość społeczna na temat problemów uzależnień i przemocy w rodzinie ▪ zwiększenie zakresu szkolnych programów terapeutycznych ▪ informowanie rodzin o możliwości uzyskania pomocy psychologicznej i prawnej ▪ prowadzenie kontroli przestrzegania warunków sprzedaży napojów alkoholowych ▪ motywowanie osób uzależnionych do podjęcia zatrudnienia ▪ szkolenie członków gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych ▪ dostępność poradni uzależnienia w Sanoku ▪ upowszechnianie informacji dotyczących problemów osób starszych i niepełnosprawnych ▪ możliwość uzyskania przez osoby starsze pomocy ze strony rodziny ▪ korzystanie z zewnętrznych źródeł finansowania przy podejmowaniu działań na rzecz osób niepełnosprawnych ▪ inicjowanie działań w środowisku lokalnym na rzecz osób niepełnosprawnych ▪ dostępność szkoleń i innych form doskonalenia zawodowego ▪ wzrost aktywności edukacyjnej młodzieży ▪ wzrost aktywności społecznej mieszkańców ▪ -możliwość pozyskiwania środków finansowych z funduszy zewnętrznych 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ coraz większa dostępność alkoholu i innych środków psychoaktywnych ▪ obniżanie się wieku inicjacji alkoholowej i narkotykowej ▪ zwiększająca się liczba osób wymagających z powodu przemocy w rodzinie podjęcia działań interdyscyplinarnych ▪ wysoki poziom tolerancji społecznej dla zachowań patologicznych ▪ ukrywanie problemu przemocy domowej ▪ przyzwolenie społeczne na obecność alkoholu w życiu obywateli ▪ brak chęci do zmiany u osób uzależnionych i sprawców przemocy ▪ niezadowalający poziom życia osób starszych ▪ wzrost liczby osób starszych ▪ niskie świadczenia pieniężne z tytułu niepełnosprawności ▪ niewielki potencjał organizacji pozarządowych działających w regionie na rzecz osób starszych i niepełnosprawnych: ▪ przeciążenie pracowników zbyt dużą liczbą zadań ▪ popadanie z rutynę i wypalenie zawodowe pracowników GOPS-u ▪ brak specjalistów na terenie gminy, w tym psychologa, prawnika, pedagoga, terapeutów ▪ niewłaściwie finansowany system pomocy społecznej (zbyt mała ilość środków finansowych) ▪ rozwój patologii społecznych i wykluczenia społecznego ▪ roszczeniowa postawa klientów oraz mieszkańców gminy
--	---

15. WNIOSKI Z DIAGNOZY

Przeprowadzona w kilkunastu obszarach diagnoza sytuacji społecznej w gminie Bukowsko pozwoliła na zidentyfikowanie najważniejszych problemów oraz wyzwań, przed którymi w najbliższych latach stanie samorząd lokalny. Zaliczono do nich:

- ograniczającą możliwości rozwoju mieszkańców zbyt małą liczbę miejsc pracy w gminie;
- trudną sytuację bytową części mieszkańców gminy;
- niekorzystne zmiany demograficzne w gminie – spadek liczby dzieci i młodzieży oraz osób w wieku produkcyjnym, któremu towarzyszy wzrost udziału osób starszych;
- wspieranie rodzin wymagających ochrony macierzyństwa lub wielodzietności oraz mających trudności w pełnieniu funkcji opiekuńczo-wychowawczej;
- rozwijanie systemu pomocy osobom i rodzinom dotkniętym problemami uzależnień i przemocy domowej;
- zaspokajanie potrzeb w zakresie ochrony zdrowia, w tym zwiększenie dostępu do specjalistycznej opieki zdrowotnej oraz zintensyfikowanie działań prozdrowotnych;
- utrzymanie poziomu bezpieczeństwa publicznego, m.in. poprzez kontynuowanie działań profilaktycznych i edukacyjnych poświęconych przestępczości;
- wzmacnianie lokalnych służb społecznych oraz rozwijanie i zacieśnienie współpracy z sektorem obywatelskim.

Wyniki diagnozy, po ich nałożeniu na kompetencje samorządu gminnego, posłużyły do sformułowania misji oraz wyznaczenia celów strategicznych, operacyjnych i kierunków działań niezbędnych do podjęcia w latach 2019-2023. Wdrożenie zaplanowanych przedsięwzięć powinno przyczynić się do poprawy jakości życia mieszkańców gminy, zmniejszenia skali występujących problemów społecznych oraz zminimalizowania ich skutków społecznych. Inicjatywy te zostały ujęte w poniżej przedstawionych obszarach.

- 1. Stwarzanie mieszkańcom gminy warunków do rozwoju oraz zapewnienie im bezpieczeństwa socjalnego:** tworzenie w gminie nowych miejsc pracy oraz wspieranie osób wymagających aktywizacji, w tym pozostających bez pracy i znajdujących się w trudnej sytuacji bytowej;

- 2. Utrzymanie seniorów i osób niepełnosprawnych w środowisku zamieszkania:** zapewnienie osobom starszym odpowiedniej opieki oraz zwiększenie ich udziału w życiu społeczności lokalnej, a także ograniczenie skutków niepełnosprawności oraz tworzenie warunków do społecznej i zawodowej aktywności osób nią dotkniętych;
- 3. Wspieranie rodzin, zapewnienie dzieciom i młodzieży warunków do rozwoju, zwiększenie dostępności opieki zdrowotnej oraz utrzymanie poziomu bezpieczeństwa publicznego w gminie:** pomoc rodzinom w wypełnianiu ich funkcji oraz zapewnienie dzieciom i młodzieży odpowiedniego dostępu do kształcenia i umożliwienie im wszechstronnego rozwoju, wspieranie osób i rodzin dotkniętych problemami uzależnień i przemocy w rodzinie, zaspokajanie potrzeb mieszkańców w zakresie ochrony zdrowia oraz przeciwdziałanie przestępczości, w tym wśród nieletnich;
- 4. Profesjonalizacja służb społecznych oraz rozwijanie sektora obywatelskiego:** rozwijanie sektora pomocy społecznej oraz wzmacnianie i poszerzanie sektora pozarządowego w gminie oraz zacieśnianie współpracy z należącymi do niego organizacjami.

III. MISJA, CELE I KIERUNKI DZIAŁAŃ

Misją samorządu gminy Bukowsko w realizacji Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych na lata 2019-2023 jest *stwarzanie mieszkańcom gminy warunków do rozwoju, przeciwdziałanie różnym formom marginalizacji i wykluczenia społecznego, wzmacnianie rodzin oraz integrowanie społeczności lokalnej*. Wypełnienie tak sformułowanej misji wymaga wdrożenia wyznaczonych celów strategicznych i operacyjnych oraz kierunków działań. Zostały one przedstawione poniżej w formie kart strategicznych, w których uwzględniono również realizatorów poszczególnych zapisów, źródła ich finansowania oraz prognozę zmian.

Cel strategiczny 1.	Stwarzanie mieszkańcom gminy warunków do rozwoju oraz zapewnienie im bezpieczeństwa socjalnego
Cele operacyjne	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tworzenie w gminie nowych miejsc pracy. 2. Wspieranie osób znajdujących się w trudnej sytuacji bytowej i wymagających aktywizacji, w tym pozostających bez pracy.
Kierunki działań do celów operacyjnych 1-2.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Pozyskiwanie nowych inwestorów, promowanie gminy przy wykorzystaniu jej walorów, tworzenie i oferowanie terenów pod działalność gospodarczą, oferowanie inwestorom ulg podatkowych. 2. Wspieranie i promowanie przedsiębiorczości, w tym małej i średniej. 3. Wspieranie rozwoju turystyki i rekreacji w gminie, m.in. poprzez promowanie jej walorów oraz rozwijanie oferty i infrastruktury turystycznej, w tym agroturystycznej. 4. Wspieranie w gminie rolnictwa i zmian w rolnictwie w celu zwiększenia jego konkurencyjności. 5. Stała współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy w zakresie aktywizacji zawodowej bezrobotnych mieszkańców gminy – upowszechnianie ofert pracy, informacji o wolnych miejscach pracy, usługach poradnictwa zawodowego, szkoleniach, przygotowaniu zawodowym dorosłych i stażach, organizowanie robót publicznych, prac społecznie użytecznych, interwencyjnych i zatrudnienia socjalnego oraz udzielanie pomocy w rozpoczęciu działalności gospodarczej. 6. Kontynuowanie pracy socjalnej z osobami ubogimi i bezrobotnymi, obejmującej m.in. motywowanie do podnoszenia kwalifikacji, poszukiwania zatrudnienia i rozwiązywania własnych problemów oraz zawieranie z nimi kontraktów socjalnych. 7. Udzielanie przez GOPS pomocy osobom i rodzinom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej z systemu pomocy społecznej, świadczeń rodzinnych i z funduszu alimentacyjnego, a w razie potrzeby w formie dodatków mieszkaniowych i dodatku

	<p>energetycznego.</p> <p>8. Udzielanie przez GOPS świadczenia wychowawczego i świadczenia „Dobry Start”.</p> <p>9. Podejmowanie wśród osób i rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej działań edukacyjnych służących poprawie ich położenia oraz zapobieganiu zjawisku dziedziczenia bezrobocia i biedy, m.in. edukowanie w zakresie umiejętnego gospodarowania budżetem domowym.</p> <p>10. Zachęcanie osób zagrożonych utratą bezpieczeństwa socjalnego do aktywnych postaw, promowanie wśród nich samopomocy, np. pomocy sąsiedzkiej, oraz organizowanie na rzecz ubogich akcji charytatywnych (np. zbiórek).</p> <p>11. Udzielanie pomocy dzieciom pochodzącym z rodzin ubogich, m.in. poprzez prowadzenie dożywiania w szkołach, wyposażenie ich w podręczniki i pomoce szkolne oraz odzież, a także organizowanie wypoczynku oraz czasu wolnego.</p> <p>12. Wspieranie tworzenia podmiotów ekonomii społecznej w gminie, w tym spółdzielni socjalnych.</p> <p>13. W razie potrzeby podejmowanie działań na rzecz osób zagrożonych i dotkniętych bezdomnością, m.in. prowadzenie pracy socjalnej, udzielenie wsparcia finansowego i rzeczowego oraz w dostępie do opieki zdrowotnej i terapii uzależnień, zapewnienie schronienia; podejmowanie współpracy w tym zakresie z placówkami świadczącymi wsparcie w tym zakresie.</p> <p>14. Tworzenie w gminie mieszkań komunalnych, w tym socjalnych.</p> <p>15. Opracowanie, realizacja lub współudział w realizacji programów i projektów na rzecz zagrożonych i dotkniętych wykluczeniem społecznym, w tym współfinansowanych z funduszy zewnętrznych, np. z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej oraz z budżetu państwa (w ramach konkursów).</p> <p>16. Podejmowanie współpracy z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się wspieraniem przedsiębiorczości i inicjatyw gospodarczych oraz rozwoju gminy, udzielaniem wsparcia osobom ubogim, bezrobotnym i bezdomnym, a także z Kościołem.</p>
Czas realizacji	Lata 2019-2023.
Realizatorzy	Wójt Gminy, Rada Gminy, Urząd Gminy, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, gminne placówki oświatowe i kulturalne, jednostki sportowo-rekreacyjne, placówki wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży.
Partnerzy w realizacji	Powiatowy Urząd Pracy, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie i Centrum Integracji Społecznej w Sanoku, szkoły ponadpodstawowe, inwestorzy, pracodawcy, w tym lokalni przedsiębiorcy, placówki zapewniające schronienie, placówki ochrony zdrowia, instytucje rządowe, organizacje pozarządowe, w tym organizacje zajmujące się wspieraniem przedsiębiorczości i inicjatyw gospodarczych oraz rozwoju gminy,

	udzielaniem wsparcia osobom bezrobotnym, ubogim i bezdomnym, a także Kościół, społeczność lokalna.
Źródła finansowania	Budżet samorządowy i centralny, Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Fundusz Pracy, fundusze zewnętrzne, m.in. fundusze strukturalne Unii Europejskiej, inne programy, organizacje pozarządowe, sponsorzy indywidualni (krajowi i zagraniczni).
Prognoza zmian	<ul style="list-style-type: none"> ▪ aktywizacja zawodowa i usamodzielnienie części dotychczasowych beneficjentów systemu pomocy społecznej, ▪ poprawa warunków ekonomicznych osób zagrożonych utratą bezpieczeństwa socjalnego, ▪ łatwiejszy dostęp do mieszkań dla osób o niskim statusie materialnym, ▪ lepsze wsparcie dla osób zagrożonych i dotkniętych bezdomnością, ▪ zwiększenie liczby miejsc pracy w gminie, ▪ wzrost aktywności gospodarczej w gminie.

Cel strategiczny 2.	Utrzymanie seniorów i osób niepełnosprawnych w środowisku zamieszkania
Cele operacyjne	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zapewnienie osobom starszym odpowiedniej opieki oraz zwiększenie ich udziału w życiu społeczności lokalnej. 2. Ograniczenie skutków niepełnosprawności oraz tworzenie warunków do społecznej i zawodowej aktywności osób nią dotkniętych.
Kierunki działań do celów operacyjnych 1-2.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Informowanie osób starszych i niepełnosprawnych o dostępnych formach pomocy, podejmowanych na ich rzecz działaniach oraz przysługujących im prawach. 2. Udzielanie osobom starszym i niepełnosprawnym wsparcia w postaci pracy socjalnej oraz pomocy finansowej i rzeczowej. 3. Rozwijanie usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych, w tym dla osób z zaburzeniami psychicznymi. 4. Inicjowanie i promowanie wśród mieszkańców gminy działań samopomocowych, np. pomocy sąsiedzkiej. 5. Podejmowanie działań prozdrowotnych wśród osób starszych i niepełnosprawnych. 6. Rozwijanie oferty spędzania czasu wolnego kierowanej do osób starszych i niepełnosprawnych – zapewnienie im odpowiedniego dostępu do edukacji, kultury i rekreacji poprzez organizowanie imprez środowiskowych, wycieczek, zajęć, spotkań integracyjnych, m.in. w ramach gminnych placówek kulturalnych oraz przy współpracy z Dziennym Domem Pobytu „Przyjazny dom” w Zboiskach oraz z organizacjami pozarządowymi, w tym Kołami Gospodyń Wiejskich. 7. Utworzenie klubu „Senior +” w miejscowości Tokarnia 8. Rozwijanie oferty funkcjonującego w gminie Środowiskowego Domu Samopomocy.

	<p>9. Wsparcie inicjatyw służących zwiększeniu aktywności osób starszych i niepełnosprawnych oraz wykorzystujących ich potencjał.</p> <p>10. Współpraca z Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie, Powiatowym Urzędem Pracy oraz Państwowym Funduszem Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych w zakresie rehabilitacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych, m.in. przy: likwidacji barier, zapewnieniu dostępu do rehabilitacji i sprzętu rehabilitacyjnego oraz zapewnieniu i utrzymaniu odpowiedniego zatrudnienia.</p> <p>11. Podejmowanie i rozszerzanie współpracy z instytucjami i organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób starszych i niepełnosprawnych, m.in. z zakładami opieki zdrowotnej, ośrodkami wsparcia, domami pomocy społecznej, podmiotami świadczącymi usługi rehabilitacyjne, zakładami pracy chronionej, organizacjami pozarządowymi, a także z Kościołem.</p> <p>12. Pozyskiwanie wolontariuszy mogących wspierać osoby starsze i niepełnosprawne w codziennym życiu.</p>
Czas realizacji	Lata 2019-2023.
Realizatorzy	Wójt Gminy, Rada Gminy, Urząd Gminy, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, Środowiskowy Dom Samopomocy w Wolicy, gminne placówki oświatowe i kulturalne, jednostki sportowo-rekreacyjne.
Partnerzy w realizacji	Powiatowy Urząd Pracy i Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Sanoku, Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, placówki ponadpodstawowe, placówki ochrony zdrowia, pracodawcy, Dzienny Dom Pobytu „Przyjazny dom” w Zboiskach, ośrodki wsparcia spoza gminy, podmioty świadczące usługi rehabilitacyjne, domy pomocy społecznej, instytucje rządowe, organizacje pozarządowe działające na rzecz osób starszych i niepełnosprawnych, w tym Koło Gospodyń Wiejskich „Bukowianki”, a także Kościół, społeczność lokalna.
Źródła finansowania	Budżet samorządowy i centralny, Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Fundusz Pracy, fundusze zewnętrzne, m.in. fundusze strukturalne Unii Europejskiej, inne programy, organizacje pozarządowe, sponsorzy indywidualni (krajowi i zagraniczni).
Prognoza zmian	<ul style="list-style-type: none"> ▪ efektywniejszy udział seniorów i osób niepełnosprawnych w życiu społecznym, ▪ wyższy standard świadczonych usług, ▪ lepsza jakość funkcjonowania osób starszych i niepełnosprawnych w środowisku zamieszkania, ▪ wzrost liczby osób usprawnionych i zatrudnionych.

Cel strategiczny 3.	Wspieranie rodzin, zapewnienie dzieciom i młodzieży warunków do rozwoju, zwiększenie dostępności opieki zdrowotnej oraz utrzymanie poziomu bezpieczeństwa publicznego w gminie
Cele operacyjne	<ol style="list-style-type: none"> 1. Pomoc rodzinom w wypełnianiu ich funkcji oraz zapewnienie dzieciom i młodzieży odpowiedniego dostępu do kształcenia i umożliwienie im wszechstronnego rozwoju. 2. Wspieranie osób i rodzin dotkniętych problemami uzależnień i przemocy w rodzinie. 3. Zaspokajanie potrzeb mieszkańców w zakresie ochrony zdrowia. 4. Przeciwdziałanie przestępczości, w tym wśród nieletnich.
Kierunki działań do celu operacyjnego 1.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kontynuowanie pracy socjalnej z rodzinami, w szczególności z rodzinami wymagającymi ochrony macierzyństwa lub wielodzietności oraz mającymi trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych. 2. Utrzymanie, a w razie konieczności, zwiększenie liczby asystentów rodziny oraz, w razie potrzeby, ustanawianie rodzin wspierających dla rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych oraz organizowanie dla nich szkoleń. 3. Prowadzenie wśród rodzin edukacji w zakresie właściwego wypełniania ról rodzicielskich oraz promowanie prawidłowego modelu rodziny, m.in. przez pracowników GOPS-u, placówek oświatowych, asystentów rodziny. 4. Zapewnienie rodzinom oraz osobom samotnie wychowującym dzieci szerszego dostępu do poradnictwa specjalistycznego. 5. Promowanie wśród pracodawców elastycznych form zatrudnienia, ułatwiających pogodzenie pracy z wychowaniem dzieci. 6. Podjęcie działań w kierunku zwiększenia dostępu do opieki nad dziećmi do lat 3. i opieki przedszkolnej. 7. Kontynuowanie i wspieranie działań integracyjnych na rzecz rodzin, m.in. organizowanie rodzinnych pikników. 8. Zwiększenie dostępu dzieci i młodzieży do alternatywnych form spędzania czasu wolnego, m.in. poprzez rozszerzenie oferty zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych przy wykorzystaniu zasobów oświatowych, kulturalnych i sportowo-rekreacyjnych gminy; rozwijanie infrastruktury umożliwiającej spędzanie czasu wolnego oraz rozwój uzdolnień i zainteresowań dzieci i młodzieży, organizowanie wypoczynku. 9. Tworzenie w gminie placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży. 10. Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży, m.in. poprzez zwiększenie dostępności zajęć wyrównawczych, udzielanie pomocy w nauce (np. przez wolontariuszy), przyznawanie stypendiów i zasiłków szkolnych.

	<p>11. Opracowywanie i wdrażanie programów i projektów na rzecz rodziny i dziecka (np. Karty Dużej Rodziny), w tym współfinansowanych z funduszy zewnętrznych, np. z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej i z budżetu państwa (w ramach konkursów); podejmowanie współpracy w tym zakresie z organizacjami pozarządowymi.</p> <p>12. Integrowanie i koordynowanie działań na rzecz rodziny i dziecka w gminie poprzez stałą współpracę placówek oświatowych i kulturalnych, jednostek pomocy społecznej i ochrony zdrowia, policji, sądu rejonowego i kuratorów sądowych, organizacji pozarządowych i kościoła.</p>
Kierunki działań do celu operacyjnego 2.	<p>1. Zwiększenie dostępności pomocy terapeutycznej, rehabilitacyjnej, psychologicznej, prawnej i społecznej dla osób i rodzin dotkniętych problemami uzależnień i przemocy w rodzinie, m.in. poprzez utworzenie w gminie punktu konsultacyjnego dla osób dotkniętych problemami uzależnień i przemocy w rodzinie oraz zacieśnienie współpracy z placówkami leczenia uzależnień i ośrodkami wsparcia funkcjonującymi poza gminą.</p> <p>2. Zintensyfikowanie w gminie profilaktycznej działalności informacyjnej, edukacyjnej i szkoleniowej w zakresie rozwiązywania problemów alkoholowych, narkomanii i przemocy w rodzinie, w szczególności kierowanej do dzieci i młodzieży, ich rodziców oraz nauczycieli.</p> <p>3. Wspieranie ruchu samopomocowego w gminie, w tym działań mających na celu utworzenie grup wsparcia dla osób dotkniętych uzależnieniami i przemocą w rodzinie.</p> <p>4. Prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.</p> <p>5. Zintensyfikowanie działalności Zespołu Interdyscyplinarnego ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.</p> <p>6. W razie potrzeby zapewnienie ofiarom przemocy w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia, a także kierowanie sprawców przemocy do udziału w programach korekcyjno-edukacyjnych; nawiązywanie współpracy w tym zakresie z Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Sanoku oraz Specjalistycznym Ośrodkiem Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „SOS” w Lesku.</p> <p>7. Tworzenie w gminie placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży.</p> <p>8. Podejmowanie współpracy z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz osób dotkniętych problemami alkoholowymi, narkomanii i przemocy w rodzinie.</p>
Kierunki działań do celu operacyjnego 3.	<p>1. Promowanie zdrowia i prowadzenie profilaktyki zdrowotnej.</p> <p>2. Zwiększenie dostępu mieszkańcom do świadczeń zdrowotnych, głównie specjalistycznych, w tym usług rehabilitacyjnych i opieki geriatrycznej.</p> <p>3. Podejmowanie działań wynikających z rozeznanych potrzeb</p>

	<p>zdrowotnych i stanu zdrowia mieszkańców, w tym opracowywanie i realizowanie programów zdrowotnych.</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Inicjowanie przedsięwzięć lokalnych mających na celu zaznajomienie mieszkańców z czynnikami szkodliwymi dla zdrowia i ich skutkami. 5. Upowszechnianie wśród mieszkańców gminy informacji na temat dostępności i możliwości skorzystania ze specjalistycznych usług medycznych, w tym wykonania badań specjalistycznych. 6. Opracowanie i realizacja gminnego programu ochrony zdrowia psychicznego.
Kierunki działań do celu operacyjnego 4.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Opracowywanie i realizowanie programów profilaktyczno-edukacyjnych w placówkach oświatowych; włączanie w ich realizację policjantów. 2. Podejmowanie w gminie przedsięwzięć edukacyjno-informacyjnych poświęconych przestępczości i jej skutkom (akcje, kampanie). 3. Patrolowanie i wizytowanie miejsc publicznych w gminie; zwiększenie częstotliwości patroli policyjnych w miejscach najbardziej zagrożonych przestępczością, szczególnie w godzinach wieczornych i nocnych. 4. Kontynuowanie przez jednostki gminne i mieszkańców współpracy z policją, prokuraturą rejonową, sądem rejonowym, kuratorami sądowymi i organizacjami pozarządowymi na rzecz przeciwdziałania przestępczości. 5. Zapewnienie dzieciom i młodzieży szerszego dostępu do alternatywnych form spędzania czasu wolnego. 6. Zapewnienie mieszkańcom bezpieczeństwa na drodze, m.in. poprzez budowę i remont dróg gminnych, budowę chodników i ścieżek rowerowych, budowę przejść dla pieszych, oświetlenia i miejsc parkingowych, organizację dowozu dzieci do szkół.
Czas realizacji	Lata 2019-2023.
Realizatorzy	Wójt Gminy, Rada Gminy, Urząd Gminy, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, gminne placówki oświatowe, Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, gminne placówki kulturalne, jednostki sportowo-rekreacyjne, placówki wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży.
Partnerzy w realizacji	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna i Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Sanoku, placówki ponadpodstawowe, placówki ochrony zdrowia, placówki leczenia uzależnień, w tym Poradnia Leczenia Uzależnień przy Przychodni Specjalistycznej w Sanoku, ośrodki wsparcia, w tym Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „SOS” w Lesku, grupy samopomocowe, instytucje rządowe, policja, prokuratura rejonowa, sąd rejonowy, kuratorzy sądowi, organizacje pozarządowe, m.in. organizacje udzielające pomocy rodzinom i

	dzieciom, w tym dotkniętym problemami alkoholowymi, narkomanii i przemocy w rodzinie, organizacje zajmujące się wspieraniem i upowszechnianiem kultury, turystyki, sportu i rekreacji, jednostki ochotniczej straży pożarnej, oraz Kościoł, społeczność lokalna.
Źródła finansowania	Budżet samorządowy i centralny, fundusze zewnętrzne, m.in. fundusze strukturalne Unii Europejskiej, inne programy, organizacje pozarządowe, sponsorzy indywidualni.
Prognoza zmian	<ul style="list-style-type: none"> ▪ niższy odsetek rodzin wymagających ochrony macierzyństwa lub wielodzietności oraz zmagających się z problemami opiekuńczo-wychowawczymi, ▪ podniesienie poziomu wiedzy w zakresie właściwego wypełniania ról rodzicielskich, ▪ skuteczniejsze wsparcie dla rodziców mających trudności opiekuńczo-wychowawcze, rodziców samotnych i wychowujących dzieci niepełnosprawne, ▪ zwiększenie dostępu do opieki nad dziećmi do lat 3. oraz do opieki przedszkolnej, ▪ podwyższenie szans edukacyjnych dla uczniów uzdolnionych i dzieci mających problemy w nauce, ▪ wzbogacenie oferty spędzania czasu wolnego oraz wzrost liczby dzieci i młodzieży z niej korzystających, ▪ większy poziom świadomości mieszkańców w zakresie profilaktyki zdrowotnej, uzależnień oraz zdrowego trybu życia, ▪ lepszy dostęp do opieki zdrowotnej, w tym specjalistycznej, ▪ wydatniejsze wsparcie dla osób uzależnionych i współuzależnionych oraz dotkniętych przemocą w rodzinie, ▪ obniżenie liczby przypadków przemocy w rodzinie, ▪ ograniczenie przestępczości, w tym wśród młodocianych, ▪ wzrost zasobu wiedzy mieszkańców o przestępczości i jej skutkach, ▪ bezpieczniejsze drogi.

Cel strategiczny 4.	Profesjonalizacja służb społecznych oraz rozwijanie sektora obywatelskiego
Cele operacyjne	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rozwijanie sektora pomocy społecznej. 2. Wzmacnianie i poszerzanie sektora pozarządowego w gminie oraz zacieśnianie współpracy z należącymi do niego organizacjami.
Kierunki działań do celu operacyjnego 1.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Systematycznie podnoszenie kompetencji przez kadrę GOPS-u, m.in. poprzez uczestnictwo w kursach i szkoleniach. 2. Utrzymanie, a w razie potrzeby zwiększenie liczby asystentów rodziny. 3. W razie możliwości rozszerzenie infrastruktury socjalnej w gminie. 4. Projektowanie i wdrażanie nowych instrumentów i usług służących podniesieniu jakości świadczonej pomocy. 5. Zapewnienie mieszkańcom szerszego dostępu do informacji o możliwościach uzyskania i dostępnych formach świadczeń

	<p>6. Opracowywanie i realizowanie projektów współfinansowanych z funduszy zewnętrznych, np. z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej oraz z budżetu państwa (w ramach konkursów).</p>
Kierunki działań do celu operacyjnego 2.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Realizowanie zadań z zakresu rozwiązywania problemów społecznych przy szerszej współpracy z sektorem pozarządowym oraz innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego. 2. Inicjowanie powstawania oraz wspieranie organizacyjne, prawne i lokalowe powstających i istniejących organizacji pozarządowych, promowanie ich działalności oraz udzielanie im pomocy w nawiązaniu współpracy międzynarodowej oraz w pozyskiwaniu środków z innych niż budżet samorządu źródeł finansowania. 3. Zachęcanie mieszkańców gminy do udziału w rozwiązywaniu lokalnych problemów społecznych; samoorganizowania się, samopomocy oraz tworzenia organizacji działających na rzecz społeczności lokalnej. 4. Wspieranie lokalnych inicjatyw społecznych. 5. Propagowanie idei wolontariatu oraz pozyskiwanie wolontariuszy do udziału w realizacji zadań dotyczących rozwiązywania problemów społecznych.
Czas realizacji	Lata 2019-2023.
Realizatorzy	Wójt Gminy, Rada Gminy, Urząd Gminy, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej i inne jednostki organizacyjne gminy.
Partnerzy w realizacji	Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Rzeszowie, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Sanoku, instytucje rządowe, organizacje pozarządowe, inne podmioty prowadzące działalność pożytku publicznego, Kościół, społeczność lokalna.
Źródła finansowania	Budżet samorządowy i centralny, fundusze zewnętrzne, m.in. fundusze strukturalne Unii Europejskiej, inne programy, organizacje pozarządowe, sponsorzy indywidualni.
Prognoza zmian	<ul style="list-style-type: none"> ▪ większe kompetencje kadr pomocy społecznej, ▪ wyższa jakość świadczonych usług, ▪ zwiększenie aktywności mieszkańców, ▪ zwielokrotnienie inicjatyw społecznych, ▪ różnorodność form i lepsza efektywność współpracy z sektorem pozarządowym.

IV. PROGRAMY I PROJEKTY

Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Bukowsko na lata 2019-2023 będzie realizowana w szczególności poprzez następujące programy:

- Gminny Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz Przeciwdziałania Narkomanii,
- Gminny Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie,
- Gminny Program Wspierania Rodziny,
- Program współpracy Gminy Bukowsko z podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego.

Skuteczność wdrożenia dokumentu będzie również zależała od środków finansowych – posiadanych i pozyskanych przez samorząd gminy lub inne podmioty uczestniczące w realizacji strategii – na opracowanie i realizację innych programów oraz projektów, które będą zgodne z przyjętymi w dokumencie kierunkami działań.

Programy i projekty powinny cechować efektywność, skuteczność i celowość. Mogą być one przyjmowane stosownymi uchwałami przez Radę Gminy i, w zależności od charakteru, realizowane w okresach rocznych, dłuższych lub krótszych.

Zaprojektowane zgodnie z zapisami strategicznymi przedsięwzięcia mogą być dofinansowywane m.in. ze środków programów resortowych (np. w ramach otwartych konkursów ofert). Wśród obecnie obowiązujących należy wymienić:

- Resortowy program wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej – asystent rodziny i koordynator rodzinnej pieczy zastępczej,
- Program „Aktywne Formy Przeciwdziałania Wykluczeniu Społecznemu – nowy wymiar 2020”,
- Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020,
- Program Wieloletni „Senior-WIGOR” na lata 2015-2020,
- Program wspierający powrót osób bezdomnych do społeczności,
- Program „Oparcie społeczne dla osób z zaburzeniami psychicznymi”.

V. WDROŻENIE, MONITOROWANIE I EWALUACJA STRATEGII

Zgodnie z art. 110, pkt 4 ustawy o pomocy społecznej, koordynatorem realizacji Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Bukowsko na lata 2019-2023 będzie Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Bukowsku. Sformułowane w dokumencie kierunki działań będą wdrażane przez wyznaczonych realizatorów oraz partnerów w realizacji, w zależności od posiadanych i pozyskanych środków finansowych. Poniższa tabela przedstawia ramy finansowe strategii.

Tabela 15. Ramy finansowe strategii w latach 2019-2023

2019 r.	2020 r.	2021 r.	2022 r.	2023 r.
9 700 000	10 000 000	10 200 000	10 500 000	10 800 000

Źródło danych: Urząd Gminy Bukowsko.

Do przygotowania ram finansowych strategii wykorzystano prognozowaną w budżecie gminy wielkość wydatków w pomocy społecznej oraz w innych obszarach polityki społecznej (dział 851 Ochrona zdrowia, rozdział 85153 Przeciwdziałanie narkomanii, rozdział 85154 Przeciwdziałanie alkoholizmowi, dział 852 Pomoc społeczna, dział 853 Pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej, 854 Edukacyjna opieka wychowawcza, dział 855 Rodzina). Prognozę tę oparto o wysokość środków finansowych poniesionych na realizację zadań w ww. działach w latach 2015-2017.

Monitoring zapisów strategicznych, polegający na zbieraniu i analizowaniu informacji dotyczących realizowanych bądź zrealizowanych już działań, będzie prowadzony przez podmioty realizujące strategię i współdziałające w jej realizacji.

Gromadzone dane pozwolą zidentyfikować i rozwiązać problemy, które pojawią się w trakcie wdrażania dokumentu, oraz stwierdzić, z myślą o podjęciu działań korygujących, czy realizacja wyznaczonych działań zmierza w słusznym kierunku. Monitoring strategii dostarczy również informacji pozwalających na przeprowadzenie jej ewaluacji, która umożliwi ustalenie rzeczywistych rezultatów wdrożenia dokumentu – czy uzyskane efekty są zgodne z przyjętymi wcześniej zamierzeniami i na co miały wpływ.

Informacja na temat realizacji strategii oraz osiągniętych rezultatów będzie przygotowywana corocznie w formie raportu monitoringowego. Poza oceną wdrożenia zapisów strategicznych, będzie on zawierał propozycje rozwiązań (np. programów celowych) oraz, w przypadku stwierdzenia istotnych zmian społecznych lub nowych potrzeb, podjęcie działań korygujących i wszelkich prac mających na celu aktualizację obowiązującej strategii.

W celu skutecznego i sprawnego opracowywania raportu monitoringowego, Wójt Gminy może powołać zespół zadaniowy, w skład którego wejdą przedstawiciele podmiotów realizujących strategię i współdziałających w jej realizacji, w tym pracownicy Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej.

Do oceny stopnia wdrożenia strategii zostaną wykorzystane przedstawione poniżej wskaźniki monitoringowe. W większości są one dostępne w zbiorach statystyki publicznej oraz w zasobach informacyjnych podmiotów realizujących strategię i współdziałających w jej realizacji.

Przygotowany zestaw wskaźników monitoringowych ma charakter otwarty, co oznacza, że w trakcie wdrażania strategii, może być on zmodyfikowany, w tym poszerzony o nowe wskaźniki, które w odpowiedni sposób będą charakteryzowały przebieg realizacji zapisów strategicznych.

Cel strategiczny 1.:

- liczba nowych inwestorów,
- liczba podmiotów gospodarczych,
- wielkość stopy bezrobocia,
- liczba osób bezrobotnych w gminie, w tym liczba osób objętych przez Powiatowy Urząd Pracy różnymi formami wsparcia,
- liczba osób bezrobotnych, ubogich i bezdomnych objętych pracą socjalną,
- liczba beneficjentów systemu pomocy społecznej objętych wsparciem z powodu bezrobocia, ubóstwa i bezdomności,
- liczba osób i rodzin objętych wsparciem w postaci świadczeń pomocy społecznej, świadczeń rodzinnych i z funduszu alimentacyjnego oraz w formie dodatków mieszkaniowych i dodatku energetycznego,
- liczba rodzin objętych świadczeniem wychowawczym i świadczeniem „Dobry Start”,

- liczba dzieci z rodzin ubogich objętych wsparciem,
- liczba podmiotów ekonomii społecznej,
- liczba osób bezdomnych, którym zapewniono schronienie,
- liczba mieszkań komunalnych i socjalnych,
- liczba programów i projektów na rzecz zagrożonych i dotkniętych marginalizacją i wykluczeniem społecznym.

Cel strategiczny 2.:

- liczba osób w wieku poprodukcyjnym i ich udział w ogóle mieszkańców,
- liczba osób dotkniętych niepełnosprawnością,
- liczba osób starszych i niepełnosprawnych objętych pracą socjalną,
- liczba seniorów i osób niepełnosprawnych objętych pomocą społeczną,
- liczba osób objętych usługami opiekuńczymi i specjalistycznymi usługami opiekuńczymi, w tym dla osób z zaburzeniami psychicznymi,
- liczba osób z gminy korzystających z dziennego domu pobytu,
- liczba osób objętych wsparciem w ramach środowiskowego domu samopomocy,
- liczba obiektów, w których zlikwidowano bariery,
- liczba osób objętych usługami rehabilitacyjnymi,
- liczba nowo utworzonych miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych,
- liczba osób z gminy korzystających z ośrodków wsparcia dziennego poza gminą,
- liczba osób z gminy objętych całodobową opieką w domach pomocy społecznej,
- liczba wolontariuszy wspierających osoby starsze i niepełnosprawne.

Cel strategiczny 3.:

- liczba rodzin objętych pracą socjalną,
- liczba asystentów rodziny oraz liczba rodzin objętych przez nich wsparciem,
- liczba osób i rodzin objętych poradnictwem specjalistycznym oraz liczba porad,
- liczba grup wsparcia oraz liczba osób objętych w ich ramach pomocą,
- liczba dzieci do lat 3. objętych opieką,
- liczba dzieci objętych opieką przedszkolną,

- liczba placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży oraz liczba osób objętych w ich ramach opieką,
- liczba opracowywanych i realizowanych programów i projektów na rzecz rodziny i dziecka oraz liczba osób nimi objętych,
- liczba osób objętych pomocą terapeutyczną i rehabilitacyjną,
- liczba rodzin objętych wsparciem psychologicznym, prawnym oraz z systemu pomocy społecznej z powodu alkoholizmu, narkomanii i przemocy w rodzinie,
- liczba osób objętych pomocą w ramach punktu konsultacyjnego,
- liczba grup samopomocowych oraz liczba osób objętych w ich ramach wsparciem,
- liczba udzielonych porad i przeprowadzonych interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie,
- liczba osób objętych oddziaływaniem zespołu interdyscyplinarnego,
- liczba osób umieszczonych w ośrodkach wsparcia,
- liczba osób skierowanych do udziału w programach korekcyjno-edukacyjnych,
- liczba przedsięwzięć w zakresie promocji zdrowia i profilaktyki zdrowotnej,
- liczba osób objętych świadczeniami zdrowotnymi,
- liczba opracowanych i realizowanych programów zdrowotnych oraz liczba osób nimi objętych,
- liczba popełnionych i wykrytych przestępstw,
- liczba przedsięwzięć edukacyjno-informacyjnych,
- liczba zrealizowanych inwestycji w celu poprawy bezpieczeństwa na drodze.

Cel strategiczny 4.:

- liczba pracowników GOPS-u, w tym liczba pracowników socjalnych,
- liczba asystentów rodziny oraz liczba rodzin objętych przez nich wsparciem,
- liczba szkoleń, w których uczestniczyła kadra pomocy społecznej,
- liczba organizacji pozarządowych funkcjonujących w obszarze polityki społecznej,
- liczba wspieranych przez samorząd gminy organizacji pozarządowych.

SPIS TABEL I WYKRESÓW**Tabele:**

Tabela 1. Placówki oświatowe w gminie	25
Tabela 2. Placówki kulturalne w gminie	27
Tabela 3. Obiekty sportowo-rekreacyjne w gminie	27
Tabela 4. Zakłady opieki zdrowotnej i apteki w gminie	28
Tabela 5. Populacje osób, u których występują różne kategorie problemów alkoholowych..	33
Tabela 6. Podmioty mogące wspierać mieszkańców gminy dotkniętych problemami uzależnień i przemocy w rodzinie.....	36
Tabela 7. Przestępczość w gminie w 2017 roku*	39
Tabela 8. Kadra GOPS-u i jej kwalifikacje w 2017 roku	40
Tabela 9. Wydatki na realizację zadań z zakresu pomocy społecznej i innych obszarów polityki społecznej w gminie w latach 2015-2017.....	41
Tabela 10. Formy świadczeń pomocy społecznej udzielonych w gminie przez GOPS w latach 2015-2017.....	45
Tabela 11. Świadczenia rodzinne przyznane w gminie w latach 2015-2017	48
Tabela 12. Świadczenia z funduszu alimentacyjnego przyznane w gminie w latach 2015-2017	49
Tabela 13. Instytucje udzielające wsparcia poza gminą, z oferty których mogą korzystać lub korzystają mieszkańcy gminy	50
Tabela 14. Organizacje pozarządowe w gminie	52
Tabela 15. Ramy finansowe strategii w latach 2019-2023.....	85

Wykresy:

Wykresy 1-2. Ludność gminy oraz jej struktura wiekowa w latach 2015-2017	15
Wykresy 3-4. Ruch naturalny i saldo migracji ludności gminy w latach 2015-2017	16
Wykres 5. Zasoby mieszkaniowe w gminie w latach 2015-2017	17
Wykres 6. Mieszkania pozostające w zasobach gminy w latach 2015-2017.....	17
Wykres 7. Użytki rolne, lasy i grunty leśne, pozostałe grunty i nieużytki (w ha) w gminie	18
Wykres 8. Podmioty gospodarcze w gminie w latach 2015-2017.....	20

Wykres 9. Podmioty gospodarcze w gminie w poszczególnych sekcjach Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) w 2017 roku	20
Wykres 10. Mieszkańcy gminy posiadający zatrudnienie w latach 2015-2017*	21
Wykres 11. Bezrobotni w gminie według płci w latach 2015-2018	21
Wykres 12. Stopa bezrobocia w powiecie sanockim, w województwie podkarpackim i w kraju w latach 2015-2018 (w %)	22
Wykresy 13-16. Bezrobotni w gminie na koniec 2017 roku według wieku, czasu pozostawania bez pracy, stażu pracy oraz poziomu wykształcenia	23
Wykres 17. Osoby niepełnosprawne w ogóle mieszkańców gminy w 2002 roku.....	30
Wykres 18. Struktura wiekowa osób niepełnosprawnych w gminie w 2002 roku	30
Wykres 19. Osoby niepełnosprawne w wieku 13 lat i więcej w gminie według poziomu wykształcenia w 2002 roku.....	31
Wykres 20. Osoby niepełnosprawne w gminie według aktywności ekonomicznej w 2002 roku	31
Wykres 21. Mieszkańcy gminy zaliczeni przez PZON w Sanoku do osób niepełnosprawnych i stopnia niepełnosprawności w latach 2015-2017	31
Wykres 22. Środki finansowe wydatkowane na profilaktykę i rozwiązywanie problemów uzależnień i przemocy w rodzinie w gminie w latach 2015-2017	34
Wykres 23. Wybrane dane dotyczące rynku napojów alkoholowych w gminie oraz działalności GKRPA w latach 2015-2017	35
Wykres 24. Osoby w gminie, którym w latach 2015-2017 udzielono pomocy i wsparcia	43
Wykres 25. Osoby i rodziny w gminie, którym w latach 2015-2017 przyznano świadczenie ..	43
Wykres 26. Osoby i rodziny w gminie, którym w latach 2015-2017 przyznano świadczenie pieniężne	43
Wykres 27. Osoby i rodziny w gminie, którym w latach 2015-2017 przyznano świadczenie niepieniężne	43
Wykres 28. Powody przyznawania pomocy społecznej w gminie w latach 2015-2017 (liczba osób w rodzinach)	44
Wykres 29. Warunki życia w gminie	55
Wykres 30. Problemy najczęściej dotyczące mieszkańców gminy	56
Wykres 31. Grupy zagrożone wykluczeniem społecznym w gminie	57

Wykres 32. Jaki jest poziom bezrobocia w gminie?	58
Wykres 33. Jakie działania należałoby podjąć w celu poprawy sytuacji osób bezrobotnych?	58
Wykres 34. Przyczyny ubóstwa wśród mieszkańców gminy?	59
Wykres 35. Jakie działania powinny być podejmowane na rzecz dotkniętych problemem ubóstwa?	59
Wykres 36. Jaka jest skala problemu bezdomności w gminie?	60
Wykres 37. Jakie działania byłyby najskuteczniejsze w zapobieganiu i rozwiązywaniu problemu bezdomności?	60
Wykres 38. Przyczyny bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych oraz w prowadzeniu gospodarstwa domowego w gminie.....	61
Wykres 39. Jakie działania poprawiłyby sytuację rodzin niewydolnych wychowawczo w gminie?.....	61
Wykres 40. Na jakie negatywne zjawiska społeczne najbardziej narażone są dzieci i młodzież z gminy?	62
Wykres 41. Przyczyny występowania problemu uzależnień wśród mieszkańców gminy.....	63
Wykres 42. Jakie działania powinny być podejmowane na rzecz osób uzależnionych i ich rodzin?.....	63
Wykres 43. Znajomość przypadków przemocy w rodzinie w gminie.....	64
Wykres 44. Jakie kroki byłyby najskuteczniejsze w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie?	64
Wykres 45. Problemy najczęściej dotyczące osoby starsze z gminy.....	65
Wykres 46. Jakie działania poprawiłyby sytuację osób starszych w gminie?	65
Wykres 47. Problemy, których najczęściej doświadczają osoby niepełnosprawne z gminy....	66
Wykres 48. Jakie działania umożliwiłyby osobom niepełnosprawnym pełniejszy udział w życiu społecznym?	66
Wykres 49. Czy czuje się Pani/Pan bezpiecznie w gminie?	67
Wykres 50. Przyczyny braku bezpieczeństwa w gminie.....	67
Wykres 51. Co wpłynęłoby na zwiększenie bezpieczeństwa publicznego w gminie?.....	68